

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 11–12
NOIEMBRIE–DECEMBRIE 2015
Anul XXV
301–302

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Dinu C. GIURESCU
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Solomon MARCUS
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Maria ZAHARESCU
Constantin IONESCU-
TÂRGOVIȘTE,
membru corespondent
al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

ZIUA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI	
Ionel-Valentin Vlad, 1 Decembrie 1918 – lecții pentru români	5
Dan Berindei, 1 Decembrie – Ziua națională a României	8
Ioan-Aurel Pop, Marea Unire și Sărbătoarea Națională	10
Cornel Sigmirean, Nașterea și triumful principiului de naționalitate	15
Dumitru Acu, Spiritul unionist astrist	19
Gheorghe Iacob, Basarabia și Bucovina – de la Marea Unire la speranța integrării europene	21
Ioan Lăcătușu, Românii minoritari în țara lor	28
SUB CUPOLA ACADEMIEI	
Ionel-Valentin Vlad, Ion I.C. Brătianu – personalitate marcantă pentru generațiile prezente și viitoare	35
Dan Berindei, Ion I.C. Brătianu – ctitor al României moderne	37
Dan Dungaci, Ion I.C. Brătianu, inovatorii morali și substanțierea trecutului	39
Eugen Simion, Știința fără suflet și sufletul fără știință	43
Ruxandra Draghia-Akli, Horizon 2020 – next call opportunities	47
PERSONALITĂȚI ACADEMICE	
Valeriu Cotea, Academicianul Horia Colan	52
MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE	
Ioana Feodorov, Colocviu internațional la Kiev	56
Dan Voicilaș, Violeta Florian, Competitivitatea filierelor agroalimentare în Uniunea Europeană	60
PREOCUPĂRI CONTEMPORANE	
Ion Ghinoiu, Atlasul Etnografic Român – tezaur identitar pentru secolul globalizării	63
Gheorghe Stratan, Cu privire la cărțile științifice vechi din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca	67
RELAȚII INTERNAȚIONALE	
Costa Roșu, Promovarea valorilor culturale ale românilor din Serbia. Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina	73
ANIVERSĂRI	
Alexandru Zub, Hans Bergel – în amintire	76
Ionel Miron, Academicianul Constantin Toma – 80 de ani	78
EVOCĂRI	
Alexandru Zub, Nicolae Iorga, omul și opera	81
Mircea Păcurariu, Un mecenat basarabean uitat: Vasile Stroescu	85
IN MEMORIAM	
Alexandru T. Balaban, Claude Nicolau, Zeno Simon și Chimia cuantică din România (23 aprilie 1935–21 noiembrie 2015)	87
CRONICA VIEȚII ACADEMICE	92
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	95
GHID PENTRU AUTORI	97

1 Decembrie 1918 – lecții pentru români*

Acad. Ionel-Valentin Vlad
Președintele Academiei Române

Academia Română sărbătorește printr-o sesiune solemnă, ca în fiecare an, ziua de 1 Decembrie, Ziua Națională a României. Este o datorie a noastră, a tuturor, aceea de a ne reaminti acel „moment astral”, rezultat al luptei de veacuri a românilor pentru unitate și independență, a jertfelor poporului român, marcat de revenirea la patria mamă a vechilor ținuturi românești aflate sub stăpânirea imperiilor vecine: Transilvania, Basarabia, Bucovina, Maramureșul, Crișana și Banatul.

Măreția momentului desăvârșirii unității statale constă în faptul că acest moment a fost fapta istorică a întregii națiuni române condusă de elitele ei intelectuale, realizată într-un elan extraordinar, acesta venind din străfundurile conștiinței unității neamului. Realizarea unității depline a statului român, la 1 Decembrie 1918, a fost și rezultatul unor decizii luate de conducătorii Regatului României, în frunte cu Regele Ferdinand I, legate de alianțele cu mari puteri participante la Primul Război Mondial care puteau asigura soliditatea internațională a unei Mari Uniri. Aceste decizii au făcut ca Armata Română să ajungă, după mari jertfe, să câștige lupte importante și să asigure apărarea pământului românesc.

Nu putem să nu pomenim la această sărbătoare aceste lupte și aceste mari jertfe, cu atât mai mult cu cât unora le pare nepotrivită alegerea unei zile importante, dar care este în timpul iernii (și am putea să simțim puțin frigul de afară; *o, tempora!*).

Despre luptele de la porțile Moldovei, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, un istoric englez, Glen Torrey, o personalitate care scrie cu multă atenție referitor la aceste fapte și care a învățat limba română pentru a putea descrie ceea ce s-a întâmplat în război, concluzionează o primă lecție:

„Victoria asupra unor dușmani temuți și respectați a sporit încrederea românilor în puterile proprii și a rămas de atunci un motiv major de mândrie națională”. Armatele române, de cele mai multe ori, erau formate din țărani din sate apropiate. Batalioanele de soldați țărani care își apărau pământul au asigurat în final o superioritate numerică a românilor, în raport cu armatele germano-austro-

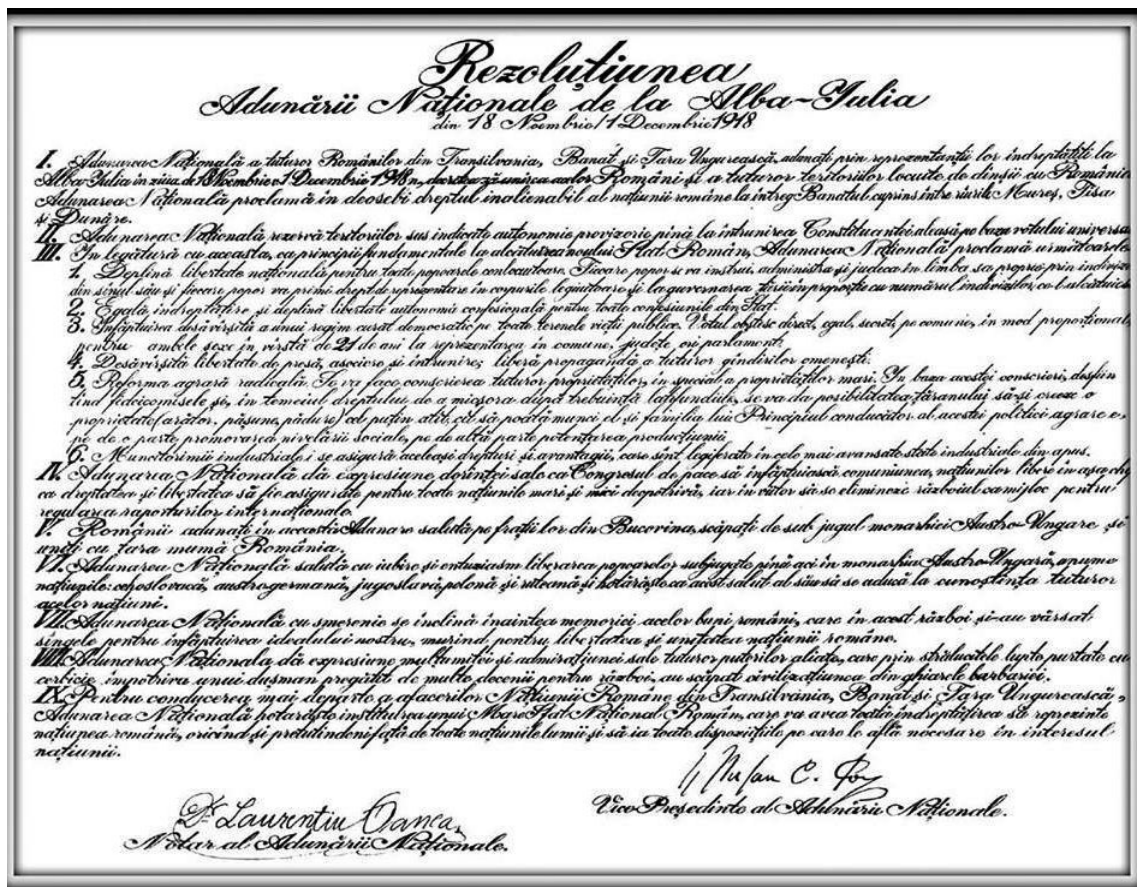
ungare. Misiunea franceză condusă de generalul Henri Mathias Berthelot a jucat în aceste lupte un rol important, prin dotarea și instruirea armatei române la un nivel comparabil cu acela pe care îl aveau armatele aliaților din Vest.

Generalul Berthelot (fost șef de Stat Major al armatei franceze de pe frontul de Vest) menționează într-o scrisoare personală, care a fost trimisă familiei sale: „Sunt foarte mulțumit, în primul rând, de dotarea armatei române, care este la nivelul armatelor din Vest” și evidențiază faptul că românii au luptat cu o detașare față de moarte, cu o putere exemplară, cu un moral extraordinar. De unde la începutul războiului, din cauza unor înfrângeri succesive, în care s-au pierdut multe vieți, românii erau într-o situație relativ dificilă – în raport cu armatele germane, austriece, bulgare, turcești și, ungare – după această dotare și mobilizare a românilor, situația nu numai că a fost egală, dar, chiar avantajoasă pentru noi. Trebuie să menționăm și contribuția unei puternice armate ruse, care, însă, în timp, s-a diluat, din cauza revoluției bolșevice și a comisarilor care-i îndemneau pe soldați și ofițeri la pasivism, nu la luptă; la un moment dat, din 1918, a trebuit să ducem războiul singuri cu aceste mari forțe armate germano-austro-ungare. Românii au fost demni de sarcina asumată de a menține aceste forțe departe de luptele grele care aveau loc pe frontul din Nordul Franței, chiar cu jertfe foarte mari. În luptele din 1918, în Moldova, au murit, și de o parte și de alta a forțelor beligerante, foarte mulți oameni.

Generalul Averescu, care a condus armata română în aceste campanii, spunea cu mândrie că bătălia de la Mărăști este prima mare victorie a armatei române și a reprezentat testul că ea poate să lupte cu armate străine, iar bătălia de la Mărășești este cea mai mare victorie, pe care a obținut-o, probabil, în toată istoria. În aceste lupte, soldații-țărani au dat probe de cel mai înalt sacrificiu. În spatele frontului, cei rămași acasă sprijineau prin munca și bunurile lor pe cei care luptau.

Armata în halate albe – după cum au fost numiți medicii și întregul personal medical – făcea eforturi,

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

adesea supraomenești, pentru a salva viețile răniților pe front, ori ale celor atinși de cumplitele molime care au secerat mii și mii de vieți în iernile acelor ani. La rândul lor, scriitorii, profesorii, artiștii, mulți dintre ei membri ai Academiei Române, s-au înrolat în marele efort al țării, reușind să-și pună talentul și cunoștințele în slujba celor care luptau sau se aflau în spitale. Articolele din foile ce ajungeau până la tranșee, ori spectacolele desfășurate pe front și în spitale erau în măsură să mențină o atmosferă de optimism și de încredere în victoria finală.

Exemplul dat de Regele Ferdinand I și, mai cu seamă, de Regina Maria, „mama răniților”, a impus respect și a constituit exemplu pentru cei care conduceau destinele țării. La rândul lor, oamenii politici, lăsând la o parte diferențele ideologice și patimile mărunte, au știut să-și unească inteligența de a conduce națiunea spre înfăptuirea idealului mult visat. A fost o lecție de patriotism, care va rămâne un exemplu luminos pentru întreaga perioadă ce s-a scurs de atunci și până astăzi.

Să nu uităm că armata română a înaintat dincolo de Carpați, a obținut victorii importante și s-a oprit pe un aliniament al Mureșului, care nu cuprindea Alba Iulia. Comunicarea pe care o avea generalul Berthelot cu Corpul expediționar francez și trei centre, unul

în Serbia și altul la Budapesta, a dus la evitarea unor noi conflicte majore între armata ungară (întărită la Cluj) și cea română. Astfel, Marea Adunare de la Alba Iulia s-a desfășurat pe un teren neutru, fapt important pentru tratativele de pace de la Paris.

Purtăm în inimile noastre imaginea valului nesfârșit al românilor ce coborau din munți – îndreptându-se spre Alba Iulia, cetatea atât de încărcată de istorie, ce amintea de izbânda lui Mihai Viteazul, de luptele și martiriul lui Horea, Cloșca și Crișan, de lupta lui Avram Iancu pentru ieșirea românilor majoritari de sub dominația ungară din Transilvania – pentru a participa la Marea Adunare Națională de pe Câmpia Libertății de la 1 Decembrie 1918.

A fost un moment de mare solemnitate. **Făptuitorii Marii Uniri de la Alba Iulia ne-au dat încă o lecție sacră: a unității, a solidarității, a renunțării la orgolii deșarte, a punerii interesului național înaintea ambițiilor personale sau de grup, a promovării toleranței și a respectului reciproc, într-un cuvânt, de „patriotism luminat”, cum spunea Iuliu Maniu. Toată organizarea Adunării a respectat legile existente privind alegerile.**

Dacă privim *Rezoluțiunea de la Alba Iulia* (introdusă în acest text), putem observa că aceasta respectă drepturile omului. Nu se aplică același regim celor care ne-au asuprit atâta vreme. Această

Rezoluțiune stabilea un echilibru și o pace adevărată. A fost citită de un ierarh al bisericii transilvănene, Arhiepiscopul Mitropolit Iuliu Hossu, care va fi primul Cardinal greco-catolic, având alături pe Episcopul ortodox de Caransebeș Miron Cristea, care va fi primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Cei doi ierarhi din Transilvania au dus împreună această Rezoluțiune, aprobată de reprezentanții tuturor ținuturilor românești în Sala Unirii (așa cum se cheamă de atunci) din Alba Iulia, la București, unde a fost ratificată de Regele Ferdinand I «Întregitorul de Țară».

Astăzi, într-o lume măcinată tot mai mult de egoism și de lupte partizane, se cuvine să ne aplecăm și mai mult asupra lecțiilor pe care ni le-au transmis înaintașii noștri, făuritori ai unei Românie unite libere și demne. Într-un articol, care a fost publicat în lucrările Simpozionului *Cultură și civilizație românească în Maramureș*, volumul IV, 2013, desfășurat la Săliștea de Sus, în semn de respect față de familiile românești, care și-au apărut peste 700 de ani de noblețe, câteva reflecții (atunci) după 95 de ani de la Marea Unire.

Ce a însemnat Marea Unire? **Să ne gândim la românii care veneau la Alba Iulia cu dârzenie și curaj, iarna, cu ce se putea, cu trenul, cu căruța** – bunicul meu a fost cu tatăl meu, pe care l-a ținut în brațe la Marea Adunare. **Deși li se puneau la îndoială capacitatea de organizare și administrare, au avut unitatea și forța de a duce la bun sfârșit viziunea lor care depășea orice fel de orientare politică, Marea Unire și reorganizarea ținuturilor care intrau în România Mare, obținând și recunoașterea ei internațională.**

În anul 1918, Regatul României își dubla teritoriul ajungând aproape cât Italia, al șaptelea stat ca mărime și populație din Europa. Sub conducere sigure și, adesea, înțelepte, și trebuie să-l amintim pe Primul-ministru Ionel I.C. Brătianu (membru de onoare al Academiei Române, care trebuie pus în cel mai înalt panteon al poporului român), după 20 de ani de la Marea Unire, în 1938, Regatul României ajungea pe poziția a șaptea în Europa și din punct de vedere al nivelului de trai. Recunoașterea internațională se făcea în primul rând prin monarhie, conectată la marile puteri europene, apoi prin mari talente diplomatice de talia unor personalități ca: Ionel I.C. Brătianu, Alexandru Vaida Voievod (mai târziu), Nicolae Titulescu, Barbu Știrbei ș.a. Avem astăzi o Constituție asemănătoare celei din 1923, dar fără monarhie, fără unitatea în jurul unui ax al statului, fără un parlament real bicameral, fără o viziune asupra a ceea ce dorim să ajungem și fără legi care să definească interesul național, fără încurajarea mân-

driei dobândite în 1918 că putem «prin noi înșine». Legile noastre reflectă în mică măsură interesul național și nu conțin (preventiv, dar și cu efect imediat) penalizări severe pentru cei care le-ar încălca.

Al șaptelea stat ca mărime și populație în Europa, dar pe locul 27 din punct de vedere al nivelului de trai al locuitorilor țării, mai suntem capabili de performanța interbelică? Ce vom fi într-o uniune a statelor europene? Putem rămâne o rezervă de mână de lucru ieftină, slab calificată, supusă unei vânători de creiere și de resurse naturale, dezastruoasă pentru dezvoltarea țării sau putem deveni parteneri egali, purtători ai unei civilizații și culturi străvechi și creatoare în continuare de valori spirituale și economice? Am demonstrat capacitatea noastră de a crea. În 1911, Aurel Vlaicu a realizat un avion ce câștiga mari premii internaționale care erau date în Austria, atenție, fără a avea un brevet de pilotare internațională, pe care l-a obținut chiar la fața locului. România se situa printre primele trei-patru țări în care se construiau avioane, care au fost folosite în diferite scopuri civile și, în timpul Primului Război Mondial, în diferite scopuri militare.

În perioada interbelică, Compania Malaxa realiza avioane, locomotive și material rulant, echipamente optice performante la nivel european. Chiar și după ce România a fost plasată la Est de Cortina de Fier, în anii 1955–1970, la Institutul de Fizică Atomică (IFA) de la Măgurele, sub conducerea unor mari savanți, membri ai Academiei Române, precum Horia Hulubei, Șerban Țițeica, Ion Agârbiceanu, Ion Ursu, Marius Peculea, au fost puse în funcțiune și perfecționate primele instalații mari de cercetare nucleară. România era a opta țară în lume cu un reactor nuclear și cu un ciclotron, laboratoare de cercetare a particulelor elementare, de fizică nucleară, de chimie nucleară ș.a. Am făcut parte din acest Institut timp de 50 de ani, care se vor împlini în anul 2016. Primele calculatoare electronice au apărut la IFA în 1957 – eram a opta țară în lume, care construia un calculator electronic digital în laboratorul condus de dr. ing. Victor Toma, membru al Academiei Române. Primii laseri au fost construiți la IFA în 1962 – eram printre primele trei-patru țări din lume, care construiau laseri cu gaz – în laboratorul profesorului Agârbiceanu, în care a fost acceptat și autorul acestor rânduri (din anul 1966).

Lección finală: **putem deveni parteneri egali în Europa, dacă în contextul dezvoltării istorice și al integrării europene, al globalizării, avem aceeași unitate în jurul unei viziuni, voință, conștiință, demnitate și respect pentru interesul național, ca și predecesorii noștri din timpul Marii Uniri.**

1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României*

Acad. Dan Berindei

Ziua națională aparține zestrei fiecărei țări ca un moment de referință, întrucât ea însumează nu doar un eveniment major pe care-l aniversăm, ci o sumă de valori și însușiri definitorii unui popor și mai ales formei sale moderne: *națiunea*. Suntem datori respect și cinstire acestei zile, care trebuie să fie prilej de bilanț, dar și de bucurie.

O dată în an, timpul se oprește, pentru a ne îngădui sărbătorirea, iar aceasta trebuie să fie și temei de armonie și bună pace. Divergențele trebuie uitate și solidaritatea și unitatea să fie comune tuturor. Ziua națională este marea zi de sărbătoare, fiind și zi de pomenire și amintire a celor care au fost și care, într-un fel sau altul, au contribuit la construcția țării.

În zilele noastre, s-au schimbat multe, și nu numai în bine. Privirea noastră înapoi a slăbit. Trecutul istoric tinde a fi lăsat deoparte, uitându-se cât de însemnate pot fi învățăturile acestuia, cu iluzia că nu ne mai este de folos și că poate fi înlăturat ca o piesă veche, depășită, uzată! Or, de prezentul nostru depinde viitorul nostru și al urmașilor, și întreaga viață a umanității se întemeiază pe fundamentul unei evoluții neîncetate, a unor succesivi pași înainte. Oamenii au trecut prin experiențe repetate, prin încercări, unele nespuse de tragice, au învățat neîncetat și și-au cucerit locul sub soare.

Trecutul omenirii este o carte deschisă de învățături, în care găsim ca daruri neprețuite experiențele înaintașilor, faptele, biruințele lor, dar și înfrângerile, încercările triste, ce pot transmite reguli de comportament, care să ne ajute în mersul înainte.

Pretutindeni, zilele naționale sunt mare prilej de sărbătorire anuală, când privirile se întorc înapoi și cuvintele trebuie să exprime simțămintele comune ale fiilor și fiicelor fiecărei națiuni. Și, firească, și pe

cele de respect, prețuire și chiar afecțiune pentru celelalte popoare.

Bucuria trebuie să fie dominantă, căci ziua respectivă, în sine, reprezintă comemorarea unui moment unic din existența națiunii, moment de referință pe care aceasta și-a întemeiat existența ca o entitate, acceptată și recunoscută de sine stătător de ceilalți.

Ziua națională trebuie să exprime simțăminte profunde ale fiecărui locuitor al țării, să fie prilej de afirmare a dragostei pentru o patrie comună cu ceilalți și, totodată, o zi în care animozitățile și dușmăniile să fie izgonite din suflet.

În trecutul nostru modern, am schimbat în mai multe rânduri ziua națională, ceea ce n-a fost benefic. Avem de învățat din statornicia altora. Mă refer la două sărbători naționale, a căror semnificație a întrecut cu mult pe cele ale altor state. Este vorba despre zilele de 4 iulie 1776 și 14 iulie 1789, sărbătorile naționale de peste două veacuri ale Statelor Unite și ale Franței, care, de fapt, au ajuns să fie sărbători ale omenirii. Acestea au încununat două revoluții, care au pus temei lumii moderne și de un timp îndelungat au devenit adevărate puncte de reper, nu doar pentru americani și francezi, ci pentru mulți dintre locuitorii Terrei.

Sărbătorirea acestor zile în fiecare an capătă semnificații planetare, iar națiunile respective le cinstesc cu respect și afecțiune, într-o atmosferă de bucurie generală. În ceea ce ne privește, mai trebuie să învățăm să sărbătorim cum se cuvine ziua noastră națională.

Ziua de 1 Decembrie 1918 reprezintă un mare moment al devenirii noastre. Deosebindu-ne de vecini de-ai noștri, sub vitregia vremurilor, noi n-am reușit să întemeiem statul nostru unitar, timp de veacuri, deși am fost statornici pe un teritoriu dăruit de Dumnezeu. Pe două treimi ale acestui teritoriu,

* *Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)*

am întemeiat statele noastre, care au izbutit să-și mențină o continuitate neîntreruptă în Țara Românească și Moldova, dar abia la 1 Decembrie 1918, procesul de unificare statală s-a desăvârșit pe tot întinsul teritoriului dacic.

Anul 1918 a fost un an deosebit, căruia românii îi datorează veșnică neuitare. A fost un an de înfrângere și durere, când, părăsiți de un mare aliat și izolați de ceilalți, neîndeajuns ajutați în greaua noastră luptă de rezistență, am fost siliți să semnăm pace separată, în grele condiții; din fericire, nedeplin perfectată, dar, în același an, avea să fie marele moment istoric de neuitare, când aveam să ne împlinim năzuințele prin exprimarea succesivă de către fiecare provincie frățească din afara statului a dorinței unității depline. Ca într-un frumos basm al copilăriei, a avut loc atunci adevărata minune a înfăptuirii strănerii într-o singură entitate statală a întregului spațiu dacic îmbrățișat de cursurile noastre de apă. Neuitatul an 1918!

Trecutul trebuie să ne învețe, și ceea ce s-a înfăptuit cu 97 de ani în urmă se cuvine să ne fie și

astăzi *mare clipă trezitoare* a simțămintelor, pe care să le aibă locuitorii unei țări ca adevărați fii ai ei, dar și ai umanității.

Națiunea noastră a plătit greu tribut de sânge și suferință, biruința și împlinirea au izvorât din dragoste de patrie, din suferință și jertfă. Mai mult decât atât, aici la porțile Răsăritului, am fost apărători ai continentului și împreună cu polonezii, vecinii noștri din acea vreme, am fost stavila care a oprit revărsarea în Europa a unei ideologii distrugătoare și inumane. Am mai știut atunci, beneficiind de conducători pricepuți și dăruți națiunii și nu altor interese, să realizăm într-un foarte scurt interval istoric nu numai redresarea și refacerea țării, dar și reciproca înțelegere și contopire națională a unor provincii, care își avuseseră, până atunci, propriile căi de evoluție.

Pe drept cuvânt, s-a convenit ca 1 Decembrie, ziua de încheiere a minunatului proces istoric din 1918, să fie aleasă nemuritoare zi națională a României și a națiunii române.

Trăiască România!

Marea Unire și Sărbătoarea Națională

Acad. Ioan-Aurel Pop

Românii sunt un popor, ca toate popoarele de pe lumea aceasta, și au un stat, ca toate statele, cu bune și cu rele. Nu cred că românii și România sunt „altfel” în sens rău, ci „la fel”, cu particularități, firește, fiindcă identități perfecte nu există decât în teorie. Istoria românilor ca popor constituit se derulează de mai bine de un mileniu, ca și istoria celorlalte popoare romanice și nu numai. Nu a fost o istorie imaculată și idilică, dar nici oribilă și plină de dezastre. În această lungă istorie, românii și-au alcătuit și instituit o serie de simboluri naționale, după criterii similare cu ale vecinilor lor, alături de care și-au trăit viața în succesiunea generațiilor. Aceste simboluri oficiale sunt drapelul, stema, imnul de stat, sărbătoarea națională etc. Asupra celor neoficiale, nu zăbovesc.

Unele astfel de simboluri au fost și sunt statornice, altele schimbătoare. De exemplu, spre deosebire de mai toate popoarele europene, România a avut șase imnuri într-un interval de circa 150 de ani, de când există, de fapt (inițial, doar ca nucleu), statul național modern: *Marș triumfal și primirea steagului și a Măriei Sale Prințul Domnitor* (1862–1884), *Trăiască Regele* (1884–1948), *Zdrobite cătușe* (1948–1953), *Te slăvim, Românie!* (1953–1977), *Trei culori* (1977–1989) și *Deșteaptă-te, române!* (1989–prezent).

Poate că, dacă țara aceasta avea o existență multiseculară sau milenară în granițele sale actuale, precum Franța, de exemplu, românii nu și-ar fi schimbat imnul de mai multe ori. Se aud deja voci, prea grăbite, care pretind că imnul actual nu mai este potrivit cu vremea, ba deoarece nu are ritm de marș, ba fiindcă este prea lent și trist, ba pentru că versurile poeziei *Un răsunet* de Andrei Mureșanu (Mureșianu) exprimă sentimente de la 1848–1849. Se aud toate acestea, deși se știe bine că melodia poate fi armonizată și ritmată după exigențe, sau că versurile și cântecul i-au însuflețit pe români mereu, inclusiv în timpurile recente, din decembrie

Pentru comparație, să ne gândim că *La Marseillaise* – compusă de Claude Joseph Rouget de Lisle în 1792 – este imn național al Franței (cu anumite întreruperi, e drept) din 1795 și că francezii freamătă la sunetul și versurile ei, fără gânduri de schimbare. Nici Franța nu mai trăiește în mileniul al treilea „tirania” amenințării austriece de la 1792, dar a rămas sensibilă la toate „tiraniile” care au urmat și pe care le-a combătut. La fel, „deșteptarea” românilor nu se referă doar la libertatea cucerită la 1848–1849, ci la toate libertățile amenințate mereu, dar unii dintre acești români cârtesc, din moment ce tot s-a dat liber la cârteală. Schimbarea deasă a imnului național a creat pentru România situații penibile, la olimpiade sau cu ocazia altor evenimente solemne, când s-a cântat alt imn decât cel în vigoare.

Cu Ziua Națională nu a fost chiar la fel, dar nu suntem nici departe. Doar data de 10 mai a fost ceva mai statornică, altminteri, sub comunism, ne-am bălbăit destul, celebrând „muncitorește”, în chip internațional și național, ba 7 noiembrie, ba 1 mai, ba 23 august, separat, câte două ori chiar pe toate trei, cu accente diferite.

În 17–25 decembrie 1989 și chiar mai târziu, până prin martie–aprilie 1990, când unii dintre noi – mai ales în Transilvania – am simțit că era în pericol însuși edificiul național, clădit cu mari sacrificii între 1859 și 1918, s-a dezvoltat organic în sufletele românilor ideea fixării sărbătorii naționale la 1 Decembrie. Lucrul acesta s-a și statuat apoi prin Constituția României. După o vreme, unii români – „tineri și neliniștiți” mereu, chiar și la anii senectuții – au propus inovații și în acest domeniu, invocând fel de fel de motive și pretexte, unele de-a dreptul ridicole.

Să comentăm câteva dintre ele. La 1 Decembrie 1918 – s-a spus – s-ar fi unit doar o singură provincie, adică Transilvania, pe când România era veche, mare și independentă de mai înainte. Trebuie observat că teritoriile unite la 1 Decembrie reprezintă

circa 40% din suprafața și din populația României actuale și nu un cuantum infim, cum s-a insinuat. Apoi, se spune și scrie des că mai importantă decât unirea de la 1 decembrie ar fi independența de la 1877. Numai că independența proclamată și oficializată la 9–10 mai 1877 se referea doar la 130 000 de km pătrați, adică la cu ceva mai mult de o treime din suprafața României Mari. Firește, independența României de la 1877 a fost foarte importantă și pentru românii din Dobrogea, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar, Maramureș, Bucovina și Basarabia (doar s-au jertfit și ei pentru această independență a țării-mamă!), dar nu i-a atins direct și imediat atunci, fiindcă erau cuprinși în alte state. În al treilea rând, s-a spus că data de 1 decembrie ar privi, totuși, prea puțini români, în raport cu masa populației și cu teritoriile alăturate Regatului României în 1918. *Stricto sensu* poate să fie adevărat acest lucru, numai că Ziua Națională de la 1 Decembrie nu celebrează doar unirea Transilvaniei, ci marchează tot ceea ce s-a întâmplat atunci, adică este un simbol al întregului an de cumpănă 1918. În acel an, s-au unit cu Țara, prin decizii luate de adunări reprezentative și recunoscute, trei mari provincii istorice, și anume: Basarabia, Bucovina și Transilvania.

La 1 Decembrie, s-a desăvârșit un proces larg, în urma căruia România a ajuns de la 137 000 de km pătrați și de la circa 7,2 milioane (în 1914) la 295 000 de km pătrați și la 15 milioane de locuitori (în 1918–1920). Cu alte cuvinte, pornind numai de la realități, s-ar putea spune foarte bine că, în 1918, nu provinciile s-au unit cu România, ci invers, că România s-a unit cu provinciile sale istorice. Astfel, în Ziua Națională ne amintim de întreaga acea „oră astrală” de la finele Primului Război Mondial, prin care românii și-au luat soarta în mâini și au decis să trăiască în România. În fine, am văzut scris și că ziua de 1 Decembrie nu este potrivită ca sărbătoare, fiindcă în acel moment din an este iarnă și frig, iar românii vor să meargă la iarbă verde când sunt veseli! Este rizibil! Și Crăciunul pică iarna, când este frig. De ce să nu-l mutăm, după o astfel de logică, mai spre vară? Pe de altă parte, zilele de 24 ianuarie, de 9–10 mai sau de 31 august (Ziua Limbii Române) pot să fie sărbătorite foarte bine, la fel ca data de 1 Decembrie. Sunt țări în jurul nostru care au câte trei zile naționale și nu se supără nimeni.

Adiacent la cele spuse mai sus, se insinuează câteodată că Ziua Națională actuală a României i-ar jigni pe conlocuitorii maghiari, care – după ce că nu au fost consultați la 1918 – se simt frustrați și jigniți

de sărbătoarea noastră, fiindcă Transilvania a fost ruptă din Ungaria de-atunci. Tehnic, așa este: pe când România aproape și-a triplat teritoriul la 1918, Transilvania (adică jumătatea de răsărit, declarată „ungară”, a imperiului bicefal; să ne reamintim că Ungaria nu exista ca țară independentă înainte de 1920) a pierdut două treimi din teritoriul său. Lăsăm la o parte faptul că acea Ungarie *sui generis* a pierdut în 1918–1920 Croația, Slovacia, Transilvania, Voivodina etc., adică teritorii fără majoritate ungară, pe când România a obținut numai provincii istorice cu majoritate (absolută sau relativă) românească. Dar, după cum există o măsură în lucruri, nici marea sărbătoare națională a maghiarilor de pretutindeni, de la 15 martie, nu este un prilej de bucurie istorică pentru români, fiindcă atunci (în 1848), la Bratislava, dieta revoluționară a decis (fără consultarea românilor și împotriva voinței lor) anexarea Transilvaniei la Ungaria. Cu alte cuvinte, ambele zile de sărbătoare au efect bumerang pentru fiecare dintre cele două popoare, dacă este să luăm în calcul numai semnificațiile istorice. Așa se întâmplă, cam peste tot între vecini.

Cele decise de maghiari la 15 martie 1848 nu s-au putut îndeplini la scara istoriei (fiindcă ungerii și secuii erau atunci cam 24% din populația Transilvaniei), pe când cele decise de români la 1 Decembrie 1918 s-au transpus în practică (deoarece românii erau două treimi din populația provinciei). Iar hotărârea românilor a fost confirmată (recunoscută) în mai multe rânduri prin tratate internaționale. Unde este nedreptatea? Firește, nu este vorba nici despre dreptate absolută, dar pe aceasta nu o mai caută astăzi nici filosofii.

Mai recent, s-a „descoperit” încă un pseudo-motiv îndreptat împotriva zilei sărbătorii naționale: românii ardeleni nu ar fi dorit unirea cu Țara, înapoiată și balcanică, ei fiind fascinați de civilizația superioară ungară sau austro-ungară, astfel că unirea ar fi fost făcută de un grup de intelectuali naționaliști, fără viziune europeană. Toate datele de care dispunem în prezent arată că majoritatea românilor au dorit unirea Transilvaniei cu România și că au exprimat ferm acest lucru, la nivelul exigențelor democratice de atunci. Mai mult, comunitatea internațională a apreciat actul de voință națională a românilor, formulat în anul 1918, și a recunoscut realitățile decise de români. Atunci când a fost posibil, mai ales în Bucovina, dar și în Basarabia și Transilvania, minoritățile au fost

întrebate, iar unii membri ai lor au și susținut apartenența la România.

Insinuarea că numai un grup de intelectuali a impus unirea este ridicolă. Mai întâi, este o jignire la adresa masei intelectualilor români, care au militat sincer pentru actul unirii. În al doilea rând, nu este nimic neobișnuit ca poporul să fie condus de elite și să le urmeze.

Românii ardeleni au fost condamnați de asupritorii lor să nu aibă în fruntea lor lideri politici și economici puternici, ci, până târziu, doar preoți și dascăli, adică intelectuali ieșiți din sânul lor și apropiați de ei. Dar, ei – românii ardeleni – nu au rămas nicio clipă fără elite și aceasta le-a fost salvarea.

Decenii la rând, înainte de unire, preoții și dascălii nu-și încheiau slujbele, respectiv lecțiile, fără să spună adunărilor în care vorbeau că „*soarele românilor la București răsare*”. Este de ajuns să fie urmărite documentele existente, rapoartele autorităților, procesele verbale ale ASTREI, protocoalele partidelor politice, asociațiilor profesionale, școlilor etc., pentru a dovedi cum s-a pregătit unirea de jos în sus și din cele mai sofisticate și savante cercuri academice, până la nivelul satelor. Este clar că intelectualii au stimulat unirea, că i-au conștientizat intens pe oameni în spiritul unirii, că i-au convins de binele care avea să vină, dar cine poate să condamne acest lucru și de ce? Toți intelectualii militanți, de oriunde și de oricând, au fost ghizii popoarelor lor. Lozinca elitei ardeleni de atunci a fost: „*Țineți cu poporul, ca să nu rătăciți!*” Prin urmare, conducătorii, desprinși din popor, se orientau după aspirațiile poporului, le justificau și le susțineau, iar poporul își urma conducătorii. Nici căile alese de popor (grupuri mari de oameni) nu erau infailibile, dar elitele și plebea, cel puțin din 1848 până la 1918, au mers concordant.

Eseuri istorice se pot scrie multe, opinii despre trecut poate exprima oricine, dar scrisul istoric trebuie lăsat istoricilor de meserie, cercetătorilor, celor obișnuiți și pregătiți să opereze cu sursele istorice.

Conform specialiștilor, în epoca despre care scriem, Unirea din 1918 a fost un act de voință națională românească, formulat de majoritatea populației și recunoscut prin tratate internaționale cu valoare de lege. Să nu se uite că voința majorității devenise atunci, începând cu ianuarie 1918, pentru prima oară în istorie, un principiu de drept internațional.

Unul dintre cele 14 puncte formulate de președintele Woodrow Wilson și aprobate de Congresul SUA, în vederea destinderii și democratizării atmo-

ferii internaționale, a impunerii și conservării păcii în lume, prevedea dreptul popoarelor la autodeterminare, adică dreptul majorității de a decide soarta unei provincii istorice viabile și unanim recunoscute. Aprobarea ca principii de drept internațional a celor 14 puncte wilsoniene a dat un imens impuls mișcării de emancipare națională a popoarelor, ajutându-i pe polonezi, pe români, pe cehi, pe slovaci, pe sloveni, pe croați, pe sârbi, pe baltici etc. să-și formeze state naționale/federale, să-și refacă statele vechi ori să le întregască pe cele existente. Cu alte cuvinte, decizia românilor, exprimând voința majorității locuitorilor din provinciile istorice Basarabia, Bucovina și Transilvania, era în deplină concordanță cu principiile recunoscute și aplicate de către marile puteri, în frunte cu SUA.

La Conferința de Pace de la Paris, puterile aliate și asociate nu au făcut decât să constate – în urma unor laborioase și dificile discuții, firește – că deciziile românilor au fost corecte și să le ratifice. Restul sunt chestiuni interesante, dar adiacente, excepții și nu generalități, nostalgii și nu realități.

Cazurile de neaderență a unor români la ideea Marii Uniri se cuvin studiate, relevate, dar nu augmentate, deviate, scoase din context spre falsificarea voinței generale. Eseurile despre trecut au rostul lor, ca și publicistica istorică, în general. Se face astăzi copios meta-istorie, istorie contrafactuală, istoria

iluziilor oamenilor, istoria ideilor neviabile și a personalităților care luptau contra curentelor dominante, se evocă felurite ciudățenii și rarități, ajung să fie privite drept mituri clișeele și stereotipurile, să fie valorizate personaje considerate îndeobște negative etc. Toate acestea au loc sub soare, sunt adesea receptate mai bine de public decât temele clasice de istorie, fiindcă gustul este și el esențial în revigorarea trecutului. Dar, aceste abordări nu trebuie confundate cu cercetarea trecutului, dacă ele nu reprezintă așa ceva, pe de o parte, iar concluziile unor întâmplări sau fapte marginale nu trebuie impuse drept dominante, pe de altă parte.

„Noile puncte de vedere” evocate mai sus nu sunt fabricate acum – când se apropie sărbătoarea centenarului Marii Uniri –, dar nici nu se reciclează acum din pură întâmplare. Acestea au o lungă istorie în urmă. Pe de o parte, ele provin din arsenalul naționaliștilor revizionști (mai ales ungari), care au cultivat mereu, în secolul care a trecut de la 1918, ideea „nedreptății istorice” făcute Ungariei de către marile puteri, care ar fi dat cadou României „înapoiate și balcanice” înfloritoarea provincie numită Transilvania, „iluminată” timp de un mileniu de „civilizatorii Bazinului Carpatic”, adică de unguri.

Limbajul detractorilor unirii nu este acum tocmai acesta – între timp formulele de exprimare s-au cizelat, s-au europeanizat –, dar el se poate descifra ușor printre rânduri. Odată cu această ușoară tâlcuire, se vede limpede și sorgintea lui revizionistă, neprietenoasă la adresa poporului român. Pe de altă parte, după crearea de către Moscova leninistă a unei secții a partidului său comunist internațional (a Internaționalei a III-a) la București, în 1921, periodic, mai ales cu ocazia meteoricelor congrese ale acestei formațiuni politice de extremă stângă, se dădea cuvânt de ordine comuniștilor români să lupte pentru destrămarea României, denumită „*stat imperialist, multinațional, format din petice*”. Pentru o asemenea politică scelerată, Partidul Comunist din România a fost scos, în 1924, pe bună dreptate, în afara legii de către parlamentul Regatului României.

Cam aceleași idei antiromânești s-au exprimat și în primul deceniu efectiv comunist (1948–1958) – „obsedantul deceniu” din literatură – când tezele lui Roller slujeau „internaționalismul proletar” și „dictatura clasei muncitoare”, cu ajutorul trupelor și tancurilor sovietice de ocupație. Cu alte cuvinte, până nu tocmai demult, hulirea Marii Uniri se făcea în mod organizat și disciplinat, de către URSS și de către coloana sa a cincea, Partidul Comunist din România.

Punctele comune ale celor două tipuri de asalturi sunt ușor de sesizat: unirea s-a făcut pe nedrept, de către un grup de intelectuali (naționaliști/burghezi), dar mai ales de către marile puteri (învingătoare occidentale/imperialiste). Readucerea în atenție a acestor clișee ale propagandei de odinioară se explică prin apropierea centenarului Unirii, după cum spuneam. Numai că apropierea acestui centenar se produce:

1) În condițiile unei periculoase recrudescențe a naționalismului în Ungaria acestor ani, recrudescență condamnată chiar și de organismele europene din care Ungaria face parte.

2) În toiul unui acut conflict teritorial între Ucraina și Federația Rusă (moștenitoarea URSS), pe fondul căruia Pactul Ribbentrop-Molotov este valorizat pozitiv de către unii și din cauza căruia securitatea granițelor din regiune este amenințată. Lăsăm la o parte apropierea ciudată dintre Ungaria și Rusia, pe care inamicii Unirii din 1918 o socotesc pur și simplu întâmplătoare.

În aceste condiții, cum să admitem și să justificăm punerea sub semnul întrebării a înfăptuirilor națiunii române din anul 1918? Nu credem în comploturi oculte, interne sau internaționale, dar nici atât de naivi nu putem fi, încât să acceptăm, pasivi, toate aceste asalturi împotriva intereselor României. Chiar dacă toate provinciile unite cu Țara la 1918 ar fi fost simple cadouri date României de marile puteri sau rod al propagandei făcute de elite exaltate – așa cum s-a întâmplat în alte cazuri și împrejurări –, tot nu s-ar cuveni să fim cinici și să hulim, de dragul spectacolului sau cu scopul unor avantaje. Oare să nu fim capabili – noi, românii – să punem în pagină o adevărată simfonie, un imn închinat bucuriei de fi și de a trăi împreună? Oare să fim atât de ușor de prostit încât să credem că un mileniu de singurătate (în care am trăit cumva, așa cum am putut) este de preferat unui secol de unitate (neîmplinită nici aceasta)?

Desăvârșiți ca popor prin secolul al IX-lea (poate prin preajma anilor 800–900), am trăit răzleți până pe la 1800, când am început să ne adunăm, convingși greu că în lume „unirea face puterea”. De altminteri, toți oamenii trăiesc în comunități de diferite feluri.

Ne-am unit, în împrejurările cunoscute, în perioada 1859–1918 și nu a trecut de-atunci nici o sută de ani. Oare putem compara experiența a o mie de ani cu viețuirea (poate dezamăgitoare) din o sută de ani? De ce să fim așa grăbiți și să riscăm o judecată greșită? Ne-am unit, fiindcă nu ne-a fost bine și

nu ne-a plăcut să fim separați și atacați din toate părțile. Așa au gândit generații de români care ne-au precedat și care au murit pentru unire. Iar unii dintre aceia care au sprijinit unirea nici nu au fost români ca sorginte, dar au fost convinși de binele unirii. De ce să nu scriem și istoria acelor români noi, plini de entuziasm pentru limba română și pentru istoria românească? Firește, fără să cădem în extrema de a pretinde că doar ei au făcut unirea.

Se cuvine, de aceea, să facem distincție clară între opiniile istorice rostite de amatori și rezultatele cercetărilor întreprinse de specialiști și chiar între eseurile scrise de unii istorici fără stagii în arhive, pe de o parte, și studiile cunoscătorilor, ale profesioniștilor autentici, pe de altă parte. Cu toții ne putem pronunța despre Marea Unire, fiindcă ne-am cucerit libertatea de exprimare, dar avem datoria să deosebim adevărul izvoarelor de părerea neautorizată, născută din curiozitate, teribilism, pasiuni (patimi) și/sau interese. De asemenea, înainte de sentințe unilaterale, avem obligația să comparăm. Numai așa vom putea spune dacă suntem sau nu unici sub soare și dacă ceea ce s-a petrecut la noi în 1918 se poate sau nu încadra într-o serie de fapte, trăite de mai multe popoare. Vom distinge, astfel, mult mai bine între acele studii de nișă menite să lămurească mai

bine trecutul și acelea scrise ca să ne deruteze și să ne abată de la adevăr.

În privința temei noastre, vom putea ajunge astfel la o concluzie simplă, bazată pe surse: au fost și români care nu au dorit România de la finele anului 1918, așa cum au fost și state care nu au recunoscut actele Unirii, dar majoritatea românilor și majoritatea marilor puteri au făcut-o. Înainte de a recepta excepțiile – demne și ele de a fi cunoscute și studiate – trebuie să ne convingem de acest adevăr simplu și, mai ales, nu trebuie să ne lăsăm ademeniți de pseudo-concluzii generale.

Unirea de la 1918 este cel mai înalt act de voință națională înfăptuit vreodată de români. Acesta ne-a pus la adăpost identitatea, ne-a organizat viața națională și ne-a conferit rațiuni pentru existența noastră în viitor. Bine și drept este – așa cum fac toate popoarele civilizate – să dăm sărbătorii naționale solemnități și frumusețe, evidențiind pentru toți românii, dar mai ales pentru copii și tineri, marea sa însemnătate, grandoarea sa unică și irepetabilă, secvența de eternitate sublimă pe care o conține și care ne dă tăria viețuirii și conviețuirii.

Iată de ce, 1 Decembrie – ziua Marii Uniri – este, de fapt și de drept, Sărbătoarea Națională a românilor și a României.

Nașterea și triumful principiului de naționalitate*

Cornel Sigmirean**

Începând cu secolul al XIX-lea, românii, ca de altfel toate popoarele Europei Centrale și de Sud-Est, au trăit sub semnul apartenenței la comunitatea națională. Începând cu secolul al XIX-lea, oamenii nu au mai fost invitați să fie loiali unei persoane, unui domnitor, rege, ei au devenit fideli tradițiilor, spiritualității și valorilor naționale. De atunci, cum spunea marele filosof german Fichte, oamenii au găsit o mare parte din sensul și valoarea vieții lor în a fi parte a națiunii în care s-au născut.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-au născut națiunile moderne, având ca fundamente teoretice opera filosofului german Herder. El a fost acela care a indicat printre primii elementele identitare ale unei națiuni. Istorici, arheologi, etnografi, publiciști, scriitori și poeți s-au inspirat din teoriile herderiene privind națiunea, căutând să-și definească elementele identitare ale propriului popor. Astfel, s-a ajuns la concluzia că fiecare națiune își are propriii eroi, are o istorie, prezentul aflându-se într-o strânsă legătură cu trecutul, fiecare națiune are o limbă, monumente culturale, folclor, locuri memorabile, un peisaj tipic. S-au creat însemne oficiale, imn, drapel, și s-a definit chiar o psihologie specifică fiecărei națiuni în parte. Națiunea română nu a făcut nici ea excepție.

Pentru români, reperul a fost originea romană a poporului și latinitatea limbii române. Mircea Eliade, marele istoric al religiilor, afirma în acest sens că: „În zorile lumii moderne, «originea» se bucura de un prestigiu aproape magic. A avea o «origine» bine stabilită însemna, de fapt, a te prevala de o viziune nobilă. «Suntem urmașii Romei» repetau cu mândrie intelectualii români din veacul al XIX-lea. Conștiința descendenței latine era însoțită la ei de un fel de participare mistică la măreția Romei.”

Prezentă în cultura română încă din epoca umanistă, prin opera cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin, apoi la Dimitrie Cantemir, ideea originii romane a devenit activă, începând cu secolul al XVIII-lea.

Printre argumentele folosite de episcopul Inochentie Micu Klein în memoriile sale către Curtea de la Viena, în care cerea drepturi egale pentru români, era și acela al originii romane și al continuității românilor în vechea Dacie: „*Românii viețuiesc aici neîntrerupt de pe timpul împăratului Traian.*“

Originea romană a poporului român va reveni ca argument în revendicările elitei românești formulate în *Supplex Libellus Valachorum*, înaintat Vienei la 1791: „*Națiunea română este azi cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei. Ea se trage din coloniștii lui Traian, care de atunci aici trăiesc fără întrerupere*“¹.

Originea romană a poporului român va reprezenta tema centrală a operei învățaților Școlii Ardelene, care au susținut originea pur romană a românilor, promovând o adevărată mișcare de latinizare a limbii, pentru o integrare rapidă a culturii române în cultura europeană. Ideea latinității poporului și a limbii române va reprezenta o permanență și un reper, un marcator de identitate pe întreg secolul al XIX-lea.

Ideea națională la românii din Transilvania, fundamentată pe ideea latinității ca principal element identitar, va cunoaște mai multe etape. În prima parte a secolului al XIX-lea, în perioada preromantismului, promotorii ideii naționale erau preocupați de aspectele de natură culturală și lingvistică a identității naționale, cu accent pe descoperirea și reconstituirea istoriei naționale, pe

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., director, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai”, Târgu Mureș

Imagine de pe Columna lui Traian

construcția limbii naționale, cu un interes aparte pentru folclor, expresia sufletului național.

A doua perioadă s-a derulat la mijlocul secolului al XIX-lea, vizibilă la 1848, când elitele românești, formate, în primul rând, din intelectuali de origine nobiliară, dar cei mai mulți proveniți din rândul elitei satelor, preoți și țărani, au generat primul proiect național. Revoluția a fost un eșec, dar o întreagă conștiință națională s-a construit de atunci, pornind de la memoria colectivă a războiului.

Evenimentele, cu marile nenorociri și grele încercări, au dus la nașterea unei puternice conștiințe a solidarității naționale. Atunci, oamenii au avut sentimentul că trăiesc un timp al dreptății, al marilor schimbări, atunci s-au născut miturile fondatoare la români: „urmașii Romei”, „nobilii națiune”, „urmașii eroilor” ș.a. Atunci, Bănuțiu a rostit cuvinte cu valoare de testament pentru români: „*Fără libertate nu e onoare pe Pământ și viața națiunii fără onoare e mai amară decât moartea*”.

A urmat o nouă etapă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, faza pragmatică a construcției națiunii.

Parte a unei societăți create sub semnul etosului instruirii, românii au identificat în cultură și școală șansa afirmării ca națiune. Zeci de memorii, adresate de elita românească Vienei și după 1867 Budapestei au avut ca prioritate învățământul în limba națională.

Revendicarea românilor pentru un învățământ superior în limba română susținut de către statul austro-ungar a rămas un deziderat neîmplinit. Dar

proiectul național va fi, în parte, compensat prin crearea ASTREI în 1861, societate fondată pe modelul asociaționismului european, inițiativa numeroaselor proiecte modernizatoare, crearea națiunii la nivelul popular. Adevărat minister al culturii românilor din Transilvania, ASTRA a oferit modelul pentru crearea numeroaselor fundații de burse pe seama elevilor și studenților, cum au fost Fundațiile „Simion Romanțai”, „Sterca Șuluțiu”, fundațiile Bisericii Ortodoxe de la Sibiu, Caransebeș și Arad, fondurilor grănicerești de la Năsăud.

Dintre toate inițiativele românești din epoca modernă pentru crearea surselor financiare necesare promovării unei elite intelectuale, se detașează fundația creată de avocatul Emanuil Gojdu, poate unul dintre cei mai mari mecenai români.

La banchetul oferit de studenții români din Pesta, la aniversarea vârstei de 60 de ani, Emanuil Gojdu declara: „*Ca fiu credincios al bisericii mele laud Dumnezeu că m-a creat român; iubirea ce am către națiunea mea neîncetat mă îmboldește a stăruii în faptă, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului, spre a putea fi pururea în sânul națiunii mele*”. Prin Fundația Gojdu, au beneficiat de burse peste 1350 de viitori intelectuali români.

Prin elita intelectuală creată în universitățile europene, românii din Transilvania au promovat un program politico-național sincron cu doctrinele moderne despre națiune.

În opoziție cu Legea naționalităților, promulgată de parlamentul ungar în 1868, elitele politice românești adepți ale ideii germane de

națiune, *Kulturnation*, considerau că națiunea este o realitate care transcende temporalitatea, fiind rezultatul unei evoluții istorice, având la bază strămoși comuni.

Elitele politice maghiare și istoricii unguri mergeau pe modelul asimilaționist francez, în sensul unei națiuni politice, prin asimilarea slavilor și românilor în națiunea politică maghiară, concepție contestată de elitele politice și intelectuale românești, precum Alexandru Mocioni, Aurel C. Popovici, Iosif Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr ș.a.

Pe acest fond al dezbaterilor și al radicalizării disensiunilor naționale, care au făcut imposibilă reformarea Imperiului austro-ungar, a intervenit Primul Război Mondial, la sfârșitul căruia opera habsburgilor, construită în peste patru sute de ani, s-a prăbușit. Războiul a scos la lumină toate stările conflictuale latente.

Visul statelor-națiune independente, nerealizabil în umbra marilor imperii, a devenit brusc posibil. Fundamentele juridice ale actelor politice din 1918 au fost principiul naționalităților și corolarul său juridic, dreptul popoarelor la autodeterminare, îmbrățișat de toate națiunile oprimate. Prin presă, foi, manifeste, românii din Transilvania au cunoscut și și-au manifestat întreaga adevărată la principiile autodeterminării propuse de președintele Wilson: *„Popoarelor Austro-Ungariei, cărora le dorim un loc ocrotit și garantat printre națiuni, va trebui să li se dea cel mai larg sprijin de dezvoltare autonomă.”*

La 12 iulie 1918, Vasile Stoica, vicepreședintele Comitetului Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, fondat la 30 aprilie 1918, a înaintat șefului Departamentului de Stat al SUA, Robert Lansing, două scrisori cu programul de acțiune al tuturor românilor: *„Noi, românii, dorim ca poporul nostru, așezat, prin voia Domnului, între Nistru, Tisa și Dunăre, în fortăreața de munte a Carpaților, să fie o singură națiune, o țară unită, sub o singură administrație, să apere cultura latină la gurile Dunării și la porțile Orientului.”*

Declarația oficială prin care națiunea română din Transilvania a aderat la dreptul de autodeterminare a fost Declarația de la Oradea a Partidului Național, prezentată de Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul maghiar, la 18 octombrie 1918: *„Națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrăurire străină, să*

hotărăscă singură așezarea ei printre națiunile libere.”

Nu peste mult timp, structurile organizatorice și liderii politici din Transilvania, Ungaria, dar și din Bucovina au intrat în acțiune pentru realizarea obiectivelor naționale prioritare: secesiunea de Austro-Ungaria și unirea cu România.

În replică la declarația Partidului Național Român, primul ministru al Ungariei, Mihály Károlyi, propunea pe seama naționalităților un proces general de democratizare. De asemenea, s-a publicat proiectul lui Jászi Oszkár, care propunea federalizarea imperiului, sub denumirea de Statele Unite Dunărene, cu cinci unități administrative: Austria, Ungaria, Polonia, Boemia și Iliria (slavii de Sud); un stat tampon între Germania și Rusia.

Toate proiectele îi omiteau pe români. Chiar dacă în acele zile se vorbea despre o „Elveție a Estului”, nu se avea în vedere dezmembrarea Ungariei istorice. Totuși, având ca platformă de reorganizare a Austro-Ungariei, proiectul formulat de Jászi Oszkár, *Viitorul monarhiei – căderea dualismului și Statele Unite Dunărene*, publicat la Budapesta în octombrie 1918, Consiliul Național Maghiar a început tratativele cu reprezentanții românilor, slovacilor și slavilor de Sud. Proiectul, având în vedere că războiul a născut o ură atât de mare între România și maghiarimea din Ardeal, propunea ca soluție pentru depășirea acestei situații aderarea României la federația preconizată de el, *pentru cultivarea aspirațiilor culturale ale românilor din Ungaria și din Regatul României*.

În acele zile, ideea fixă a oamenilor politici maghiari a fost păstrarea statului maghiar. Pentru aceasta, mergeau până la a-i propune lui Iuliu Maniu să primească un portofoliu ministerial. Maniu a refuzat.

La 30 octombrie 1918, la Budapesta, a luat ființă Consiliul Național Român, unicul organ politic al românilor din Transilvania și Ungaria, format din șase reprezentanți ai PNR și șase ai PSD. Solidaritatea națională domina întreaga națiune, trecându-se peste deosebirile confesionale, ortodoxe și greco-catolici, și peste cele sociale.

La 31 octombrie, Consiliul Național Român transmite Guvernului Károlyi o notă ultimativă, prin care solicită predarea întregii puteri de guvernare asupra teritoriilor locuite de românii din

Ungaria și Transilvania, menționându-se 23 de județe și regiunile locuite de români.

De teama unei răscoale românești, guvernul maghiar propune românilor începerea tratativelor asupra statutului Transilvaniei. Convorbirile s-au purtat la Arad, în zilele de 13–14 noiembrie, și s-au desfășurat după toate regulile diplomatice între parteneri egali.

Delegația maghiară acceptă existența unui guvern al Transilvaniei, provizoriu, dar care să rămână în legătură cu cel de la Budapesta. Se propunea o împărțire administrativă a Transilvaniei în districte sau chiar unități mai mici, care să formeze blocuri naționale cât mai compacte și omogene, după modelul cantoanelor elvețiene. A doua zi, la Arad a sosit și Iuliu Maniu. Delegația română și-a formulat revendicarea:

„Națiunea română pretinde cu toată justețea, independența deplină de stat și nu admite ca acest drept să fie afectat prin rezolvări provizorii.“

Șefului delegației maghiare i se solicită să anunțe, în acest sens, Guvernul de la Budapesta. În această fază a negocierilor, Jászi Oszkár pune pe tapet un nou proiect în 11 puncte. Printre altele, se prevedea investirea Consiliului Național Român cu guvernarea orașelor și a tuturor județelor unde românii sunt majoritari, reprezentarea în guvernul ungar, inclusiv în compartimentele ce privesc afacerile externe, economice, financiare, alimentare și de circulație.

Reprezentanții Consiliul Național Român resping și această propunere. Jászi Oszkár îl întreabă pe Iuliu Maniu: *„În definitiv, ce dorești românii?“* Maniu a pronunțat celebra sentință: *„Teljes elszakadást – totală despărțire.“*

Câteva zile mai târziu, la 18 noiembrie 1918, printr-un manifest intitulat *Către popoarele lumii*, redactat de Vasile Goldiș, se făcea cunoscut refuzul guvernului maghiar de a ține seama de revendicările juste ale poporului român. Manifestul dădea expresie faptului că libertatea națiunii era rezultatul războiului purtat *„pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă.“* Era o recunoaștere a faptului

că principiul de naționalitate a constituit motivul intrării în război pentru unele națiuni, inclusiv pentru România.

Între timp, guvernul maghiar semnează armistițiul de la Belgrad, prin care se fixează linia de demarcație arbitrară între Ungaria și Transilvania, care lasă sub autoritatea Budapestei orașele Satu Mare, Oradea, Beiuș, Arad și regiuni istorice ca Banatul (încredințat Serbiei) și Crișana, Maramureș.

Faptul îi pune în gardă pe români, care convoacă Adunarea de la Alba Iulia, pentru 1 Decembrie, într-o zi de duminică, pentru a putea participa cât mai mulți români.

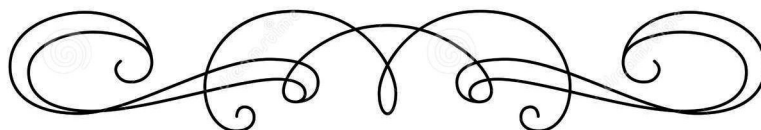
Oficial, la adunare au participat 600 de deputați, aleși pe bază de vot universal, și 628 de reprezentanți ai organizațiilor și societăților culturale, care s-au reunit în Cazinoul din Alba Iulia. Peste 100 000 de oameni așteptau hotărârile.

Cu toate ezitățile privind condițiile unirii, în final s-a votat unirea totală, necondiționată, în fața mulțimii citindu-se Rezoluția de Unire, primită cu un entuziasm rar întâlnit. Lucian Blaga, rememorând măreția zilei de 1 Decembrie 1918, avea să spună: *„...în ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer și spontan, irezistibil, organic, masiv...“*

Unirea a fost momentul apoteotic al românilor. A fost înfăptuită pe câmpurile de luptă ale Primului Război Mondial, în suferințele din spatele frontului, a fost consecința victoriilor Antantei asupra Puterilor Centrale, a fost rezultatul destrămării imperiilor din jur, care a avut loc tot în urma războiului, și a revoluțiilor ce au urmat, dar, în primul rând, a fost triumful principiului de naționalitate, care a dat naștere patriotismului, forma de venerare laică a statului națiune. Este bună sau rea, este patria mea, iar națiunea română este religia în care m-am născut.

Notă

1. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorm*, Editura Științifică, București, 1967, p. 12.

Spiritul unionist astrist*

*Dumitru Acu***

Aniversarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 bate în fiecare an la poarta sufletelor românilor. Ea stârnește în fiecare an o multitudine de imagini, amintiri și fapte istorice, deschide noi și largi orizonturi asupra veacurilor trecute, dar și noi dorințe și mărețe perspective de viitor ale românilor.

Spiritul unionist al românilor are la bază unitatea multiseculară a tuturor locuitorilor de pe ambele versante ale Carpaților, a limbii comune, a unității spirituale comune. Țara zilelor noastre, pentru fiecare generație, a fost întotdeauna o Românie a graiului și sufletului românesc, a cântecelor și a tuturor tradițiilor și obiceiurilor.

Înfrângerea Revoluției de la 1848, cu arma, a determinat pe cărturarii pașoptiști din Transilvania, de fapt nu numai pe ei, să creeze o instituție care să lupte pentru realizarea unității și independenței naționale, folosind arma culturii. Simion Bărnuțiu considera cultura ca „puterea cea mai tare de pe pământ”, fiind „cetatea nouă a unității naționale”.

După îndelungate discuții și eforturi, în perioada 4–7 noiembrie 1861, la Sibiu, prin susținerea celor doi ierarhi ai bisericilor românești din Ardeal, episcopul ortodox Andrei Șaguna și mitropolitul greco-catolic Alexandru Sterca Șuluțiu, în condițiile vitrege din Imperiul Habsburgic, a luat ființă Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, cunoscută după 1896 și ca ASTRA. Prin programul și realizările înfăptuite, aceasta a trezit populația românească la conștiința națională, nu numai în Transilvania, ci în toate zonele locuite de români. Pe linie culturală și în planul aspirațiilor, Asociațiunea ASTRA a preluat idealurile Școlii Ardelene, ale Revoluției pașoptiste, transformându-le în fapte și pregătind înfăptuirea lozincii strigate de cei peste 40 000 de români pe Câmpia Libertății de la Blaj: „Să ne unim cu țara”.

Cu 17 ani înainte, în 1844, publicistul unionist și viitorul secretar al Asociațiunii, George Barițiu,

afirma că: „Uniunea națională este frumoasa deviză ce răsună în toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă... Tăria și puterea unui popor, baza sa, politica sa, nădejtile sale, prezentul și viitorul său, zac în unirea națională...Unirea și uniunea națională – afirma el cu fermitate – sunt bunuri mai importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decât voința tare de a fi și rămânea un singur popor”.

Încă de la înființare, primul ei președinte, Andrei Șaguna, vedea Asociațiunea ca o societate culturală a tuturor românilor: „Asociațiunea are o problemă pe cât de nobilă, frumoasă și unică în felul său astăzi în întreaga noastră națiune din toate părțile... pe cât de serioasă și grea, pentru că cere o perseverență de fier și un sacrificiu din inimă”.

Chiar de la constituire, spiritul Asociațiunii, în esența lui, era unul unionist, chemând pe români la unitate, progres și prosperitate prin cultură, prin publicarea de studii și lucrări istorice, etnografice, folclorice, prin acordarea de stipendii, burse și premii, prin tipărirea de manuale, prin înființarea de școli ș.a.

Printre membrii de onoare, figurau personalități ale culturii române de dincolo de Carpați: Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu ș.a.

De la primele activități (1862), Asociațiunea ASTRA și-a propus să adopte alfabetul latin în locul celui slav, să înfăpuiască ortografia unitară, unificarea limbii și publicarea unui dicționar al limbii române. Aceste idei vor fi preluate și de Societatea Literară Română, viitoarea Academie Română, la fondarea căreia cărturarii aștrști ardeleni, incontestabil, au avut un rol însemnat.

Asociațiunea ASTRA a organizat în Transilvania prelegeri populare, conferințe, serbări, expoziții, biblioteci, școli și cămine culturale (case naționale) la sate, iar în 1886 a inaugurat renumita Școală

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

**Președintele Asociațiunii ASTRA, Sibiu

civilă de fete, cu internat, de la Sibiu. Tot sub egida ei, în anul 1905, s-a inaugurat Casa Națională a ASTREI, sub denumirea Muzeul Asociațiunii.

Un rol important au avut revistele proprii: „Transilvania“, apărută în 1868 și „Țara Noastră“, editată de Octavian Goga (1907).

Menționăm că Asociațiunea a avut o editură proprie, unde au apărut numeroase opere literare pentru cititorii de la sate – scrieri de Vasile Alecsandri, Ion Creangă, George Coșbuc, Ion Slavici, Petre Dulfu, Octavian Goga etc. – dar și monografiile istorice, calendare și almanahuri. Cu fonduri proprii și sub egida Asociațiunii, s-a elaborat opera de unitate națională *Enciclopedia Română*, trei volume, 1898–1900–1904.

Asociațiunea, până la 1918, s-a identificat, în primul rând, cu aspirațiile românilor ardeleni și din restul Imperiului. Însă, în același timp, aceasta era apreciată de românii din celelalte provincii istorice ca o asociație, foarte bine organizată și condusă, care servea spiritul unionist al întregii națiuni, fiind una dintre cele mai puternice forțe a luptei pentru emancipare națională.

După făurirea statului național unitar român, marele merit al ASTREI este că a înțeles faptul esențial că activitatea în spiritul unionist trebuie să continue. Unitatea politico-administrativă nu asigură, neapărat, solidaritatea sufletească, deoarece ea nu înlătură disensiunile politice, confesionale, profesionale, materiale și sociale. În perioada interbelică, aceasta și-a extins programul de răspândire a culturii și științei în toate teritoriile locuite de

români. Activitatea a devenit mai eficientă, diversificându-se pe variate planuri: bipolitic, sanitar, tineret, pe provincii istorice și în afara granițelor țării. Munca din secțiuni și despărțăminte a cunoscut noi avânturi, activitatea cultural unionistă s-a extins în Dobrogea, Bucovina și Basarabia, s-a îmbogățit substanțial rețeaua de biblioteci, muzee, case naționale și altele.

După 23 august 1944, din nefericire, activitatea ASTREI a fost din ce în ce mai redusă, iar confruntarea cu noile autorități, evidentă și nefavorabilă.

Prin ordinul Consiliului de Miniștri, din 14 aprilie 1950, au fost dizolvate o serie de societăți culturale, printre care și ASTRA, urmând ca bunurile să fie preluate de comitetele provizorii locale. Așa a încetat, de fapt, oficial, activitatea Asociațiunii, după nouă decenii de eforturi, sacrificii și luptă continuă, pentru luminarea poporului român. Cu toate măsurile luate de noile autorități, spiritul unionist al ASTREI de dreptate, civilizație și înnobilare a omului s-a menținut mereu viu.

După patru decenii, în urma Revoluției din decembrie 1989, Asociațiunea ASTRA a reînviat din propria cenușă, ca pasărea Phoenix, reluându-și activitatea și misiunea ei tradițională, fixată atât de clar de înaintași: *folosirea culturii pentru luminarea poporului, păstrarea și întărirea spiritului de solidaritate*.

Prin activitățile desfășurate în perioada 1990–2015, chiar dacă unii o vor marginalizată, ASTRA este ceasul deșteptător ce bate la ușa sufletului fiecăruia, chemându-i la unire și frățietate, la vise și speranțe, la travaliul, văzut și nevăzut, pentru prosperitate și progres.

Prin munca astriștilor din cele peste 80 de despărțăminte din țară și din afara granițelor țării, Asociațiunea ASTRA va rămâne, în continuare, un far de lumină și înălțare pentru poporul nostru.

ASTRA trebuie să-și intensifice eforturile în realizarea dezideratelor de coeziune națională și înălțare culturală, în concertul popoarelor lumii. Numai astfel, vom cinsti memoria celor care au înfăptuit Mica și Marea Unire.

Toți românii trebuie să aibă mereu în față și în inimă versurile-lecție din *Imnul ASTREI*:

„Menire înaltă v-a urzit
În lume Domnul Sfânt
Datori sunteți să vă împliniți
Menirea pe Pământ.“

Basarabia și Bucovina – de la Marea Unire la speranța integrării europene*

Gheorghe Iacob**

Sărbătoarea Națională a unei țări reprezintă întotdeauna un prilej de bucurie pentru cetățenii săi și o obligație pentru autorități. Pentru istoric, momentul are multiple funcții: dincolo de statutul de „memorie vie” a națiunii, prin amintirea înaintașilor care au făcut posibil evenimentul celebrat, el are rolul de a reflecta la actul fondator al comunității din care face parte și de a semnifica o evoluție istorică. Din acest ultim unghi, subiectul pe care-l dezvoltăm în continuare reprezintă „partea tragică” a Marii Uniri. Deși s-au unit primele cu Regatul României în anul 1918, întreaga Basarabie și o parte a Bucovinei istorice se află astăzi în afara „trupului Țării”. Dincolo de titlu, precis formulat, cu riscul de a repeta unele lucruri comune în spațiul public, vom face o serie de aprecieri și comentarii generale referitoare la Marea Unire. Este un risc asumat, plecând de la convingerea lui I.I.C. Brătianu că „*sunt adevăruri în istorie care, dacă nu se repetă, se uită*”.

Simbolul Marii Uniri

Expresia „Marea Unire de la 1 Decembrie 1918” este un construct mass-media, simplificator în mare măsură. Istoricii au misiunea profesională să amintească faptul că Marea Unire din 1918 a constituit un complex de momente istorice, cuprinzând unirea cu România a Basarabiei (martie/aprilie), a Bucovinei (noiembrie) și, evident, a Transilvaniei (la 1 decembrie). 1 Decembrie 1918 trebuie, astfel, gândit ca finalul unui proces desfășurat pe parcursul aceluiași an de sfârșit al Primului Război Mondial. Trebuie subliniat, totodată, că România este una dintre puținele țări care simbolizează prin ziua națională propria sa unitate. Regatele sărbătoresc ziua națională de aniversare a suveranului sau a înscăunării lui, multe țări marchează prin acest moment obținerea independenței, triumful unor revoluții etc. Pentru români, ideea *unității naționale* este esența istoriei

noastre moderne, mai ales după 1859, anul Micii Uniri. Conceptul a fost semnat drept un refuz al istoriei separate de până atunci, pe care au cunoscut-o românii, dorința de a institui o comunitate națională și un semn al normalității europene. Din acest punct de vedere, 1 decembrie transcende alte date semnificative ale evoluției noastre istorice, 24 ianuarie, 9 sau 10 mai ș.a., cumulând semnificații și simboluri care trimit la societatea românească în întregul ei. Discuțiile privind menținerea Zilei Naționale la 1 decembrie sunt, așadar, inutile și contra-productive. Românii care s-au îndreptat spre Alba Iulia, în iarna lui 1918, pe jos și în căruțe, cel mai adesea, pentru a participa la Adunare și a consfinți, prin dorința lor de unire, nașterea noii societăți, nu s-au uitat la termometre!

Raportarea la contextul european

Vicisitudinile pe care le-au cunoscut românii de-a lungul istoriei lor multisekulare, dependențele dezvoltate față de diverși actori majori ai Continentului, au generat, cultural și politic, raportarea constantă la Europa; de la oamenii politici la simplii cetățeni, întrebarea „ce va zice Europa” a reprezentat, adesea, semnul constitutiv al unei culturi mici, imature, temătoare și preocupate de propria supraviețuire. Dar, preocuparea elitelor românești de a se defini în raport cu Europa a semnat un imbold al integrării în civilizația europeană, adoptarea formală a unui limbaj și asumarea unui model de acțiune care să ne facă credibili, inteligibili și parte a familiei europene. Constituirea și dezvoltarea statului român modern, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a desfășurat după un tipar asemănător cu formarea statelor german și italian, proces paralel, chiar dacă au avut un ritm diferit. Apropierile ce pot fi făcute ca evoluție istorică sunt mai numeroase decât deosebirile. Chiar și în ceea ce privește fenom-

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., prorector, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

menele marginale, de creștere și descreștere a unor orașe. Spre exemplu, o comparație se poate face între Iași și Torino, ambele pierzând poziția de capitală și cunoscând o anumită decădere după realizarea unității (diferența survine în faptul că Torino a primit mari despăgubiri materiale, vizibile astăzi în arhitectura opulentă a orașului). Pentru a concluziona, realizarea unirii românilor în anul 1918 a fost un proces comparabil cu ceea ce s-a întâmplat în centrul și estul Europei.

La finalul conflictului mondial și în contextul prăbușirii imperiilor Austro-Ungar și Rus, au apărut/reapărut noi state, precum Polonia, Lituania, Letonia și Estonia, Cehia/Cehoslovacia, Regatul Sârb-Croato-Sloven (ulterior, Iugoslavia); altele și-au desăvârșit unitatea națională, cum au fost România sau Grecia. Fără a fi, astfel, un fapt singular, îndreptat împotriva unui stat, unirea românilor se înscrie într-un fenomen mai larg, petrecut în aria cuprinsă între Marea Baltică și Marea Adriatică, pe fundalul transformărilor politice și sociale din Europa la sfârșitul Marelui Război.

Legitimitatea istorică

Mulți oameni politici, diplomați sau intelectuali s-au pronunțat în entuziasmul de după Unirea de la 1918 (unii și astăzi asumă o astfel de părere) că acțiunea românilor semnifică un dat istoric, legitim în sine. Ei considerau că doar răuvoitorii sau neștiutorii se puteau îndoii de dreptul națiunii române asupra pământului pe care românii trăiau și de aspirația lor legitimă spre unitate, independență sau suveranitate. Însă discuția există, academică și publică, totodată. În realitatea politică și etnică dinamică a Europei, multe popoare au dificultăți în a-și demonstra dreptul istoric asupra spațiului în care se află acum, sau, cel puțin, al unor părți din acesta. Reprezentând o veche populație europeană, a cărei locuire se remarcă prin continuitate istorică și prin dezvoltarea formelor politice ale statului, românii se referă legitim la un teritoriu propriu, care corespunde, în mare, ca granițe, cu cel hotărât prin actele Marii Uniri și recunoscut prin tratatele Conferinței de la Paris (1919–1920). Transilvania a fost „leagănul” formării poporului și națiunii române, iar Bucovina și Basarabia au făcut parte din statul medieval Moldova. Cetățile de la Nistru arată clar de unde veneau străinii care amenințau aceste pământuri¹.

Aspectul etnic întărește legitimitatea istorică a unirii românilor. Toate recensămintele realizate, cu un anumit partizanat politic, în secolul XIX și la începutul secolului XX în Transilvania, Bucovina

sau Basarabia, aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei sau Rusiei, au arătat faptul că românii erau majoritari în aceste provincii. Aceasta, în pofida unor politici consecvente de deznaționalizare și opresiune, duse prin intermediul instituțiilor statului, administrația, școala, biserica. Emigrarea forțată a românilor spre Regat sau spre America (mai ales în secolul XIX), precum și colonizarea internă, au arătat dorința autorităților imperiale de a modifica raportul etnic, dar și rezistența istorică a românilor, rămași populația cea mai numeroasă, chiar în contextul acestor politici².

Geopolitica europeană a făcut ca istoria centrului și estului Europei să fie mai curând zbuciumată, cu rare perioade de liniște și de construcție instituțională. State mari, precum Polonia sau Ungaria, dar și altele mai mici, între care Serbia sau Bulgaria (pentru a enumera doar pe cele din vecinătatea noastră), au dispărut pentru veacuri de pe harta Europei. În aceste condiții, românii și-au păstrat statalitatea, chiar cu o suveranitate mult redusă. Faptul politic al existenței statului a putut fi materializat la mijlocul secolului al XIX-lea, prin afirmarea celor două Principate; el a ajutat la formarea României moderne într-o perioadă în care națiuni mai mari decât românii, cum au fost polonezii, trăiau doar prin elitele lor intelectuale din exil.

Prin urmare, chiar dacă este un proces specific secolului XIX și începutului de secol XX, Marea Unire înfăptuită la 1918 a fost consecința unui lung proces istoric, de afirmare a unei identități și unui drept asupra teritoriului în care românii se găseau legitim.

Caracterul reprezentativ al Marii Uniri

Intens dezbătută de politologi și, poate, prea puțin de istorici, reprezentativitatea actelor de unire din anul 1918 se înscria în tiparul european al perioadei. În mare parte, statele care și-au dobândit independența sau și-au realizat unitatea în centrul și estul Europei au parcurs un drum similar cu cel al românilor.

Sfatul Țării de la Chișinău, Congresul General de la Cernăuți și Adunarea Națională de la Alba Iulia, deși au reunit cu precădere deputați români, au exprimat cerințe mai generale ale grupurilor sociale, care vizau organizarea unei noi societăți alături de românii din Regat.

Reprezentativitatea Unirii constă, nu doar în recunoașterea intereselor populației majoritare, ci și în integrarea celor de altă etnie decât românii, în cadrul noului proiect politic și social. Cel mai ade-

sea, cei deveniți minoritari în cadrul statului român, după 1918, au aderat la principiile moderne ale Unirii. Volumele cu credenționale, în care populația Transilvaniei semna pentru deputații-delegați la Alba Iulia, exprimă solidaritatea națională și arată reprezentativitatea Unirii. În acel context complicat, elitele politice și intelectuale au acționat decisiv în numele poporului, care le-a urmat îndeaproape într-un moment înălțător de afirmare a spiritului național.

Caracterul plebiscitar al Marii Uniri

Discuția despre legitimitatea unirii ca act politic internațional devine contradictorie între cei care apară proiectul românesc și cei care îl contestă.

Consultarea largă a locuitorilor unei zone fusese evocată la sfârșitul războiului, în diverse medii diplomatice, în contextul dezbaterilor despre organizarea unei păci durabile și despre retrasarea granițelor. Dar, în condițiile imediat postbelice, marcate de bulversări politice, economice și sociale, un astfel de demers plebiscitar era iluzoriu. Însă, cei 100 000 de participanți la Alba Iulia care au susținut Unirea Transilvaniei cu România, „micile Albe Iulii” care i-au reunit pe românii dornici să salute actul de la 1 Decembrie, adevizuna impresionantă a celor aproape un milion de militari de pe front față de actele de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, reuniunile de sprijin din Vechiul Regat, cu o semnificativă contribuție publică și publicistică a mediului politic și academic în definirea unui proces, demonstau voința fermă a românilor de a-și construi împreună viitorul, în cadrul aceluiași stat. La aceste principii, au aderat și reprezentanții comunităților neromânești, în convingerea vieții democratice și într-o exprimare a speranțelor de bunăstare. Nu a existat un plebiscit, imposibil de organizat în contextul complicat de la finalul Marelui Război, dar ampla manifestare a solidarității naționale conferă actelor de atunci un statut larg consultativ.

Rolul elitelor politice și culturale în realizarea Unirii

Mișcarea națională, care a făcut posibilă Unirea din 1918, a fost articulată de acțiunea elitelor politice și culturale românești transilvănene, bucovinene și basarabene în perioada anterioară războiului și, mai apoi, în contextul favorabil al prăbușirii marilor imperii vecine Regatului României. Un demers, cel mai adesea plural, cu multiple sincope, dar care a structurat Marea Unire.

În pofida discuțiilor partizane ulterioare³, elitele și subelitele profesionale românești (preoți, învățători) au preluat puterea și au realizat unirea cu Rega-

tul, în numele națiunii române, pe care nu o puteau chestiona oficial în prealabil; dar, semnificativ, românii, în majoritatea lor, și-au urmat reprezentanții cu entuziasm și cu speranță în noua societate politică numită *România Mare*.

Liderii politici de la Chișinău (Vasile Stroescu, Pavel Gore, Pan. Hallipa, Teofil Ioncu sau Ion Inculeț, mai apoi Constantin Stere) și de la Cernăuți (Ion Nistor, George Popovici sau Iancu Flondor) au fost determinanți prin coagularea unui proiect și a unui program politic și, totodată, în canalizarea energiilor difuze ale poporului înspre Unirea cu Țara⁴.

Reverența față de elitele românești din Basarabia, Bucovina și Transilvania trebuie să fie conjugată cu recunoașterea rolului deținut de elitele din Regat.

Conservatori și liberali, deopotrivă, au susținut procesul anterior de edificare a conștiinței naționale a românilor din afara granițelor Regatului și au determinat participarea României la războiul mondial, conștienți de șansa istorică a reunirii cu „frații” aflați sub stăpâniri străine. Așa cum se exprima Barbu Ștefănescu-Delavrancea în ședința Academiei Române din 2/15 septembrie 1916: „*Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri. Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina*”⁵. Aceste elite politice, de factură liberală (cu Ionel Brătianu în prim-plan) sau de diferite nuanțe conservatoare (un spectru larg, de la Nicolae Filipescu și Take Ionescu, la Alexandru Marghiloman), au gestionat cu înțelepciune, de aproape sau de departe, fenomenul ridicării naționale a românilor din Basarabia, Bucovina sau Ardeal.

De o bună condiție intelectuală, majoritatea având studii în universitățile occidentale⁶, oamenii politici români și-au asumat încă din perioada Revoluției de la 1848⁷ obiectivul strategic al unității tuturor românilor în cadrul aceluiași stat, fiind capabili să acționeze nepartizan în problemele esențiale ale neamului (chiar în timpul războiului, în lupta pentru salvarea statului și a monarhiei).

Lumea politică a fost dublată de mediile culturale, cu rolul uriaș al lui Nicolae Iorga, numeroși intelectuali cu notorietate publică militând deschis, prin scris sau cuvânt, pentru Unire și organizând numeroase vizite în provinciile românești din cadrul imperiilor vecine, întâlnindu-se cu oameni simpli sau lideri locali și contribuind, astfel, la starea de spirit favorabilă actelor unirii. În această evidențiere a elitelor românești de pe cele două maluri ale Pru-

tului sau din Bucovina și Ardeal, care au făcut Uniunea prin acțiunea lor, nu trebuie omis rolul monarhiei, în general, a regelui Ferdinand, *regele Unirii*, în special. Atât în direcție națională, rupându-se de familia germană și identificându-se cu aspirațiile de unire ale poporului român, cât și în cea democratică (a reformei electorale) sau socială⁸, Regele a conferit stabilitate procesului de Unire, devenind reperul politic necesar noii construcții.

Biserica și Unirea

Ca și în cazul discuției cu privire la elite, discuția despre rolul Bisericii trebuie purtată pe două paliere: cel al Bisericilor românești din teritoriile aflate sub stăpânire străină și cel al acțiunii Bisericii din Regat.

Gândită nu neapărat ca instituție, cât ca un corp social și național dedicat, Biserica ortodoxă a deținut un rol semnificativ în păstrarea conștiinței naționale a românilor din Basarabia și Bucovina, mai ales în mediul rural majoritar românesc. Numeroși preoți au fost exilați de autoritățile țariste pentru atitudini „românofile”⁹. Cu atât mai mult, după valul revoluționar din Rusia și disoluția administrației imperiale, Biserica ortodoxă din Basarabia a sprijinit, în mare măsură, trendul prounionist din spațiul public.

Uniunea clericilor moldoveni, care își propunea să lucreze pentru „*sufleteasca dezrobire și luminare a neamului moldovenesc*”, condusă de arhimandritul Gurie¹⁰, și protoiereul Alexandru Baltaga, reprezentantul Bisericii în Sfatul Țării, s-au numărat printre luptătorii pentru emancipare națională.

În Regat, Biserica Ortodoxă (și nu numai aceasta) a fost parte a efortului de război, îndeplinind nu doar o misiune spirituală, de consiliere religioasă a celor mobilizați, sau una socială (de îngrijire a celor răniți sau suferinzi), ci și una națională. Mai ales Mitropolia Moldovei, regiune unde s-a concentrat țara după înfrângerea din toamna lui 1916, a fost un reazăm moral, simbolic și material pentru români. Biserica a organizat cinci spitale mobile, unde activau, în rândurile Crucii Roșii Române, 90 de călugări (ca infirmieri și brancardieri) și cel puțin 20 de călugărițe¹¹. Mai multe mănăstiri au fost transformate, practic, în spitale militare¹². În condițiile retragerii la Iași, inclusiv Palatul mitropolitan și clădirile aferente Mitropoliei au fost puse la îndemâna refugiaților¹³.

Prin predicile sale și prin prezența fizică în mijlocul enoriașilor ce cunoșteau boala sau privațiunile războiului și refugiului, Mitropolitul Pimen a fost un factor de încurajare și de credință în victoria cauzei românești¹⁴. El a fost supranumit, de altfel, „*mitro-*

polit al Războiului și al întregirii neamului românesc”, titlatură ce se găsește și pe crucea sa de mormânt de la Provița de Sus (județul Prahova)¹⁵. Organizând memoria colectivității, a durerii și bucuriei de la finalul războiului, mitropolitul a solicitat tuturor preoților din eparhia sa să realizeze câte un raport asupra evenimentelor petrecute în parohiile lor pe durata anilor de luptă.

Rolul Armatei în crearea condițiilor de Unire

Dezbaterea despre rolul armatei române în procesul Unirii este una sensibilă, în condițiile în care există voci acuzatoare cu privire la acțiunea militară a României peste Prut și în Bucovina. Din anumite perspective politice, prezența militarilor români în Basarabia și Bucovina ar fi de natură să delegitimeze, dacă nu să invalideze, din punct de vedere juridic, actele de unire din martie/aprilie și noiembrie 1918.

Contextul de final al Primului Război Mondial și faptele istorice oferă o înțelegere a rolului deținut de factorul militar în evenimentele de atunci. Atât Corpul 6 Armată, condus de generalul Ernest Broșteanu, care a intrat în Basarabia în 12/23 ianuarie 1918, cât și Divizia a 8-a a generalului Iacob Zadik, prezentă în Bucovina la începutul lunii noiembrie a aceluiași an, au fost chemate de românii aflați sub presiunea bolșevicilor/ucrainenilor, a amenințării fizice directe și a unor proiecții agresive sub raport național, cu încorporarea acestor foste provincii imperiale în alte entități politice (mai ales de forma Ucrainei)¹⁶. Era o proiecție externă a României, ca păstrătoare a ordinii sociale legale și purtătoare a unor valori democratice, interferențele armatei române cu procesul politic desfășurat în Basarabia și Bucovina fiind minime.

Participarea armatei române la procesul unirii poate fi discutată și în registrul intern. Fenomen specific oricărui stat modern, armata a fost o școală a cetățeniei române și a învățării patriotismului.

Implicarea României în războiul mondial, descris de români drept lupta pentru unire, „*războiul pentru întregirea neamului*”¹⁷ certifică statutul armatei ca „școală a națiunii”. Dată fiind diferența de înzestrare și experiență militară în raport cu adversarii, românii au dovedit un înalt nivel militar și, mai ales, o convingere națională în sprijinirea cauzei lor politice. Cele 800 000 victime mărturisesc abnegația și sacrificiul enorm din acei ani ai războiului. Trebuie subliniat, astfel, că nu armata a făcut Marea Unire. Însă, fără prezența armatei române în Basarabia și Bucovina, nu ar fi fost posibile actele de Unire de la Chișinău și Cernăuți. Și, în general, în absența unei acțiuni militare directe, Uni-

rea nu ar fi rezistat. Sacrificiul armatei române în Marele Război a permis împlinirea și apărarea Statului național desăvârșit în 1918.

Rolul orașului Iași în procesul Unirii

Marginal la începutul confruntării, deciziile politice majore luându-se la București și Sinaia, evidențându-se mai curând – în calitatea sa de oraș cultural și universitar – în competiția discursurilor naționale, Iașul a devenit capitala *de facto* a țării la finalul lui 1916, după retragerea aici a familiei regale, a guvernului și administrației, precum și a unei părți a populației din Muntenia. În anii următori, semnificația orașului s-a multiplicat: Iașul a reprezentat atât un simbol politico-administrativ, cât și unul spiritual pentru români.

Capitală de război, spațiul esențial al „*rezistenței până la capăt*” – Nicolae Iorga a susținut la Teatrul Național din Iași celebrul său discurs din 14/27 decembrie 1916¹⁸ –, orașul a fost și locul spre care s-au îndreptat românii basarabeni, bucovineni și ardeleni în ideea unității. Sosind în Piața Unirii din oraș (al cărui nume celebra „unirea cea mică”) pe 26 mai/8 iunie 1917, un reprezentant al voluntarilor ardeleni, locotenentul Victor Deleu, declara că „*Eram datori să venim la voi, azi, când voi trăiți pentru noi zile atât de grele... Azi am devenit cetățeni ai României, dar ai unei Românie Mari*”¹⁹. A fost, totodată, și orașul de unde s-a structurat speranța în renaștere națională și în construirea unei noi societăți, la Iași discutându-se, în Parlamentul reformelor, acele măsuri politice, sociale și economice menite să convingă de viitorul românilor; și unde s-au consumat primele bucurii ale Unirii, orașul cunoscând mari manifestații de sărbătoare, care au întâmpinat delegațiile venite de la Chișinău, Cernăuți sau Alba Iulia, spre a aduce la cunoștința publică unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. Din punctul nostru de vedere, nu este nicio exagerare când se afirmă că „*România s-a născut la Iași*”, ținând cont de statutul orașului de simbol al unirii de la 1859 și 1918.

Importanța perioadei interbelice pentru reînvierea românismului în Basarabia și Bucovina și consolidarea acestuia în Transilvania

Procesul de unificare politică a fost unul de durată, iar bazele juridice au fost puse de Constituția din 1923, care a oferit un fundament comun. Una dintre principalele probleme care se puneau noului stat a fost adoptarea reformei agrare la nivelul Basarabiei și a întregului Regat, prevedere care fusese cerută în actul de Unire din 27 martie. Rezolvarea problemei a însemnat atât o soluție economică și

socială, cât și un semnal puternic dat populației românești, majoritar țărănești, că noile autorități de la București sunt sensibile la nevoile ei. În același timp, împrăștierea a consolidat atașamentul față de noul stat și de noul corp național.

Reforma administrativă, adoptată în iunie 1925, sau susținerea materială deosebită a învățământului de toate gradele, cu accentul pus pe reducerea analfabetismului, au urmărit să favorizeze constituirea noului cetățean al României întregite. Mai ales pe relația cu Basarabia, investițiile educaționale sau culturale au fost numeroase, în dorința elitelor centrale de a-i ajuta pe românii de aici să reducă decalajele uriașe de dezvoltare induse de politica anterioară a administrației țariste. Spre exemplu, dacă în 1920/1921 funcționau 1747 școli, dintre care 1233 românești, în 1940, numărul școlilor ajunsese la aproape 2500, cuprinzând circa 350 000 elevi. Totodată, au fost organizate cursuri pentru adulți, în Basarabia funcționând, 200 de astfel de cursuri²⁰, în 1923–1924.

Înființarea Facultății de Teologie, în 1926, și transformarea Secției de științe agricole în Facultate, în aprilie 1933, cu sediul la Chișinău, ambele ca facultăți ale Universității din Iași, au sporit încrederea în dezvoltarea lor a românilor basarabeni. Profesorul Traian Bratu, rectorul Universității, spunea despre înființarea Facultății de Teologie că: „*Este bine să se creeze în inima Basarabiei un post înaintat al culturii românești, ca exponentă a culturii europene...*”²¹.

La consolidarea unei conștiințe naționale românești și la stabilirea unor legături trainice cu țara, a contribuit și „emigrația” studențească. Mai mult de jumătate din cei 4 656 de studenți înscriși în anul 1921/1922, la universitățile din Iași și București, proveneau din afara granițelor Vechiului Regat. Misiunea Universității din Iași era specială în acest context, măcar prin plasarea geografică, în apropierea noilor regiuni unite; conștient de rolul care îi revenea, rectorul ieșean afirma că: „*Universitatea noastră poate susține cu mândrie că ea constituie, noi credem că în toată România Mare, dar desigur în răsărit de Carpați, cel mai important laborator în care se plămădește unitatea sufletească și de conștiință națională a cetățenilor statului român în granițele lui firești...*”²².

Aceste politici și consecințele lor au generat, în timp, transformarea perioadei interbelice într-una esențială din istoria Basarabiei și Bucovinei, rămasă în memoria și reprezentările locuitorilor acestor provincii dincolo de succesiunea generațiilor. Amintirea

României Mari, cu tot ceea ce a reprezentat ea, sub raport național și civilizațional, a contribuit la păstrarea identității, imposibil de anulat de îndoctrinarea comunistă, și a reprezentat premisa reluării și întăririi legăturilor dintre românii din România și cei din Basarabia sau nordul Bucovinei, după 1990. Lunga paranteză, de jumătate de secol, a părut să se încheie în entuziasmul despărțirii de regimul comunist.

Raptul din 1940, prin care România a pierdut Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța, a avut efecte dramatice asupra românilor din aceste zone. Pe lângă exodul de populație – se estimează că din Basarabia au trecut în România circa 300 000 de oameni²³ – și acapararea de către sovietici a numeroase bunuri materiale²⁴, drama românilor supuși unui regim de deznaționalizare rămâne un mare minus al istoriei noastre în secolul XX.

Basarabia, nordul Bucovinei și România, astăzi

Experiența istorică din ultimul secol ne arată că, în momentele de cumpănă, România și elitele ei au fost surprinse mai curând nepregătite, pentru imperatiile diferitelor situații. După anul 2000, deși țara a aderat la NATO și UE, diplomația românească a dat, comparativ cu Ungaria, Polonia sau chiar Bulgaria, dovadă de incoerență, lipsă de atitudine și susținere neunitară din partea forțelor politice²⁵.

Această slăbiciune a României derivă din absența unui „nou proiect național”. Suntem parte a lumii euro-atlantice, membru cu drepturi specifice; în aceste condiții, trebuie să conștientizăm faptul că problema granițelor sale nu va mai fi niciodată negociată. Conferințele și tratatele internaționale, ca și sacrificiile a peste 1 500 000 de români în cele două războaie mondiale ar trebui să apere România de orice amenințare. Dar, în același timp, deși reprezentăm țara cea mai mare din sud-estul Europei, mulți români se află în alte spații decât teritoriul statal. Iar față de ei, autoritățile române și noi, ca atare, avem obligații morale, cel puțin.

România sprijină și trebuie să susțină în continuare Republica Moldova și Ucraina în efortul lor de integrare europeană. În raport cu timpurile, este soluția actuală de reunificare a neamului, prin aderarea celor două entități, din care românii basarabeni sau bucovineni fac parte la marea familie politică numită Uniunea Europeană. În același timp, trebuie atenție pe relația cu aceste state, care au manifestat ezitări pe „drumul” de la Est la Vest, chiar în perioadele cu declarații pro-europene și pro-românești.

Definirea interesului național (și pe relația cu românii basarabeni, respectiv bucovineni) și solidarizarea în jurul lui a forțelor politice interne, a societății civile, a opiniei publice ar fi de natură să fructifice situarea țării într-un spațiu de interferență între Est și Vest, conferind României rolul de model pentru această parte a Europei.

Note

¹ Simpla analiză a dispunerii sistemului de fortificații militare, datând din medievalitatea românească, poate oferi indicii. Faptul că la marginile Basarabiei și Bucovinei se află și astăzi cetăți ridicate de voievozi moldoveni, părți ale unui sistem unic de apărare, este elocvent. Cetățile Albă, Hotin, Soroca reprezintă imagini în oglindă ale cetăților Neamț sau Suceava, dispuse în extremitatea apuseană a Moldovei medievale.

² D. Drăghicescu, *Marea Unire a românilor cu românii. 1918. Banatul și Transilvania, Bucovina și Basarabia*, București, 2001, p. 186 (pentru Bucovina), respectiv p. 236 (pentru Basarabia).

³ De exemplu, cu privire la Basarabia, Ștefan Ciobanu consideră că nu ar trebui căutate cauzele care au dus la Unire nici la factorii locali, nici la propaganda purtată peste Prut, ci în mișcarea revoluționară din Rusia și în eforturile popoarelor din Imperiul Rus de a se descătușa (Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, f.l., f.a., p. XVI). El aprecia că mișcarea națională din Basarabia nu a avut lideri, ci a fost o frământare adâncă a întregului popor, o acțiune colectivă a poporului (*Ibidem*, p. XXXVII). Istoricul Ion Nistor, în lucrarea *Istoria Basarabiei*, susține că rolul principal în mișcarea națională l-au deținut soldații moldoveni, care au avut prilejul de a se întâlni cu conaționalii din Regat și din celelalte regiuni istorice și astfel s-a deșteptat și în ei conștiința națională. Pe aceeași poziție se plasează și C. Kirilescu, care afirmă că despărțirea Basarabiei de Rusia s-a zămislit în întrunirile soldaților (*Ibidem*, p. XII). Petru Cazacu arată și el că manifestările naționalismului moldovenesc au avut la început un caracter dispart și haotic și s-au accentuat mai ales în rândul militarilor, pentru ca apoi, rolul esențial să îl joace Partidul Național Moldovenesc, dar și guvernul român de la Iași.

⁴ Pentru Basarabia, vezi Ion Agrigoroaiei, *Basarabia de la unire la integrare*, Chișinău, 2007, p. 142 și urm.; în cazul Bucovinei, clasa politică și-a afirmat și ea, spre finalul secolului XIX, tot mai insistent opțiunile, prin constituirea Societății politice „Concordia”, prin activitatea „Revistei politice”, a „Gazetei Bucovinei” și apoi prin apariția Partidului Național Român. Mai ales după impunerea unor politicieni tineri, ca Iancu Flondor și George Popovici, în programele politice apar idei, precum promovarea limbii române și promovarea școlilor sătești și a băncilor populare. Iancu Flondor a intrat în Dieta Bucovinei, afirmând, cu ocazia discursurilor, caracterul românesc al Ducatului, iar în 1898 a cerut ca limba română să fie folosită în actele oficiale ale statului (Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, 2002, p. 153 și urm.).

⁵ B. Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, București, 1916, p. 27. Nicolae Iorga vedea ceasul istoric al intrării în război ca unul așteptat de două veacuri, un moment pentru care „am muncit și am scris, am luptat și am gândit” (N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. 2, 1916–1917, Craiova, f.a., p. 83). Vezi și *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, acad. Gheorghe Platon (coord.), București, 2003, pp. 420–422.

⁶ Gh. Iacob, *România în epoca modernizării (1859–1939). Towards a Modern Romania (1859–1939)*, Iași, 2013, pp. 54–55.

⁷ Aflat la Paris, Nicolae Bălcescu declara în 1847: „*Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor*” (Cornelia Bodea, *1848 la Români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, 1982, p. 319).

⁸ Regele s-a pronunțat constant pentru înfăptuirea reformei agrare, unul dintre cele mai importante puncte în programul unionist al liderilor basarabeni. La 17/30 martie 1918 regele a semnat scrisoarea adresată administratorului Domeniilor Coroanei, prin care cerea ca de pe aceste domenii și de pe proprietățile sale să fie acordate loturi țăranilor, așa cum promisese în iulie 1917.

⁹ Vezi cazul lui Ion Rădulescu, subinspector la Seminarul din Chișinău, și al lui Vasile P. Florov, profesor la Școala eparhială de fete (Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812–1918; 1918–1944)*, București, Chișinău, 1996, p. 74). În Basarabia, nucleul de clerici de la revista „Luminătorul” a lucrat pentru trezirea conștiinței de neam și pentru o Biserică a neamului. Vezi activitatea lui Macarie Untul, preot și profesor la Seminarul de la Chișinău, membru în Comisia pentru tipărirea cărților de cult românești, reținut pentru activitățile sale (*Ibidem*, p. 71). Preoțimea română din Bucovina a constituit, la rândul ei, un factor de rezistență și un element incomod pentru autoritățile locale. Mitropolitul Arcadie Ciupercovici a fost acuzat de guvernatorul Bucovinei de lipsă de loialism față de împărat.

¹⁰ *Ibidem*, p. 91.

¹¹ Arhimandrit Teoctist Stupcaru, *Activitatea Călugărilor din Eparhia Moldovei în timpul Războiului* în „Viața Monahală”, anul I, nr. 11–12, ianuarie-februarie 1934, p. 319. Potrivit lui Teoctist Stupcaru, șeful misiunii călugărilor, aceștia au format cinci spitale mobile, iar fiecare dintre acestea a îngrijit pe durata războiului circa 10 000–12 000 de bolnavi, atât dintre soldați, cât și dintre civili (*Ibidem*, pp. 319–320).

¹² *Ibidem*, p. 322. Este vorba de mânăstirile Neamț, Văratec, Râșca, Slatina, Vorona, Gorovei, Secu, Bistrița, Agapia și Ağafton.

¹³ Pimen, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Amintiri din Marele Război*, Tipografia Monastirii Neamțu, 1920, pp. 50–53.

¹⁴ A. Pentelescu, G. Preda, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853–1934), La 150 ani de la nașterea sa*, Ploiești, 2003, p. 101. În contextul proclamării unirii, Mitropolitul Moldovei, Pimen, a compus o rugăciune de mulțumire pentru îndeplinirea idealului național, publicată în „Monitorul Oficial” și citită în toate bisericile din țară, în vara anului 1919.

¹⁵ *Ibidem*, p. 196.

¹⁶ Vezi pentru intrarea armatei române în Basarabia, *Cartea neamului. Marea Unire de la 1918. Documente istorice*, volum alcătuit de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Constantin Botoran, București, 1993, pp. 78–79, cu limitele asumate ale acțiunii militare. Pentru Bucovina, Ion Nistor, *Istoria unirii Bucovinei cu România. 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, 1928 (ed. nouă la care se face trimitere, București 1991), pp. 483–384. Ocuparea de către armata română condusă de generalul Moșoiu a aliniamentului Mureș, în Transilvania, la finalul anului 1918, a avut precumpănitor rațiuni militare, în concordanță cu obiectivele Antantei. Nu a existat nicio intersectare între armata română și cei care au participat la Adunarea de la Alba Iulia.

¹⁷ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, vol. I–III, București, 1922 (vezi și ediția a III-a din 1989, în două volume).

¹⁸ N. Iorga scria în „Neamul românesc”, din 29 noiembrie 1916, că: „*Iașul e, azi, nu un oraș, ci un simbol de rezistență națională, de afirmare nezguduită a unei datorii pe care n-o părăsim, fiindcă nu voim a o părăsi. Steagul României, ce sângerează din rănilor ei eroice, a fost adus aici și spre el se ridică ostașii care fac supreme eforturi. Sub acest aspect și nu sub acela al unui banal loc de refugiu voim să vedem Iașul*” (*Apud Istoria Românilor...*, p. 467). Discursul de la Teatrul Național a fost cu adevărat impresionant: „...*Oriunde am fi, oricum am fi, suntem hotărâți* – declara N. Iorga – *să mergem până la capăt, în credința că nu se poate, cu niciun chip, ca, și înaintea celei mai sălbatice forțe organizatorice, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este fir de țărăniță care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge*”. Armata era momentan învinsă, însă era gata „*să se întoarcă asupra biruitorilor*”, pentru a obține „*dreptul nostru întreg. Pentru atât și nimic mai mult, nu*”.

¹⁹ I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, 1982, p. 206. În discursul său, premierul I.I.C. Brătianu răspundea cu: „*Bine ați venit în acest colț al României, care de azi înainte, într-o întindere mică, are un cuprins mare, căci prin înfrățirea noastră România Mare este azi la Iași*”.

²⁰ I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, pp. 266–267.

²¹ *Ibidem*, p. 269.

²² *Ibidem*, p. 278.

²³ Din România, în teritoriul ocupat, au plecat circa 150 000 de persoane (Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial (1939–1947)*, Iași, 1995, p. 208).

²⁴ Potrivit datelor prezentate Consiliului de Miniștri, în octombrie 1942, de Direcțiunea Inventarului Avuțiilor Publice, valoarea avuției publice acaparată de sovietici a fost de 157 120 000 000 lei, la nivelul anului 1942 (la nivelul aceluiași an, bugetul Ministerului Apărării Naționale era de 18 727 500 000 lei). Valoarea totală a pierderilor este greu de evaluat, pentru că nu a fost posibilă cunoașterea mărimii capitalurilor firmelor particulare existente în aceste teritorii în momentul ocupării lor. Acestea se adaugă pagubelor suferite în domeniul agricol, de aproximativ 161 000 000 000 lei. Cantități imense de produse agricole au luat drumul URSS (*Ibidem*, p. 209). În ceea ce privește nordul Bucovinei, pierderile avuției publice s-au ridicat la 31 720 000 000 lei. În această sumă trebuie incluse pagubele produse în sectorul agricol de circa 5 578 milioane de lei, din care 168 de milioane o reprezintă valoarea șepțelului luat de sovietici și 2 276 milioane de lei valoarea capitalului industrial, bancar și comercial (*Ibidem*, p. 210).

²⁵ Vezi mai multe în studiul nostru, Gheorghe Iacob, *The Second Hundred Years' War (1914–2014). Geopolitical Implications for Romania*, în „Transylvanian Review”, vol. XXIII, no. 4, Winter 2014, pp. 3–11.

Românii minoritari în țara lor*

*Ioan Lăcătușu***

Domnule Președinte al Academiei Române,
Preafericite Părinte Patriarh Daniel,
Distinși membri ai Academiei Române,
Onorată asistență,

În numele conducerii Forumului Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, vă rog să-mi permiteți să exprim sincere mulțumiri pentru oportunitatea oferită ca, de la tribuna Sesiunii solemne, dedicate Zilei Naționale a României, să prezint, succint, câteva file din istoria românilor din Arcul Intracarpatic și principalele provocări cu care se confruntă, în prezent, în lupta lor pentru dănuirea românească, în țara lor, într-un spațiu multi-etnic și pluriconfesional în care sunt, numeric, minoritari.

Aceasta este încă o dovadă grăitoare a faptului că, încă de la înființarea sa, Academia Română a lucrat în spirit național, promovând demnitatea națiunii române și interesele ei de conservare națională, a apărut drepturile la teritoriu național, la limbă, la educație și la cultură națională.

La împlinirea a 97 de ani de la 1 Decembrie 1918, evidențiem faptul că, la pregătirea, înfăptuirea și consolidarea Marii Uniri și-au adus contribuția și românii din fostele scaune secuiești, prin truda jertfelnică a preoților și învățătorilor din școlile confessionale, prin jertfa de sânge a tinerilor care au luptat la Mărășești și Oituz, trecând în țara mamă prin „Vama Cucului”, sau în Corpul Voluntarilor Români Ardeleni, și prin activitatea marilor bărbați născuți în această parte de țară, din rândul cărora menționăm pe patriarhul Elie-Miron Cristea, mitropolii Nicolae Colan și Alexandru Nicolescu, episcopii Justinian Teculescu, Veniamin Nistor, Emilian Antal, publiciștii și oamenii politici: Octavian-Codru Tăslăuanu, Ghiță Popp, Pompiliu Nistor, Romulus Cioflec, Nicolae Bogdan și mulți alții.¹

Despre personalitățile românești din județele Covasna și Harghita, care au participat la evenimente importante din istoria națională, care au contribuit

hotărâtor la înființarea și funcționarea unor instituții și la redactarea unor publicații de importanță națională sau care au obținut performanțe științifice, culturale și sportive notabile, despre continuitatea și contribuția românilor din această parte de țară la formarea patrimoniului material, cultural și spiritual național, alături și împreună cu concetățenii secui/maghiari din zonă, despre toate acestea și multe altele, se vorbește în paginile volumului *Repere identitare românești din județele Covasna și Harghita*, apărut la Editura Eurocarpatica a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, din Sfântu Gheorghe, autori Ioan Lăcătușu și Erich-Mihail Broanăr – volum apărut cu binecuvântarea Înalt-preasfințitului Ioan Selejan, Arhiepiscop al Covasnei și Harghitei, în perioada 1994–2014, azi, mitropolit al Banatului –, în colecția „Centenarul Marii Uniri”.²

Cartea vine să acopere un gol existent în istoriografia locală, regională și națională pe această temă, deoarece sunt încă puțin cunoscute momentele esențiale din evoluția, adesea dramatică, a comunităților românești din sud-estul Transilvaniei.

În spiritul adevărului istoric, nu supraevaluăm românitatea din curbura Carpaților, dar nici nu acceptăm viziunea unor istorici și cercetători maghiari de minimalizare a componentei românești din fostele scaune secuiești. Apreciam și respectăm istoria, cultura, tradițiile, patrimoniul concetățenilor secui/maghiari, dar reafirmăm adevărul conform căruia, fără istoria, fără cultura și fără patrimoniul românilor din zonă, istoria locală a județelor Covasna și Harghita nu ar fi completă. Așa cum nu pot fi eludate numeroasele interferențe culturale româno-maghiare, care dovedesc tocmai o conviețuire îndelungată a românilor și maghiarilor din județele Covasna și Harghita.

Volumul constituie încă un argument convingător, potrivit căruia istoria acestei zone a Arcului Intracarpatic nu începe cu colonizarea secuilor, iar,

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României (27 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

**Sociolog, arhivist și publicist, Sfântu Gheorghe, județul Covasna

după acest moment, istoria nu se rezumă doar la cronica unei unice și privilegiate etnii, așa cum încearcă să prezinte lucrurile unui istoric maghiar interesat. Istoria zonei înseamnă conviețuire, interferențe, complementaritate și, nu în ultimul rând, o zestre comună materială, morală și spirituală.

Prima parte a volumului *Repere identitare românești din Covasna și Harghita*, în mod deosebit, prezintă imagini reprezentative despre istoria și cultura românilor din județele Covasna și Harghita, grupate tematic și cronologic. Sunt redată principalele aspecte de locuire preistorică și, în acest cadru, numeroasele cetăți dacice și castre romane, eșantioane reprezentative ale patrimoniului cultural-etnologic: arhitectură populară, ocupații și meșteșuguri tradiționale, portul tradițional, mărturiile de artă și cultură ortodoxă, dar și file din tezaurul documentar sau aspecte ale interferențelor etno-culturale româno-maghiare. Lucrarea prezintă, de asemenea, principalele dimensiuni ale procesului de deznaționalizare și asimilare a românilor din județele Covasna și Harghita și comunitățile românești dispărute, ca urmare a marilor pierderi etnice românești, înregistrate în decursul secolelor.

Capitolul dedicat reperelor identitare românești cuprinde file din istoria bisericilor și școlilor românești, a instituțiilor și asociațiilor culturale, publicații, monumente de for public, manifestări culturale științifice, însemne identitare ș.a.

Un capitol important este dedicat personalităților științei, culturii și spiritualității românești. Sunt prezentate informații biobibliografice despre mai mult de 350 de personalități proeminente: academicieni – în rândul cărora se află acad. Horia Colan și prof. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române –, fii ai acestor meleaguri, cadre didactice universitare, cercetători, scriitori, muzeografi și arhiviști, publiciști, preoți și monahi, profesori și învățători, pictori, sculptori, arhitecți, medici, ingineri, ofițeri, artiști, sportivi de performanță și alți intelectuali.

În a doua parte, un spațiu larg este alocat prezentării lucrărilor și studiilor referitoare la preistoria, istoria și cultura românilor din județele Covasna și Harghita.

În bibliografia tematică selectivă sunt prezentate peste 1500 de titluri de lucrări și studii pe aceleași teme, precum și titlurile celor peste 200 de volume apărute la Editura Eurocarpatica a Centrului European de Studii Covasna-Harghita și la edituri partenere, cu implicarea Centrului European de Studii

Covasna-Harghita și a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”.

În acest context, menționăm aparițiile din cadrul colecției „Profesioniștii noștri”, a Editurii Eurocarpatica, o colecție care își propune să evidențieze pe cei născuți și pe cei ce au activat pe meleagurile Covasnei și Harghitei și care s-au remarcat, prin desfășurarea unei apreciate activități culturale, științifice și politice, de real interes public, reprezentând adevărate modele pentru tânăra generație; un asemenea volum a apărut recent, fiind dedicat distinsului jurist și slujitor al statului de drept, Valer Dorneanu, născut la Corbu, în județul Harghita, cu ocazia împlinirii a 70 de ani.

Aducem mulțumiri distinșilor academicieni și tuturor celorlalte personalități ale vieții publice românești, pentru contribuția adusă la reușita acestui proiect și, în general, pentru sprijinul acordat demersurilor noastre de preservare și valorificare a patrimoniului cultural românesc din sud-estul Transilvaniei.

În acest an, declarat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ca „Anul omagial al misiunii parohiei și mănăstirii azi” și „Anul comemorativ al Sfântului Ioan Gură de Aur și al marilor păstori de suflete din eparhii”, la Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, cu binecuvântarea Preasfințitului Andrei, a apărut volumul *Păstori sufletești ai Sfințelor Altare din Eparhia Covasnei și Harghitei*, de Erich-Mihail Broanăr, Ioan Lăcătușu și Sebastian Pârveu.³

În ziua de 28 noiembrie 2015, în cadrul Adunării generale a Forumului Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș (manifestare care a avut loc la Centrul Eparhial al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, cu binecuvântarea și participarea Preasfințitului Andrei, Episcopul Covasnei și Harghitei), a fost lansat volumul *Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, în slujba dăinuirii neamului românesc în Transilvania: FCRCHM. 2005–2015*.⁴

Adunarea a constituit un nou prilej de a face un bilanț al activității desfășurate, în acest prim deceniu de funcționare a sa, de a trece în revistă puținele izbânzi și numeroasele neîmpliniri determinate de statutul nostru de minoritate numerică, într-o zonă bântuită de proiecte separatiste și care urmăresc obținerea autonomiei teritoriale, pe criteriu etnic.

O primă mare îngrijorare a noastră este cauzată de faptul că, din datele oficiale ale recensămintelor populației, rezultă că, în perioada postdecembristă,

în majoritatea localităților cu populație etnic mixtă din județele Covasna și Harghita, populația românească a cunoscut un accentuat și artificial proces de scădere numerică.

Potrivit datelor statistice ale recensământului din 2011, comunitatea românească din județele Covasna și Harghita a scăzut cu 12,03%, respectiv 11,80%, perioadă în care numărul concetățenilor maghiari din cele două județe a scăzut, numai cu 7%.

De remarcat faptul că, în anul 2011, în peste jumătate din totalul localităților județului Covasna, locuiesc sub 100 de români, în comunități mici și foarte mici, care nu oferă cadrul instituțional și legislativ și nici resurse umane, materiale și financiare necesare păstrării identității românești.

În județul Harghita, situația este și mai dramatică, în aproape trei sferturi, respectiv 72% din totalul localităților, la ora actuală, locuiesc mai puțin de 100 de români. Dacă actuala situație va continua, în viitorii 20–30 de ani, populația românească din majoritatea acestor localități etnic mixte, din județele Covasna și Harghita, se va diminua drastic, mergând până la dispariție.⁵

Potrivit rezultatelor unor cercetări sociologice, întreprinse în județele Covasna și Harghita, din cauza configurației demografice, administrative, educaționale, economice și politice actuale din județele Covasna și Harghita, românii au statut *de facto* de minoritate numerică locală, discriminată negativ, în plan local, în mass-media și în politica națională, fără putere politică și fără mijloace de exprimare eficiente, în raport cu societatea în mijlocul căreia trăiește. Populația românească din zonă este nesocotită, marginalizată și tratată ca o populație aservită, neexistând egalitate de șanse la obținerea unui loc de muncă și niciun comportament civic prietenesc și de colaborare, ci doar unul preponderent exclusivist.⁶

Românii din această parte de țară nu dispun de instrumente legale și pârgii eficiente pentru a contracara prin forțe proprii efectele negative ale descentralizării, în raporturile cu autoritățile administrației publice locale, aflate sub autoritatea perpetuă a formațiunilor etnice maghiare. Redăm doar câteva exemple:

- Condiționarea ocupării posturilor în administrația publică, altele decât cele prevăzute de lege (practică generalizată și la unele societăți comerciale), de cunoașterea limbii maghiare.

- Grava discriminare existentă în ceea ce privește finanțarea proiectelor de dezvoltare locală și a proiectelor culturale ale comunității românești din jude-

țele Covasna și Harghita, față de comunitatea maghiară care beneficiază de trei surse de finanțare: de la bugetul central al României, în calitate de minoritate națională, de la bugetele locale pe care le gestionează discreționar, în calitate de majoritate locală, și de la guvernul Ungariei, din capitolul destinat maghiarilor de peste graniță.

- Nu este respectat statutul limbii române ca singură limbă oficială în activitatea instituțiilor administrației publice locale, în multe cazuri limba română fiind pusă în plan secund sau chiar exclusă (site-uri și publicații ale unor localități, doar în limba maghiară, ascultarea la căști a limbii române de către pușinii consilieri români, într-o traducere aproximativă ș.a.).

- Limitarea și neîncadrarea în instituții publice: primării, case de cultură, biblioteci, centre de cultură ș.a. din localitățile etnic mixte de funcționari români (de exemplu, bibliotecile județene, casele municipale de cultură, primăriile municipale, orașenești și comunale ș.a.).

- Excluderea, până la total, a istoriei și a culturii românești din manifestările culturale organizate de instituțiile publice. Monografiile locale, albumele de prezentare a patrimoniului cultural local, pliantele turistice ș.a. prezintă caracterul monoetnic al celor două județe, făcând abstracție de istoria, cultura și patrimoniul creat de populația românească din zonă.

- Marginalizarea instituțiilor și a simbolurilor românești face parte dintr-o strategie de ocupare simbolică a spațiului public din județele Covasna și Harghita, exclusiv cu monumente și simboluri maghiare. Stau mărturie, în acest sens, cele peste zece hotărâri ale Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, care constată discriminarea în masă a românilor din cele două județe.⁷

Potrivit cercetărilor sociologice întreprinse de Centrul pentru Studii în Probleme Etnice, al Academiei Române, sub coordonarea științifică a profesorului universitar dr. Radu Baltasiu, în județele Covasna și Harghita – contrar cadrului legislativ european – minoritatea dominantă (ungară), devenită majoritate numerică, este protejată prin măsuri evidente de „discriminare pozitivă”, în vreme ce majoritatea românească, din cele două județe, devenită minoritate numerică locală dominată, este condamnată la deznaționalizare sau la emigrare.

Din cauza dificultăților din perioada de tranziție și a bulversării valorilor din societatea românească, nici până acum nu s-a înțeles că, de fapt, problema nu este doar a românilor din aceste județe, ci a între-

gii țări. Așa cum nu se înțelege că, deși neacceptată *de jure*, autonomia maghiară în zonă există *de facto*. Lipsa de reacție a statului român, face ca liderii comunității maghiare să continue promovarea identității unui ținut secuiesc, fără români.

Agravarea situației și recrudescența demersurilor separatiste sunt trecute cu vederea sau încurajate cu ușurință, de complicități politico-economice transpartinice și de lipsa de reacție a instituțiilor statului, prizoniere, ori ale complicităților respective, ori ale incapacității de gestionare a unor situații care vizează siguranța națională.⁸

Afirmăm, și de această dată, faptul că românii din județele Covasna, Harghita și parțial din județul Mureș sunt, în fond, o minoritate regională numerică, ce reclamă o strategie specială pentru conservarea ei. De aceea, și cu ocazia acestei Adunări generale a Forumului, vom relua propunerile formulate, de-a lungul anilor, de către Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, în numele societății civile românești din cele trei județe, și vom solicita Parlamentului, Președinției și Guvernului României să adopte un set de măsuri, dintre care menționăm:

- Elaborarea și aprobarea unei Strategii naționale pentru asigurarea respectării dreptului constituțional la identitate națională și a exercitării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor de naționalitate română, din unitățile administrativ-teritoriale în care aceștia sunt numeric minoritari.

- Înființarea unui Departament pentru comunitățile românești minoritare numeric, structură consultativă, care să aibă ca obiect de activitate problematica sprijinirii comunităților românești numeric minoritare, să faciliteze accesul și relațiile directe între organele administrației centrale și societatea civilă ca reprezentantă a intereselor și cerințelor comunității românești din aceste județe și care să asigure coerența și continuitatea preocupărilor autorităților centrale față de problematica zonei, în elaborarea și aplicarea strategiilor mai sus amintite.

- Numirea unui consilier prezidențial, respectiv, guvernamental, care să monitorizeze situația comunităților românești numeric minoritare și care să prezinte rapoarte periodice, ca bază de lucru pentru măsurile ce urmează să fie adoptate.

- Asigurarea, prin bugetul central, a suportului financiar pentru proiectele promovate de asociațiile și fundațiile culturale, religioase și civice din județele Covasna, Harghita și Mureș.

- Elaborarea unei strategii de dezvoltare economică, prioritară pentru zona Covasna-Harghita, cu

finalitate în crearea unor noi locuri de muncă și menținerea celor existente, componenta economică fiind principala cale de estompere a asperităților interetnice, de eliminare a exodului populației românești din zonă și de reafliare a generațiilor tinere spre locurile natale.

- Adoptarea, de către Guvern, a unor măsuri eficiente pentru a stopa (sau măcar a încetini) declinul demografic și plecarea în masă, din zonă, mai ales în rândul tinerilor, din cauza discriminărilor la care sunt supuși și a lipsei de orizont profesional și de respect al demnității.⁹

Totodată, conștienți și de slăbiciunile comunității noastre, ne-am propus ca, în comunitățile mai mari, să elaborăm și să aplicăm programe de perfecționare a organizării comunitare, care să permită valorificarea pleneră a întregului potențial uman existent în fiecare localitate, prin aplicarea cunoscutei devise „Prin noi înșine”, iar în comunitățile cu sub o sută de membri, care nu dispun de cadrul instituțional și nici de resurse umane, materiale și financiare necesare păstrării identității românești, să stimulăm programele de solidaritate comunitară, de genul „Români pentru români”, prin revitalizarea acțiunilor de acest fel, din perioada interbelică, când numeroase școli și parohii de pe tot cuprinsul României Mari s-au înfrățit și au sprijinit principalele comunități românești din fostele județe Ciuc, Odorhei și Treiscaune, supuse unui accentuat proces de asimilare.¹⁰

În același context, reamintim faptul că, în vara anului 1993, când, comunitatea românească din județele Covasna și Harghita traversa o perioadă foarte grea, care punea sub semnul întrebării însăși dănuirea sa, în acest binecuvântat spațiu din inima României, la Sfântu Gheorghe a avut loc o dezbatere cu tema *Cultura și spiritualitatea românească din județul Covasna – trecut, prezent și viitor*, la care au participat – pe lângă reprezentanții unor importante instituții de cultură din București, Cluj-Napoca, Sibiu, Brașov, Târgu Mureș, Alba Iulia etc. – academicienii Alexandru Surdu și Gheorghe Vlăduțescu, împreună cu vrednicul de pomenire mitropolitul Antonie Plămădeală, iar mai târziu academicienii Horia Colan, Răzvan Theodorescu, Ioan-Aurel Pop și profesorul Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române. Cele stabilite cu această ocazie au contribuit hotărâtor la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei – cea mai importantă realizare a românilor din această parte de țară, după decembrie 1989, prin păstoria rodnică a

Înaltpreasfințitului Ioan Selejan, arhiepiscopul Covasnei și Harghitei, în perioada 1994–2014, și a Preasfințitului Andrei, Episcopul Covasnei și Harghitei –, a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și a altor instituții și forme identitare (centre de cultură, edituri, publicații culturale etc.)¹¹. Cu toate acestea, au rămas de realizat multe alte propuneri.

De aceea, adresăm respectuoasa rugămintă domnului președinte academician Ionel-Valentin Vlad și membrilor Prezidiului Academiei Române, să stabilească modalitatea cea mai nimerită de reeditare a unei asemenea dezbateri, care să asigure sporirea implicării Academiei Române în studierea problematicii specifice județelor Covasna, Harghita și Mureș, prin înființarea în aceste județe a unei filiale a Centrului pentru Studii în Probleme Etnice sau prin extinderea activităților de cercetare interdisciplinară a problemelor social-istorice și etnologice românești din estul și sud-estul Transilvaniei, în cadrul unor institute ale Academiei Române din Transilvania: Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu Mureș sau Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca.

În acest sens, anexăm *Raportul către Prezidiul Academiei Române*, întocmit de domnul academician Alexandru Surdu, în 11 iulie 1993 (Anexa nr. 1), și un *Memoriu adresat domnului academician Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române*, de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, document care cuprinde câteva propuneri, formulate în ultimii ani, cu rugămintea de a fi analizate și incluse în cadrul planurilor de cercetare academică fundamentală și aplicată ale institutelor Academiei Române (Anexa nr. 2).

Atât înainte de Marea Unire, cât și după aceea, în istoria comunității românești din județele Covasna și Harghita, pe lângă truda jertfelnică depusă pentru păstrarea identității românești, într-un mediu care, de cele mai multe ori, a fost neprietenos, au existat momente care au potențat dăinuirea românească, ajutând românii de aici să câștige bătălia cu timpul... existând.

Împreună cu membrii delegației Forumului și cu prietenii noștri din București, participanți la lucrările prezentei sesiuni, ne exprimăm speranța că ziua de azi va reprezenta un asemenea moment, și peste trei ani, când vom aniversa centenarul Marii Uniri, multe dintre problemele ridicate astăzi își vor găsi rezolvările convenite, iar România se va prezenta ca

un stat unitar, fără enclave etnice în inima sa. Pentru că, dacă inima țării va fi bolnavă, și Țara va fi bolnavă.

Încă o dată vă mulțumesc, din suflet, în numele românilor din județele Covasna, Harghita, Mureș și, de ce nu, și în numele concetățenilor maghiari din zonă, care conștientizează faptul că, în decursul istoriei, locul secuilor a fost alături/împreună cu românii și nu separat de aceștia.

Anexa nr. 1

RAPORT
către Prezidiul Academiei Române
în legătură cu discuțiile la Masa rotundă
„Cultura și spiritualitatea românească
din județul Covasna – trecut, prezent
și viitor”,
Sfântu Gheorghe, 3 iulie 1993

Subsemnatul Surdu Alexandru, vicepreședinte coordonator al Secției de filosofie, psihologie și pedagogie a Academiei Române, delegate de către Președintele Academiei Române să participe la masa rotundă sus menționată, vă aduc la cunoștință următoarele:

Reprezentanții județelor Covasna și Harghita au prezentat situația deosebit de grea în care își desfășoară activitatea instituțiile bisericești, de învățământ și de cultură românești din aceste zone. S-a ajuns la concluzia că trebuie făcute demersuri la Președinția țării și la Guvernul României.

Există însă probleme concrete, mai ales din domeniul culturii, care nu țin de competența Președinției sau a Guvernului și nici n-ar putea fi rezolvate de către acestea, ci doar sprijinite eventual financiar. Dintre problemele respective, am desprins câteva care, în mod evident, ar putea fi soluționate prin contribuția directă a Academiei.

- Înființarea în cadrul Academiei Române a unui Comitet interdisciplinar de studiu al problemelor etno-culturale din sud-estul Transilvaniei, din care să facă parte arheologi, istorici, etnologi și folcloriști, antropologi și sociologi. Scopul acestui comitet ar fi acela de a valorifica critic teoriile, concepțiile și cercetările științifice referitoare la zonele în discuție și inițierea de noi cercetări, eventual în cadrul unor programe, sprijinite guvernamental.

- Publicarea în cadrul Editurii Academiei Române a unei reviste lunare, de genul „Romanitatea din

sud-estul Transilvaniei”, ca organ al Comitetului respectiv.

- Publicarea și eventual republicarea la Editura Academiei Române a unor culegeri de studii mai ample sau monografii despre zonele din sud-estul Transilvaniei.

- Publicarea de studii referitoare la zonele respective în revista „Academica”.

Sprijinirea manifestațiilor cultural-științifice organizate de Liga cultural-creștină „Andrei Șaguna” din Sfântu Gheorghe și inițierea unor astfel de manifestări cu participarea cercetătorilor din institutele Academiei Române.

Expedierea în zonele respective a cărților publicate de Editura Academiei Române și a revistelor cultural-științifice ale Academiei.

Efectuarea unor donații de cărți și colecții de reviste în perspectiva reorganizării muzeelor și a bibliotecilor românești publice din județele Covasna și Harghita.

Cu deosebită stimă, Alexandru Surdu

București, 11 iulie 1993

Anexa nr. 2

Centrul European de Studii Covasna-Harghita Nr. 27 din 26 noiembrie 2015

**Domnului academician Ionel-Valentin Vlad,
președintele Academiei Române**

Memoriu

pentru extinderea activităților de cercetare interdisciplinară a problemelor social-istorice și etnologice românești din estul și sud-estul Transilvaniei, în cadrul unor institute ale Academiei Române din Transilvania: Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu Mureș și Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca.

Argument

Participanții la sesiunile, simpozioanele și debaterile organizate, în ultimele două decenii, în județele Covasna și Harghita, au reiterat, cu fiecare

ocazie, necesitatea implicării Academiei Române, prin institutele de studii socio-umane, în cercetarea interdisciplinară a problemelor social-istorice și etnologice românești din estul și sud-estul Transilvaniei.

În acest context, vă supunem atenției câteva propuneri, cu rugămintea de a fi analizate și incluse în cadrul planurilor de cercetare academică fundamentală și aplicată ale institutelor pe care le coordonați.

Propuneri

1. Înființarea mai multor colective multidisciplinare pentru studierea și actualizarea cunoștințelor privind problemele social-istorice și etnologice românești din estul și sud-estul Transilvaniei, alcătuite din mai multe categorii profesionale de specialiști (istorici, sociologi, antropologi, etnologi – etnomuzicologi, folcloriști, etnocoreologi, etnografi). Scopul înființării acestor colective derivă din necesitatea de valorificare științifică a cercetărilor anterioare și din realizarea unor actualizări contemporane privind caracteristicile specifice zonei studiate (istorie, religie, cultură tradițională materială și imaterială, demografie, interculturalitate etc.).

2. Includerea în planurile de activități științifice ale institutelor menționate a unor teme și proiecte de cercetare, reflectând specificitatea zonei studiate (istorie, spiritualitate, cultură tradițională materială și imaterială, demografie, interculturalitate, imagologie etc.) și realizarea unor lucrări academice, cu caracter de sinteză (monografii, antologii, dicționare, cataloage ș.a.) și publicarea lor la Editura Academiei Române.

3. Desemnarea unor teme de studii doctorale și postdoctorale care să abordeze aspecte ale istoriei, civilizației și culturii românești din sud-estul Transilvaniei, în context multiethnic și intercultural.

4. Introducerea în planurile de cercetare ale institutelor a unor proiecte distincte de traduceri și publicare în limba română a lucrărilor de referință din literatura de specialitate în limba maghiară, care abordează teme privind istoria românilor.

5. Reluarea și continuarea sistematică, structurată pe termen mediu și lung, a proiectelor anterioare de cercetare a documentelor din arhivele europene (din Ungaria, Austria, Germania, Serbia, Ucraina, Slovacia ș.a.), referitoare la momente importante din istoria românilor.

6. Inițierea și organizarea de sesiuni, simpozioane și congrese naționale și internaționale privind pro-

blematica interculturală specifică zonei și publicarea rezultatelor în periodicele editate de aceste institute.

7. Realizarea unei biblioteci virtuale centrată pe conservarea digitală și diseminarea la nivel național și internațional a principalelor lucrări, articole, studii, volume, sinteze etc. privind istoria, civilizația și cultura românească din Transilvania.

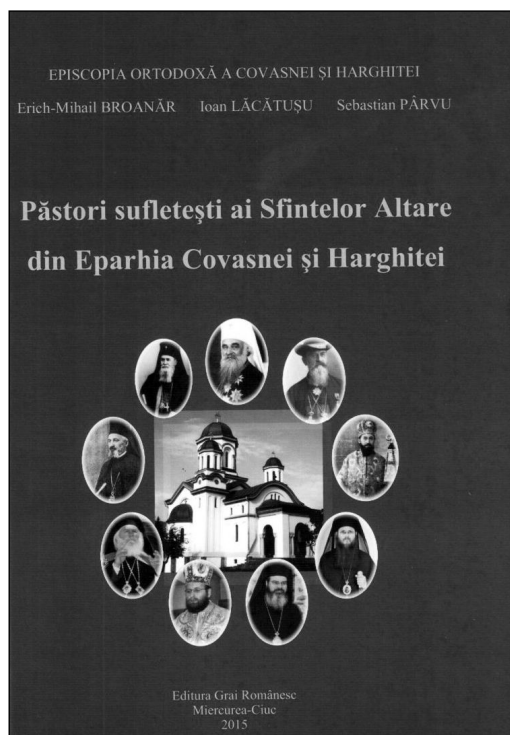
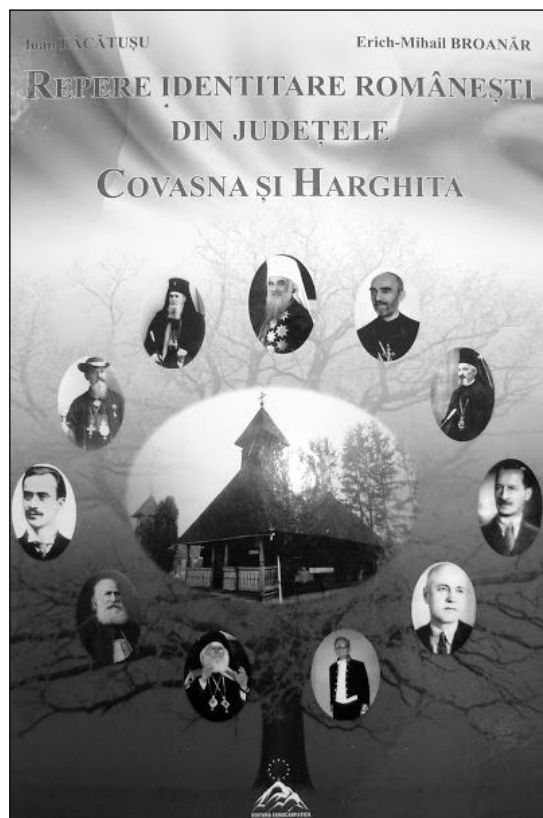
Cu aleasă considerație,

Director,
dr. Ioan Lăcătușu

Note

¹ I. Lăcătușu, V. Lechințan, Violeta Pătrușel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, pp. 120–122.

² I. Lăcătușu, Erich-Mihail Broanăr, *Repere identitare românești din județele Covasna și Harghita*, Editura Eurocarpatica Sfântu Gheorghe, 2014.

³ Erich-Mihail Broanăr, Ioan Lăcătușu, Sebastian Pârțu, *Păstori sufletești ai Sfințelor Altare din Eparhia Covasnei și Harghitei*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2015.

⁴ *Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, în slujba dăinuirii neamului românesc în Transilvania: FCRCHM. 2005-2015*, volum îngrijit și coordonat de dr. Ioan Sabău-Pop și dr. Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2015.

⁵ *Coordonate demografice ale comunităților românești, maghiare și rome din județele Covasna și Harghita potrivit datelor Recensământului Populației și Locuințelor din 20 octombrie 2011*, Sintează documentară întocmită de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, mms, Sfântu Gheorghe, 2012.

⁶ R. Baltasiu, Săpunaru Gheorghe, Bulumac Ovidiana, *Slăbirea comunității românești din Covasna și Harghita*, Prefață, acad. Ioan-Aurel Pop, Editura Etnologica, Colecția „Cercetări sociologice”, București, 2013.

⁷ *Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, în slujba dăinuirii neamului românesc în Transilvania: FCRCHM. 2005-2015*, volum îngrijit și coordonat de dr. Ioan Sabău-Pop și dr. Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2015, pp. 249–541

⁸ R. Baltasiu, Săpunaru Gheorghe, Bulumac Ovidiana, *Slăbirea comunității românești din Covasna și Harghita*, Prefață, acad. Ioan-Aurel Pop, Editura Etnologica, Colecția „Cercetări sociologice”, București, 2013, p. 15

⁹ *Ibidem*, pp. 190–197.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 171–173.

¹¹ Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”, nr. 1/1998, pp. 66–70.

Ion I.C. Brătianu – personalitate marcantă pentru generațiile prezente și viitoare*

Acad. Ionel-Valentin Vlad
Președintele Academiei Române

Astăzi avem o ședință specială, cu titlul *Ion I.C. Brătianu se întoarce la Academia Română*, dar, vă pot spune că ilustrul om politic, constructor de Țară și membru de onoare al Academiei nu a plecat niciodată de aici.

În istoria popoarelor, există personalități providențiale, care își pun amprenta asupra evoluției unei țări, devenind repere pentru generațiile prezente și viitoare. O asemenea personalitate a fost Ion I.C. Brătianu, care a dominat cu autoritate viața politică a României, timp de două decenii și a scris una dintre paginile cele mai luminoase ale istoriei țării noastre. De la 1914 și până în 1927, el a dominat viața politică românească.

Neutralitatea, intrarea României în cea dintâi conflagrație mondială, eforturile depuse la Conferința de pace de la Paris, ca și în anii de după război, încărcăți de mari reforme de o deosebită importanță pentru progresul țării, precum și legiferarea votului universal, Reforma agrară și, mai presus de toate, adoptarea Constituției din 1923 – una dintre cele mai avansate din Europa – toate poartă și pecetea puternicei personalități a lui Ionel Brătianu.

Cu înțelepciunea și patriotismul care îl caracterizau, a preluat de la Carol I și a dus mai departe ideea „*Prin noi înșine*”, a condus neamul românesc spre înfăptuirea unității naționale. Rolul pe care l-a avut Ion I.C. Brătianu, la înfăptuirea României întregite și la dezvoltarea ei, rămâne, fără îndoială, pagina cea mai glorioasă din întreaga sa carieră.

Nu era o persoană cu care se discuta sau negocia ușor. Cei care l-au cunoscut la Conferința de la Paris, îl considerau extrem de încăpățânat, iar pentru ideile pe care le susținea, se lupta până la sfârșit. Acesta a fost și motivul pentru care, la un moment dat, participanții marcanți la această conferință au cerut

să plece de la aceste negocieri; dar, ceea ce a lăsat în urmă Ion I.C. Brătianu a fost foarte important – trasa-rea conturului țării noastre la forma României Mari. Conform afirmației diplomatului francez contele Saint-Aulaire „*avea aerul mândru și fermecător al unui mare senior din timpul Renașterii*”.

Lider absolut al Partidului Național Liberal, sfetnic respectat și ascultat al Regelui Ferdinand I, diplomat iscusit și abil, dar, înainte de toate, un mare patriot, Ionel Brătianu a fost, după cum repeta, adesea, „*reprezentantul unui popor mândru de trecutul său, care trebuie să aibă mare încredere în viitor*”. Aceasta este lecția pe care ne-o dă și astăzi cel care a fost un om politic, a cărui activitate a fost pusă, necondiționat, în slujba națiunii române. A știut să canalizeze voința poporului spre înfăptuirea idea-

*Cuvânt de deschidere susținut la Sesiunea omagială „*Ion I.C. Brătianu se întoarce la Academia Română*” (24 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

lului său de desăvârșire a unității naționale. A adus o contribuție esențială la așezarea țării pe noi temelii de dezvoltare economică, politică și culturală, de afirmare în exterior, între marile națiuni ale lumii, nu numai ale Europei.

Academia Română, de la înființare, a militat pentru alegerea în rândurile ei a celor mai de seamă personalități ale țării. În ședința din 7 iunie 1923 a hotărât oprimarea ca membri de onoare în Academia Română a marelui om politic Ion I.C. Brătianu și a reputaților generali Alexandru Averescu și Constantin Prezan, care „prin răspunderea grea ce au luat asupra-le, prin priceperea lor, prin munca depusă, prin patriotismul lor au contribuit, într-o largă măsură, la înfăptuirea idealului nostru național”, așa cum spunea președintele înaltului for din acea perioadă, Iacob C. Negruzzi.

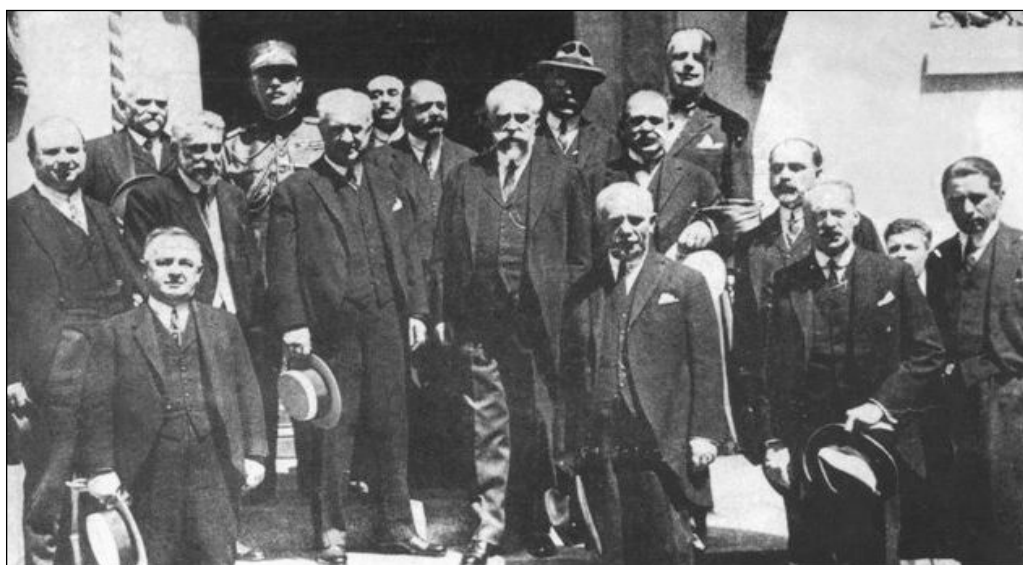
Ion (Ionel) I.C. Brătianu îi urma, astfel, în Academia Română, tatălui său, Ion C. Brătianu. Ambii au urmărit împlinirea unui ideal, cu răbdare și perseverență o viață întreagă: unul independența, altul întregirea statală fără nicio abatere.

Amplul program de redresare a țării – distruse de război, de integrare și de organizare a provinciilor recent alipite la patria mamă și de afirmare a întregului potențial de care beneficia în acel moment România – a avut ca principal artizan pe Ion I.C. Brătianu și rămâne și astăzi un model de gospodărire imediată a țării.

Să nu uităm legea de utilizare a resurselor naturale ale țării, care a adus argumente foarte puternice

ale Academiei în momentul în care s-a discutat exploatarea actuală a bogățiilor țării (de unele firme străine). Este o altă lecție privind gospodărirea în condiții grele a țării și de marcare a unor coordonate pentru dezvoltarea ei viitoare. Ion I.C. Brătianu constituie, fără îndoială, un reper la care trebuie să ne raportăm mereu. Strategia de dezvoltare a României – inițiată de noi și în curs de realizare la Academia Română – a avut ca model programul lui Ionel Brătianu, a cărui aplicare a condus la prosperitatea României în interior și la afirmarea ei în lume. Este vorba despre un ciclu de cca 20 de ani, timp în care, sub conducerea Brătienilor, a Partidului Național Liberal, într-un acord general cu Iuliu Maniu și cu Partidul Național Țărănesc, România a ajuns să fie pe locul al șaptelea și din punct de vedere al venitului pe cap de locuitor și al bunăstării în Europa. Oare de ce suntem astăzi pe locul 23 în Uniunea Europeană? Am învățat din programul pe care l-a inițiat și l-a dirijat cu mare măiestrie, cu perseverență și cu mare tărie, Ionel I.C. Brătianu?

Salutăm inițiativa Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, care poartă cu mândrie numele ilustrului om politic, de a organiza sub cupola Academiei Române această sesiune omagială, cu scopul de a readuce în atenția contemporanilor personalitatea marcantă a lui Ionel I.C. Brătianu și a ideilor sale. Nu este de mirare faptul că Institutul coordonează unul dintre cele 11 proiecte interdisciplinare ale Strategiei României pentru următorii 20 de ani. Succes în lucrările acestui simpozion!

Membrii Cabinetului Governamental

Rândul I: C. Dimitriu, A. Lepedatu, I.G. Duca, Gh. Tătărescu

Rândul II: Ion Inculeț, Vintilă Brătianu, C. Argetoianu, Ioan I. C. Brătianu, Stelian Popescu, I. Nistor

Rândul III: L. Mrauek, G-ral Angheliescu, Dr. N. Lupu, Gh. Cipăianu, dr. C. Angelescu, R. Franasovici

Ionel I.C. Brătianu – ctitor al României moderne*

Acad. Dan Berindei

Trecutul nu ne părăsește, ci ne însoțește mai departe, sfătuindu-ne și învățându-ne. Nu suntem conștienți de faptele înaintașilor noștri ziditori ai României moderne, cu toate că ei au realizat o operă care ne asigură astăzi existența și fără care n-am ființa. Nu suntem conștienți în suficientă măsură cât și-au iubit patria virtuală, cât au fost de înțelepți și ce mare a fost meritul lor.

Printre acești ziditori, căroră li se cuvine veșnică recunoștință, Brătienii au jucat un rol esențial și, în primul rând, Ion C. Brătianu și fiul său, Ionel. Și-au iubit cu neprecupețire patria și au slujit-o cu inteligență și dăruire, demonstrând rare însușiri, care-i singularizează până în zilele noastre.

Ionel Brătianu s-a înscris pe o lungime de undă drept continuator al operei tatălui său. Ne exprimăm un gând de admirație pentru bătrânul constructor de țară, care, printre ocupațiile lui variate și în care a excelat, a știut să fie și educatorul urmașilor săi, formându-i ca patrioți români, dar și continuatori ai operei lui. Printre ei, Ionel a demonstrat de tânăr însușiri deosebite, deși, aparent, dădea impresia unei pasivități, a unei lăntări, deosebindu-se în această privință de tatăl său, cu o activitate variată și multiformă, „Firfircă” din 1848!

Strălucitor de inteligent, calm, destoinic în realizarea actelor sale, Ionel Brătianu s-a făcut remarcant și s-a impus contemporanilor săi, ajungând în momente cruciale să fie cel căruia i-au revenit cele mai înalte responsabilități, fiind, într-adevăr, un conducător de țară. A cules și el învățătura înaltă în Cetatea Luminilor și, reîntors în țară, și-a demonstrat priceperea în profesiunea de inginer pe care și-a ales-o. În același timp, Ionel Brătianu a fost un multilateral, având pasiunea unor întinse cunoștințe, iar biblioteca pe care și-o va alcătui ne demonstrează până astăzi rarele sale însușiri intelectuale.

Tânărul Brătianu s-a impus încă de la sfârșitul veacului al XIX-lea, ca firesc succesori al tatălui său, în fruntea unui mare partid, căruia îi revenea răspunderea istorică, după ce contribuise la marile acte ziditoare ale României, să asigure dezvoltarea pe mai departe prin reforme care trebuiau să asigure afirmarea țării și mersul ei în veacul al XX-lea.

N-a avut o sarcină ușoară, trebuia să impulsioneze și să-și convingă frunțașii partidului la jertfe ce trebuiau înfăptuite, să-și impună programul nu numai lor, ci, în primul rând, înțeleptului rege, care se găsea la zenitul unei frumoase domnii și venea din alt veac!

Prin guvernările sale, Brătianu a reușit să-l determine pe monarh la acceptare și, într-o privință, chiar la resemnare. În preajma mării conflagrații din 1914, primind puterea, Brătianu a izbutit să înscrie pe ordinea de zi a unui viitor – care trebuia apropiat și nu îndepărtat – nu numai o întregire de hotare, ci și un ansamblu de reforme; printre acestea, cele două reforme fundamentale, agrară și electorală.

*Alocuțiune susținută la Sesiunea omagială „Ion I.C. Brătianu se întoarce la Academia Română” (24 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

*Ion C. Brătianu, Vintilă și Ionel Brătianu
și Pia Brătianu (1891)*

Planurile sale au fost neîndoiește tulburate de izbucnirea războiului mondial.

Desăvârșirea unității statele a națiunii era imperioasă, dar, primejdiile erau mari și se impunea tact, înțelepciune, abilitate și mai ales putere de jertfă și dragoste de țară. Brătianu le-a dovedit din plin. După pilda tatălui său, care întârziase intrarea în acțiune în 1877, a ales și el etapa de neutralitate, grație căreia au fost salvate multe vieți și pierderi materiale. Totodată, a știut cu artă, dar și intransigentă, să negocieze cu marile puteri, având ca îndrumar interesul național.

Războiul a fost o grea încercare, mai ales în condițiile izolării României față de principalii ei aliați, dar națiunea și-a făcut datoria cu o rară putere de jertfă, iar Brătianu a fost marele artizan al unui joc dintre cele mai primejdioase.

Cu multă abilitate, a condus în perioada de neutralitate, pentru ca apoi să stea în fruntea țării în momente deosebit de grele, până când Revoluția din Rusia a impus pacea cu Puterile Centrale, din fericire, nesancționată de regele Ferdinand; acestuia îi revine și marele merit al încrederii depline în primul său ministru.

Retras sub presiunea împrejurărilor, lui Brătianu i-a revenit să fie din nou prezent după momentul reluării armelor; de data aceasta, i-au revenit marile sarcini ale realizării României Mari.

Situația era departe de a fi ușoară, dimpotrivă. Succesiv, în 1918, provinciile istorice aflate până atunci sub stăpânire străină, de la Basarabia, la Bucovina, la Transilvania și la Banat s-au alipit României, dar momentul de împlinire semnifica și

unificarea unor structuri care, mai multe veacuri, aparținuseră altor realități. Totul s-a întâmplat după un război nimicitor, după ocupație străină, după uriașe pierderi umane și materiale. S-a mai adăugat și criza în care se găsea continentul, ca urmare a evenimentelor din Rusia propagate și în alte spații ale continentului.

Lui Ionel Brătianu i-a revenit sarcina să fie principalul dirigiuitor al procesului de construcție a țării celei noi. A făcut-o cu tact, cu pricepere, cu o extraordinară înzestrare. În mai puțin de un deceniu, noua Românie s-a redresat economic dintr-o situație dezastruoasă pricinuită de război.

Reforma agrară însumând 6 milioane de hectare, dar și adoptarea votului universal au dus la evoluții social-politice, la evoluția profilului societății, dar și la mutații fundamentale pe plan politic. Împărțirea administrativă a țării a evidențiat noua ei unitate și a stat la temeiul centenarului pe care-l vom sărbători nu peste lungă vreme.

Dezvoltarea culturală a țării – pe toate treptele învățământului, dar și prin afirmarea pe plan mondial a unor oameni de cultură – a ilustrat această etapă de început a statului român desăvârșit, aflat cu prioritate sub cârma înțeleaptă a unui bărbat de stat excepțional.

Sfârșitul l-a găsit pe Brătianu la cârma țării, pierderea sa reprezentând o foarte grea lovitură. Dar, el a rămas mai departe în amintirea națiunii, care îi datorează multă recunoștință, chiar și în zilele noastre.

Ionel C. Brătianu n-a fost numai un mare înfăptuitor, a fost și rămâne un prețios model.

Ion I.C. Brătianu, inovatorii morali și substanțierea trecutului*

*Dan Dungaciu***

Este o mare bucurie, pentru noi toți, să fim în această ambianță și să discutăm despre cel care este, deja, așezat pe frontispiciul institutului, patronul nostru spiritual, Ion I.C. Brătianu. Prezentarea mea se va rezuma la trei aspecte:

- *importanța* lui Ion I.C. Brătianu, încercând să degajez ceea ce s-a spus, deja aici, și să așez memoria marelui om de stat într-o prezentare mai mult sau mai puțin conceptualizată;

- *nevoia* acută a societății românești de Ion I.C. Brătianu și miza Academiei Române de a deveni un „inovator moral”;

- *justețea* utilizării lui Ion I.C. Brătianu, astăzi, în condițiile României concrete și care nu mai știe cum să își asume trecutul.

Proiectul Ion I.C. Brătianu

Ion I.C. Brătianu este prea important pentru a-l lăsa doar pe mâna politicianilor. Ion I.C. Brătianu este important pentru că, dincolo de toate lucrurile pe care le-a realizat, a fost omul unui *proiect* și al unei *viziuni*.

Disputa, aproape clasicizată în cultura română, este între liberali și conservatori, care au avut confruntări unii cu alții, au polemizat, erau în tabere diferite, iar absorbția lor astăzi în patrimoniul public sau politic se face strict prin apel la etichetă. Sigur că Brătianu a fost liberal, dar – și aici este nuanța fundamentală – *liberalismul lui este doar metoda, nu este proiectul*.

Tot ceea ce a făcut Ion I.C. Brătianu este subsumat proiectului lui, care se numea *Statul român*. S-au rostit, aici, lucruri importante legate de reforma agrară, reforma electorală; toate aceste lucruri pleacă de la Brătianu, sunt inițiate și implementate de el, dar totul este făcut în perspectiva statului român și nu ca reforme goale, care sunt scop în sine. Ca să îl înțelegem pe Brătianu, trebuie să îi

înțelegem filosofia. Pentru Brătianu, ca să înțelegi lumea, trebuie să o gândești pe *orizontala* ei. Orizontala însemnând deosebirile pe care lumea le subsumează, iar cele mai importante, esențiale, sunt cele dintre națiuni. Împlinirea națiunilor sunt statele naționale. Este o chestiune importantă, pentru că aceasta era filosofia lui de viață, așa înțelegea lumea și măsurile pe care el le-a luat au fost, toate, pentru întărirea statului român, carcasă existențială și de infrastructură a națiunii române. De aici, nevoia acută de a strânge toți românii laolaltă și de a-i implica profund, concret și eficace în proiectul național.

Un exemplu, din multele care ne stau la dispoziție. Pentru justificarea legii lui agrare, spune așa: „*Domnilor, deosebirea între noi și alții nu stă între diferența de inteligență, se găsesc în rândurile adversarilor noștri, oameni al căror creier poate să fie superior multora dintre ale noastre. Diferența dintre noi stă în inimi, diferența dintre noi nu stă în concepții, ci stă în credință. Așadar, este nevoie de credință, de încredere, căci numai așa se ridică un popor. Opera de reforme este una de înfrățire, reformele liberale nu separă interesele personale, ci întărește interesele generale, unifică energiile unui neam întreg*”.

Citatul este crucial, dar deloc singular. Justificarea lui Brătianu pentru legea agrară era aducerea la proiectul național a cât mai mulți români. Din acest punct de vedere, circa 80% din populația României nu era prinsă în proiectul național. Pentru ca proiectul național să fie viabil, iar statul să fie puternic, trebuie să-i aduci înspre stat, să-i aduci în proiect. Cum îi aduci în proiect? Dându-le pământ sau lăsându-i să voteze.

Legile nu sunt scop în sine, sunt scop pentru sine. Tot ceea ce a făcut Brătianu, în politica externă sau în politica internă, a fost pentru a întări statul național român.

*Alocuțiune susținută la Sesiunea omagială „Ion I.C. Brătianu se întoarce la Academia Română” (24 noiembrie 2015, Aula Academiei Române)

**Director, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu”, București

Aceeași viziune o aveau și conservatorii, doar că la ei întărirea statului român nu se făcea prin aducerea a cât mai multor cetățeni, nemijlocit în relația cu statul și de partea statului. La ei exista această reticență, că o aducere cât mai rapidă a cât mai multor cetățeni nemijlocit în proiectul național s-ar putea să fie greu de gestionat. Dar aceasta este diferența, importantă, desigur, dar la nivel de metodă, nu de filosofie de viață. O diferență și mai radicală, net radicală, a existat la comuniști. Pentru comuniști, cu biblia marxistă în mână, viziunea despre lume era complet alta: ca să înțelegi lumea, trebuie să o înțelegi pe *verticala* ei. Lumea este împărțită pe verticală între clasa conducătoare, clasa exploatată; cele două clase verticale îți dau ecuația lumii, prin lupta de clasă, restul sunt expresii ale suprastructurii. Cei care gândeau în proiectul național, așadar, gândeau radical diferit. De aici și incompatibilitatea profundă, esențială, între comuniști și naționaliști, care nu a putut fi depășită niciodată, în pofida sintagmei ambigue, recent inventate de „național-comunism”.

Orizontala lumii, ideea fundamentală a lumii este împărțirea ei în națiuni. Aceasta era ideea axială a lui Brătianu! Din acest punct de vedere, trebuie să ne gândim la el ca la omul unui proiect de întărire a statului și omul care a folosit metodele din portofoliul liberal pentru a întări statul și nu invers. Dacă gândim invers, gândim prost, în raport cu Brătianu și gândim greșit.

Această perspectivă a lui Brătianu îl face actual, pentru că metodele și le poți alege în funcție de context. Proiectul, viziunea trebuie să le ai. Nu ești brătianist dacă gândești în termenii legilor (legi electorale sau agrare) pe care le-a propus Brătianu. Ești brătianist dacă gândești în termenii *proiectului* lui Brătianu, pentru că instrumentele pot să difere. Dacă Brătianu ar fi trăit și astăzi, tot Brătianu era, chiar dacă venea cu altă legislație sau altă viziune sau alt instrumentar. Dar, proiectul lui și viziunea lui ar fi existat. Omul politic, omul de stat, omul unei viziuni. Restul este... instrumentar. La Brătianu totul e coerent și rotund: negocierile de la Versailles, politica lui externă și legislația internă se subsumau unui scop. De aceea este mare Brătianu, de aceea este important și trebuie să vorbim despre el.

Nevoia de Brătianu și Academia ca „inovator moral”

De ce este nevoie de oameni ca Ion I.C. Brătianu? De ce e nevoie să vorbim despre el? Voi face

un mic apel la ceea ce s-a întâmplat cu Eminescu și moștenirea lui sau una dintre ele. Petre Țuțea, care avea acest dar extraordinar să definească lucrurile, l-a numit pe poet *sumă lirică de voievozi*. Unul dintre resorturile pentru această definiție este că Eminescu făcea de multe ori apel la *epoca voievodală* și, când scria despre prezentul lui, se referea la voievozi și epoca lor ca la un soi de epocă de aur, în funcție de care judeca și certa prezentul.

Sigur că un tip de exegeză eminesciană, mai ales din zona literară, a sugerat că Eminescu era un romantic incurabil, paseist, care se întoarce la trecut, puțin anacronic, incapabil să relaționeze bine cu prezentul, se instala în trecut și visa nostalgic la o întoarcere la o epocă de aur. De aici, un tip de inadecvare a poetului și jurnalistului, care justifică sau scuză patetismul și paseismul său nostalgic. Acest aspect, dincolo de izul lui ideologic, sau tocmai de aceea, a fost folosit abundent. Dar este o eroare, pentru că noi am citit, în ediția Eminescu a operelor sale complete, cum jurnalistul și poetul își verifica chitanțele pentru cămăși și cum își ducea zilnic lenjeria la spălat, călcat, apretat sau cât de implicat era în viața de zi cu zi, cât de angrenat la realitate și sincronizat cu ceea ce se scria și spunea la vremea respectivă. Eminescu nu era paseist, era un jurnalist realist, iar când Eminescu făcea apel la trecut, nu o făcea pentru a întoarce societatea acolo, deci, nu ca să te întorci la el, ci ca să te uiți la prezent prin oglinda trecutului. Trecutul – adică *epoca de aur* a unei comunități – devine instrument de măsură, oglindă prin care să îți calculezi eșecul, ratările sau turpitudinile de moment. Chestiunea are, deja, în spate o bibliografie academică consistentă, în care se remarcă numele unui John Huchinson, care este, probabil, cel mai semnificativ cercetător al naționalismului cultural. El este cel care a și lansat formula de „inovatorii morali”.

Inovatorul moral într-o societate te întoarce la trecut, pentru a arăta prezentului că eșecurile prezentului nu sunt ceva fatal, inserat în gena ta ca un păcat original; nu este o fatalitate să trăim prost, să fim neimportanti, ticăloși, lași sau nesemnificativi.

Apelul la epoca de aur, care arată diferit la diverse popoare și culturi, este o oglindă prin care omul politic de astăzi este evaluat și i se spune și i se arată cât este de mic, în raport cu aceia.

Această zguduire de conștiință – acești inovatori morali vin și zguduie conștiința, societatea – pune în față o oglindă și inovatorii morali ne strigă, precum profeții *Vechiului Testament*: nu vă mai scuzați cu

ideea că nu se poate altfel, că suntem dominați de fatalități, pentru că s-a putut altfel! Deci, dacă s-a putut atunci, altfel, de ce nu se poate și astăzi, altfel? Aceasta este esența inovatorului moral.

Eminescu a fost un asemenea inovator moral. John Huchinson, cel care face teoria inovatorilor morali, îl citează în studiile lui pe românul Nicolae Iorga. Iorga, care cu forța lui morală, a ținut, practic, societatea în spate, căci el era profetul ale cărui ziceri din *Neamul Românesc* le citeau soldații în tranșee. Această idee, de inovatori morali, este foarte importantă, când vorbim despre generațiile care ne-au premers. Pentru că ei sunt cei care ne pun oglinzi în față. Ideea de fatalitate este falsă sau eșecurile pe care le poți, la un moment dat, trăi, experimenta sunt false, dacă sunt puse în grila unei fatalități de neam, de destin.

Te gândești la Ion I.C. Brătianu și vezi că fatalitatea nu este chiar atât de fatală. Dacă vrei s-o faci fatală, ea devine fatală. Dacă o gândești că este fatală, atunci devine nemijlocit așa. Dar, Ion I.C. Brătianu a arătat că lucrurile se pot schimba, chiar dacă nu ai în față negociatori celebri, sau „tigrii”, gen Clemenceau, reușești să obții ceva, dacă îți propui să faci asta. Aceasta este esența inovatorilor morali și spun cu acest prilej, în Aula Academiei Române, pentru că unul dintre rosturile fundamentale ale instituțiilor de tipul Academiei Române este să fie și asta. Nu este neapărat necesar ca doar persoanele să fie inovatori morali. Academia Română poate să aibă acest rol și trebuie să îl aibă. De aceea, este benefic să se facă recurs la celebrele personalități ale românilor și să facă asta cât mai public, cât mai puternic, cât mai apăsător. Pentru că Academia este instituția statului care își permite, prin misiunea ei lăsată de întemeietori, să se ocupe și să-și asume aceasta. Și, atunci când face o critică a societății de astăzi, trebuie s-o facă din punctul acesta de vedere.

Este vorba despre o poziție de principiu, în care Academia se uită spre instituții și spune că se întâmplă ceva cu instituțiile, din moment ce, la un moment dat, în istorie acestea au putut să funcționeze altfel. Acesta este rolul de inovator moral, pe care o instituție, precum Academia Română, ar putea să îl exerseze mai des, mai cu curaj, pentru că stă în interstițiile misiunii ei profunde și o asemenea sarcină.

Justețea asumării lui Ion I.C. Brătianu sau vina care substanțiază trecutul

În România, este o chestiune delicată să te apropii de trecut. Am reușit să construim o atmosferă

socială care te somează să lași trecutul în pace, că oricum nu are nicio consistență, nu contează, trebuie repudiat. Suntem, într-un anumit fel, ca înainte de 1989: facem la fel, dar cu semn schimbat. Ceea ce înainte era asumat fără rost, astăzi este aruncat peste bord cu același entuziasm și lipsă de discernământ. Moda zilelor noastre este nu să te apropii de trecut, ci să te desparți de el. Din acest punct de vedere, se cuvin niște precizări. Căci, suntem într-o situație nu doar nefastă, ci schizofrenică, de-a dreptul.

Dacă astăzi *deconstruim* trecutul, și nu în sensul filosofiei heideggeriene, de revelare a ceea ce a rămas ascuns, ci în sensul minimalizării și *destrucției* lui, este un model societal care este cel puțin riscant, în primul rând pentru țesătura și consistența societală a societății românești. Dacă anulezi și pulverizezi toate valorile care pot ține o comunitate împreună, care îi creează sentimentul de „noi”, cum mai poți mobiliza, în numele a ce, respectivă comunitate?

Cineva poate să demonstreze, foarte simplu, că individualismul, abordarea comunității ca proiect este și o consecință a faptului că nu te mai poți lega de comunitate, pentru că nu mai știi cum și nici nu mai ai idee de ce mai înseamnă acea comunitate. Și dacă nu ai comunitate, de ce să îți pese de ea? O poți fura, prăda, excroca, devaliza, otrăvi sau distruge.

Este o teorie foarte importantă leagată de această chestiune, care s-a aplicat sau a încercat să se aplice și în România.

S-a discutat prin anii '90 – dacă vă aduceți aminte, unii dintre dumneavoastră –, când americanii au dat/ofert, aparent surprinzător, burse politice pentru patru personaje din acest spațiu: unul se numea Vug Drascovici, sârb; unul era Viktor Orban, ungar; altul era Marian Munteanu și, ultimul, cineva din Ucraina. O foarte interesantă selecție, toți liderii cu valori comunitare foarte puternice. Care a fost teoria din spatele deciziei, de fapt? Ca să rezisti geopolitic, ca să lupți cu rușii, trebuie să știi pentru ce, să ai o conștiință puternică a faptului că valorile tale sunt sau nu afectate, într-un fel sau altul, de un anumit proiect. Și atunci selecția lor a fost foarte interesantă, a vizat lideri politici, care s-au manifestat sau au evoluat public, ca și susținători profunzi ai unei anumite orientări politice. Foarte interesant argumentul folosit atunci și a fost poate *prima discuție legată de tranziție și relația cu asumările identitare*, pentru că asumarea identitară (un anumit tip al acesteia) te și plasează într-un anumit fel pe un registru strategic, care îi interesa, probabil, pe americani la vremea

respectivă, în perspectiva tranziției politice care va urma.

O altă dezbatere, care a pivotat în jurul chestiunii identitare, a mai avut loc în Germania anilor '90, după reunificarea Germaniei.

Jürgen Habermas, celebru sociolog german, le-a spus nemților, franc, că este foarte periculos ce se întâmplă și că nemții, mai ales după reunificare, trebuie să fie temperați în aplombul lor național. Și le-a mai spus că soluția pentru ei este „patriotismul constituțional”, adică proiecția europeană și patriotismul legislației constituționale din Europa. Să nu ne mai uităm la trecut, să iubim legile Europei și viitorul. Asta era soluția pentru Germania, ca să fie împlântată. În același timp, Jürgen Habermas era cel mai mare critic al eșecului nemților de a-și asuma, în opinia sa, *Vergangenheitsbewältigung*-ul, în esență, vina pentru istoria recentă a Germaniei. Contradicția era însă la ea acasă și a fost semnalată de un mare sociolog și antropolog american, Edward Shils, care intră în polemică și îi transmite lui Habermas următoarele:

„Însăși existența națiunii germane cu lung trecut și relativ bine definit set de granițe teritoriale este cauza existenței problemei «Vergangenheitsbewältigung-ului». Dacă germanii de azi nu ar fi avut conștiința că propria lor generație și generațiile germanilor dinainte sunt deopotrivă membri ai societății germane, cei 12 ani de tiranie național-socialistă și Holocaustul pe care l-au produs nu ar fi fost o problemă morală pentru ei. (...) Nu poți vorbi despre Vergangenheitsbewältigung, negând identitatea societății germane a anilor 1919–1933 sau 1933–1945 cu cea a societății germane a anilor '70, '80 sau '90. Dacă tot ce se reclamă a fi german este a fi loial și a respecta «Grundgesetz-ul» (Constituția), în uz, atunci întreg trecutul trebuie șters cu buretele.”

Care a fost miza în Germania anilor '90, perfect actuală și pentru noi, astăzi? Nu poți să afirmi că trecutul nu există și, în același timp, să ceri intempestiv unei comunități să se raporteze vinovată la scandalul răului din trecutul ei.

Fiecare comunitate are, probabil, și specific, un scandal al răului în trecutul ei (război, Holocaust, atrocități), dar are și un scandal al binelui, al succesului, al performanței, al bucuriei de a fi parte a acelei comunități. Este incoerent să-i deconstruiești

istoria și să spui că trecutul nu există, e doar invenție sau imaginație, și, în același timp, să-i spui că la un moment din istorie, voi, membrii respectivei comunități, ați fost vinovați. Pentru că vinovăția trecută, care este reală de foarte multe ori în comunitățile europene, nu se poate asuma de către generația actuală, care nu a avut nimic de a face fizic cu acea generație, decât asumându-și trecutul întregii comunități, ca parte a trecutului ei real și personal.

Ca să ne putem asuma credibil și sincer greșelile/atrocitățile trecutului, noi, cei de astăzi, înseamnă că am fost și *noi* reprezentați acolo sau că cei de atunci sunt legați de noi, cei de azi și de aici. Și dacă asumarea greșelii nu poate fi doar „imaginară” sau „inventată”, e clar că nici trecutul nu poate fi doar așa ceva.

În România, astăzi, din păcate, deconstrucția se face pe acele tronsoane care ar putea să sune, într-un fel sau altul, bine. Dacă este să ne asumăm trecutul, atunci trebuie să ni-l asumăm și în binele și în răul lui. Aceasta a fost lecția germană după '90 și cred că este lecția pe care trebuie să ne-o asumăm și să o practicăm astăzi. Iar trecutul României îl are, la loc de cinste, pe Ion I.C. Brătianu și generația lui. Această asumare a trecutului, această capacitate de a trece dincolo de o normă mai degrabă politică – asta înseamnă deconstrucția în acest moment – , cred că este una dintre sarcini și cred că ar trebui să o facem cuviincios, fără emfază, dar punând lucrurile pe adevărata lor măsură.

Comemorarea lui Ion I.C. Brătianu, readucerea lui în Academia Română din care nu a plecat, de fapt, niciodată, cum frumos s-a spus aici, este un prilej ideal pentru asemenea reflecții și asumări.

În final, mulțumesc încă o dată Academiei Române pentru faptul că Institutul nostru se va numi de aici înainte „Ion I.C. Brătianu”, sperând că ceea ce s-a petrecut astăzi să fie, pentru noi ca instituție, și nu numai, un punct de plecare pentru o reevaluare nu doar a moștenirii marelui om de stat, ci o reevaluare a modului în care noi, românii, ne raportăm la trecut, la anumite personalități fondatoare și la forța lor curativă, educativă și astăzi.

Reasumându-l plenar pe Ion I.C. Brătianu, Academia Română va fi și mai puternică în rolul ei de inovator moral al unei națiuni care are nevoie de așa ceva, mai mult decât oricând.

Știința fără suflet și sufletul fără știință*

Acad. Eugen Simion

Ne-am propus să discutăm, în întâlnirea noastră din acest an, despre dimensiunea europeană a științei. Mai exact, să ne interesăm dacă știința, care – după cum zicea Pasteur *nu are patrie* – are, totuși, o tradiție specifică pe continentul nostru și, mai ales, dacă Europa are, azi, știința pe care o merită. Și, legat de această problemă, apar altele, de ordin practic și moral. Dacă, de pildă, în cursa globalizării, știința europeană ocupă un loc important sau nu?! Apoi, care este statutul științei unei țări cu un buget de 0,18% din PIB alocat pentru cercetare și dacă, în aceste circumstanțe, ce șanse are să performeze în știință această națiune, în afară de aceea de a pregăti cercetători și de a-i lăsa pe cei mai buni dintre ei să migreze, după ce și-au trecut doctoratul, în țările cu o tehnologie de cercetare dezvoltată din Occident, mulțumindu-se să-i primească, apoi, în triumf după câteva decenii?

Pe scurt: cât de democratic, cât de eficient este sistemul de cercetare în Europa celor 28 de națiuni care au intrat în această construcție politică și economică (Comunitatea Europeană) cu mari speranțe și cu sentimentul că vor trăi mai bine, vor fi în mai mare siguranță și cultura lor va fi liberă și înfloritoare?! Când zicem *cultură*, în sens larg, înțelegem, bineînțeles, și *știința*.

În epoca informaticii, prin cultură, am început să înțelegem, în primul rând, *știința*. Am discutat de multe ori, în colochiul nostru, despre acest fapt: știința este în epoca postmodernă la putere, simbolul ei (*forma mentis*) este, azi, *omul de știință*, după cum în Evul Mediu *forma mentis* era reprezentat de Sfânt și de Cavaler, iar în Renaștere de Descoperitor și de Artist. Și, dacă este așa – dacă *omul de știință* reprezintă spiritul timpului nostru și reprezintă modelul nostru de existență –, este normal să ne punem întrebarea: ce face știința pentru noi și, desigur, ce facem noi pentru știința națională și, *ipso facto*, pentru știința europeană, fiind conștienți că de

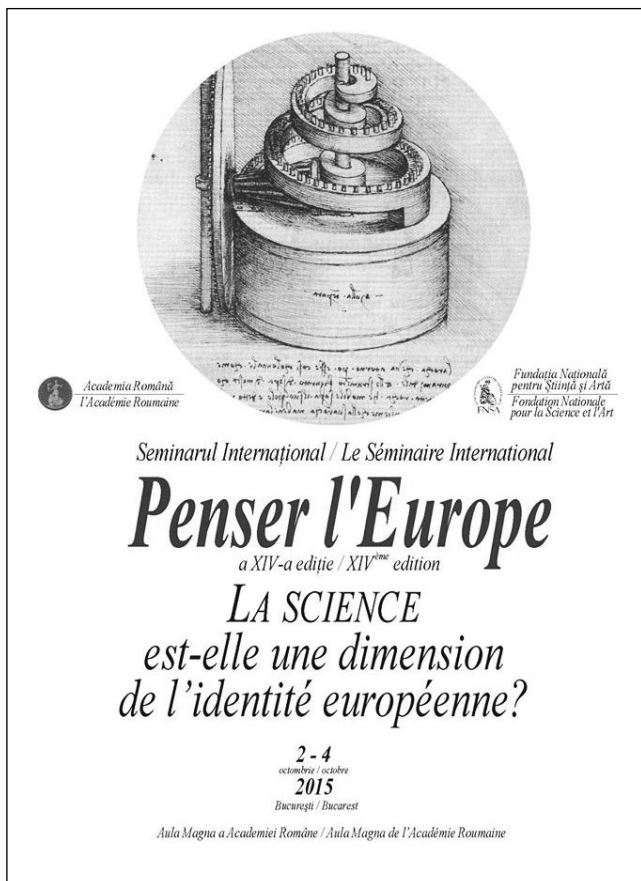
performanțele științei profită nu numai o națiune, nu numai un continent, ci umanitatea în totalitate?... Din acest punct de vedere, Pasteur are dreptate: *știința este universală, știința nu are patrie*, știința se conduce după legea vaselor, o descoperire făcută într-un laborator de a ajunge, rapid, peste tot, în orice punct al planetei – acolo unde sunt oameni care să înțeleagă și minți care să știe să aprecieze. Și, dacă este așa, știința trebuie să ne unească și să dea șanse tuturor celor care o slujesc și, mai ales, tuturor celor care au nevoie de ea.

Se întâmplă această miraculoasă emulație și concordie în Europa națiunilor libere? Cât de performantă, încă o dată, este știința europeană în raport cu marile centre de cercetare din lume și cât de pregătită este ea să primească provocările lumii de azi? O lume care se mișcă repede, se amestecă, se confruntă din ce în ce mai violent, în detrimentul, de cele mai multe ori, al omului și al valorilor umanismului nostru european – punctul nostru de sprijin, mândria și speranța noastră?!

*
* *

Nefiind om de știință, nu mă încumet să răspund la aceste întrebări grele. Sunt om de litere și, fiind așa, nu am altă competență decât aceea de a-mi pune întrebări incomode. Dostoievski le numea „*blestematele chestiuni imposibile*”. Problemele științei europene de azi nu sunt chiar *imposibile* și nici *blestemate*. Sunt doar complexe, încurcate, depind de o birocrație din ce în ce mai încâlcită (ea a căpătat, deja, un nume: „*birocrația de la Bruxelles*”) și, din toate aceste cauze, devin misterioase. Sunt sigur că oamenii de știință (oamenii *științelor tari*), care participă la seminarul nostru vor vorbi despre aceste lucruri în termeni mai exacti decât mine. Eu voi încerca să spun ceva despre o știință ceva mai imprecisă, mai greu cuantificată decât *științele tari*,

*Alocuțiune susținută la Seminarul internațional „Penser l’Europe”
(2 octombrie 2015, Aula Academiei Române)

o știință – sau o clasă de științe – care nu figurează în măsurătorile „ISI” și nici nu intră în *indicele* „Kirch”. Este vorba de *științele umane*, o familie de discipline ce se conduce după reguli stricte, determinabile și, repet, nu se lasă ușor cântărite, măsurate. De cele mai multe ori, proiectele ei nu sunt finanțate de Comunitatea Europeană, decât acelea care, eventual, se ocupă de subiecte internaționale. Tot ce privește patrimoniul spiritual al unei țări cade în sarcina statului respectiv. Care, cum se întâmplă adesea, mai ales în vreme de criză economică, are alte priorități. Cultura (*scrisă, imaterială*, pe scurt: cultura umanistă) rămâne la urmă. Ea primește, din bugetul totdeauna insuficient, ce se mai poate da, ce mai rămâne după ce au fost acoperite salariile bugetare, sănătatea, administrația, șoselele, pușcăriile (cheltuielile pentru întreținerea deținuților), situațiile de urgență (care se țin lanț!), cheltuielile prezidențiale și parlamentare, pensiile speciale. Acestea au înghițit aproape totul. Cum să faci, în aceste condiții, cercetare de performanță, cum și, mai ales, cu ce să-i edităm pe clasicii noștri, care pot fi și clasicii literaturii europene, cum și cu ce putem pregăti dicționarele limbii și literaturii noastre, tratatele de istorie etc.?

Aceste teme de cercetare (foarte importante pentru cultura națională) nu intră în sfera de preocupări

a Comisiei de la Bruxelles și, din nefericire, nu intră prea mult nici în sfera de preocupări a autorităților naționale. România are, de pildă, un Minister al Cercetării (sau un departament în cadrul Ministerului Educației), dar n-am auzit ca el să aibă sau să propună proiecte naționale în domeniul umanistic și nici să susțină financiar proiectele inițiate de alții. Ce putem face, facem individual și pe tăcute.

Desigur, nu Europa trebuie să se ocupe de dicționarele și de tratatele noastre de istorie, ci instituțiile abilitate ale statului – Ministerul Culturii, Academia, Departamentul Cercetării, Ministerul Educației și universitățile de profil –, dar Comisia Europeană poate face, totuși, ceva important: să-și schimbe puțin mentalitatea față de cultura umanistă, să accepte – și ea – ideea că *dacă știința fără conștiință duce la ruina sufletului*, omul de știință fără cultură umanistă nu-i om deplin și, în genere, omul european de mâine – indiferent de profesiunea și de destinul lui – trebuie format în spiritul umanismului european.

Cu aceasta, am ajuns, cred, la tema esențială a dezbaterii noastre. Dumneavoastră – oamenii de știință din spațiul *științelor tari* – și noi, ceilalți – din spațiul *științelor moi* (științelor umane) – vom vorbi, desigur, despre ce studiem în laboratoarele noastre, în ce mod colaborăm cu alte centre din Europa și ce proiecte avem în comun.

Nu vom ocoli dificultățile, desigur, ne vom plânge, încă o dată, de birocrație (hârțogăria, tonele de hârtii pe care trebuie să le completăm, de contabilii – în primul rând contabilii noștri – care ne controlează la sânge), nu vom uita *mobilitatea* – care nu dă totdeauna roade bune –, în fine, nu-i vom ierta – nici de data aceasta – pe oamenii noștri politici care uită, de regulă, cercetarea românească și de buni ani de zile ne obligă să plătim un asistent de cercetare – șef de promoție, de regulă – cu aproximativ 200 de euro pe lună etc. etc.

Eu am să încerc să spun ceva despre pregătirea viitorului om de știință (în sfera științifică sau umanistică), național și european, cum vreți să-i spunem, pornind de la ideea că nu poate fi azi un om de știință veritabil străin de mersul lumii și de mișcarea de idei a timpului. Adică, european. Adică, cu fața spre universitate. *Național cu fața spre universitate*, cum prevedea, prin anii '80 ai secolului al XIX-lea, Maiorescu, un mare critic literar și om politic român, ministru, o vreme, al Învățământului. Mi-a plăcut, totdeauna, această formulă. Ea ne vindecă, pe noi, europenii din Răsărit, de două complexe:

a) *complexul izolării, marginalizării noastre*, aici, la gurile Dunării – complexul că nu suntem recunoscuți, nu suntem apreciați, pe cât merităm, de Occidentul european (mai bogat, mai dezvoltat economic și mai arogant);

b) *complexul preeminenței noastre*, pornit din ideea că noi nu avem nevoie de Occidentul arogant și dominator, că noi trebuie să ne cultivăm orgoliile și miturile noastre și să ne dezvoltăm prin noi înșine. „*Mai lăsați-ne, nene, cu Europa voastră*”, zice un personaj comic din opera unui mare dramaturg român, I.L. Caragiale, Molière al nostru. „*Mai lăsați-mă, frate, cu Europa voastră*”, noi avem Europa noastră, țărișoara noastră, știința, arta noastră etc. Când auzim această replică celebră, râdem, evident, ne amuzăm, facem haz de retorica demagogică a acestui personaj care, în fapt, a coborât din piesa lui I.L. Caragiale și a intrat în viață și trece de la o generație la alta de oameni politici. Îl auzim și azi în Parlamentul țării și-l vedem și-l ascultăm, în fiecare seară, la televiziunile noastre.

Mă amuz, evident, și eu de replicile lui tautologice și de aporiile gândirii sale. Dar, mărturisesc, de câte ori îl ascult, îmi dă de gândit, pentru că el exprimă, în fapt, nu numai un complex est-european (complexul omului *uitat* de Europa, la 3 000 km distanță de Paris și cam tot atâția de Berlin și Londra); complexul omului european rămas în urma istoriei, întârziat în istorie și în civilizația materială, complexul omului nevoit să fugă în urma istoriei și să refacă mereu handicapurile istoriei, inclusiv în sfera științei. Vreau să spun că eu l-am luat mereu în serios pe eroul lui Caragiale și continui să-l iau în serios: „*Mai lăsați-mă, nene, cu Europa voastră – eu am Europa mea*” – este strigătul lui de revanșă, țipătul lui de orgoliu, mândria *localismului* său exacerbă în fața *cosmopolitismului, internaționalismului, globalismului* exacerbă, arogant, imperativ, agresiv, uniformizator, distrugător de mituri naționale etc. Bietul de el! Se apără și el de nenorocirea în care l-a băgat istoria. Adevărul este că personajul comic de care vorbesc și de aporiile căruia ne amuzăm de aproape 150 de ani, are, în parte, dreptate: are dreptate când spune că Europa este mai întâi țara („țărișoara”) lui și că de ea trebuie să aibă grijă, în primul rând; nu are, evident, dreptate când respinge, mândros, cealaltă Europă („Europa noastră”). Nu mai spun de ce, nici într-un caz, nici în celălalt. *Localismul*, autonomia totală, izolarea reprezintă, azi, în orice domeniu, o sinucidere programată. Dar și ignorarea *Europei lui* (a personajului de care vorbesc) – adică cultura unei națiuni

europene – este un alt fel de a pregăti o dispariție, pe termen lung, o dispariție lentă și ireversibilă... Ce-i de făcut, pentru a scăpa de dilema personajului lui Caragiale și pentru a evita cele două complexe, după mine, egal de falimentare:

1. *localismul îngust, orb, conservator*, care ne izolează de lume și ne înfundă într-o istorie fără perspective și

2. *cosmopolitismul arogant* care ne uniformizează și ne obligă să renunțăm la ceea ce ne diferențiază, spiritualicește, de alții și ne exprimă modul nostru de a fi? Altfel spus: cum să facem, pentru a fi *naționali cu fața spre universitate*? Cum trebuie să ne organizăm și să acționăm, în așa chip, încât *Europa noastră* să nu mai fie în contradicție cu *Europa voastră* și, nemaifiind, complexe, fantasmale, frustrările, aroganțele, inegalitățile dintre noi să dispară în noua Europă, iar dilemele personajului citat să fie doar o fantasmagorie a trecutului?

*
* *

Într-un colocviu anterior, am discutat, pornind de la Rabelais, despre „*știința [care] fără conștiință este o ruină a sufletului*”. O propoziție actuală și azi, ca și în secolul în care Rabelais și-a scris marele, fermecătorul lui roman. Poate mai actuală azi decât oricând, pentru că știința a ajuns la performanțe uluitoare și, în plus, cum precizam la începutul intervenției mele, *știința a luat puterea, a ajuns la putere* în societatea postistorică, postindustrială, societatea informațională etc. Deja Malraux se plângea, cu 30 de ani în urmă, că știința s-a pus în slujba violenței și că a devenit, astfel, un instrument în mâna celor care au puterea în lume... Nu este tema noastră de discuție, deși este o temă importantă pe care ar trebui s-o discute cei care au, cu adevărat, puterea în lumea de azi. S-ar putea să se gândească mai mult atunci când vor fi, ei înșiși, amenințați de cei care folosesc știința ca o armă de distrugere. Sunt semne că sunt locuri unde acest fapt se întâmplă. Europa este, azi, martora unui exod de proporții biblice și sunt toate semnele că nu știe cum să-i facă față și ce consecințe vor fi. *Știința care ajută* (se pune în serviciul violenței) nu știe cum să scape de ea.

Nu este rostul meu și, la drept vorbind, nici nu mă pricep să dau soluții în această privință. Este însă rostul meu să mă întorc la fraza premonitoare a lui Rabelais și s-o continui – păstrând proporțiile, toate proporțiile – punând următoarea întrebare: dacă este adevărat – și desigur este – că *știința fără conștiință*

este o ruină a sufletului, ce se întâmplă, atunci, cu sufletul (prin suflet înțelegând, în acest caz, și spiritul), ce se întâmplă, atunci, cu *sufletul fără știință*? Ce efecte are asupra sufletului (spiritului) absența științei din procesul formării lui?... Este o chestiune pe care ne-o punem des, umaniști și științifici, oameni de artă și oamenii *științelor tari*? Cred că trebuie să începem, pentru a scăpa de această dilemă, cu ceea ce trebuie:

1. Să facem ca în programele școlare *științele* să împartă un loc confortabil, egal, cu umanioarele, pentru că altfel, fără umanioare, spiritul se ruinează, iar fără știință spiritul intră nepregătit în lume, poate visător, romantic, dar neputincios, incapabil să se folosească de instrumentele informației și de comoditățile unei vieți civilizate. Este rău, este chiar foarte rău și dacă, după ce a trecut prin școală, individul pleacă în lume gol, programat, fără valorile umanismului european, inteligent, dar sec ca un mecanism... În acest caz, spiritul lui aleargă în calea ruinei sufletului... Trece prin lume, fără a fi sensibil la frumusețile ei...

2. Mai trebuie ca, în domeniul cercetării științifice, Comunitatea Europeană să acorde o importanță mai mare cercetării (științei) în sfera umanistă. Sunt puține proiecte în acest domeniu și este foarte greu de ajuns la ele. Nu trebuie, cred, să adâncim această falie deja existentă. Deja manualele școlare de istorie și de literatură s-au golit de conținut, deja nu se mai vorbește de *limba națională*, ci de *comunicare*, deja *trecutul* (istoria) a devenit, în aceste manuale, o ficțiune, o *formă goală*, un fel de a vorbi de toate și de nimic precis. Nu-i bine deloc, s-ar putea ca, într-o zi, urmașii tinerilor care citesc azi pe Rabelais pe internet să nu-l mai citească deloc (mă rog, stând prea mult cu nasul în calculator, să nu mai aibă timp să citească *Gargantua și Pantagruel*, un roman lung, stufos, fabulos) și să uite că există acest teribil avertisment: *știința fără conștiință este o ruină a sufletului* și duce la ștergerea trecutului din memorie.

În fine, mai trebuie ceva, pentru ca această nenorocire să nu se întâmple:

3. Guvernele din statele membre din Europa unită să aibă grijă de știință și cultură, să finanțeze

cercetarea, să nu mai considere, în genere, că, în momente de criză, *cultura* nu iese în stradă, nu blochează străzile, nu țipă și nu amenință siguranța națională și nu dă rădăcină guvernului. Nu țipă, adevărat, nu împiedică circulația, nu cade guvernul, dar cultura poate dispărea încet și trist...

*

*

*

Științele se împart în multe feluri – *tari și moi* – cum am văzut că le clasează, azi, experții de la Bruxelles – , *științifice și umaniste, obiective și subiective, exacte și inexacte* etc. Unii filosofi (printre ei, Bachelard și Noica al nostru) vorbesc de *științe ale devenirii pentru devenire și științe (discipline) ale devenirii pentru sine*. Primele intră în piramida evoluției (devenirii) științei, marea descoperire de azi piere (este asimilată) de descoperirea de mâine, transmițând astfel secretul ei; este, repet, *devenirea pentru devenire*. Cealaltă, *devenirea pentru sine*, se desfășoară în sfera umanistică și, după vorba lui Goethe, o operă originală nu piere, nu se topește în procesul devenirii, nu dispare în piramidă, ci se înscrie într-o spirală și își păstrează, astfel, individualitatea, originalitatea. Noi, umaniștii, am avea motive – dacă așa stau lucrurile – să fim mulțumiți și orgolioși. Operele noastre nu se topesc în *procesul devenirii*, ele se înscriu în *spirală devenirii*... Mă tem că ne-am grăbi, dacă am judeca astfel. Ceva s-a schimbat în lumea spiritului. *Piramida și Spirala* nu mai trăiesc singure, *devenirea* le silește să comunice și, odată cu ea, *omul de știință și omul de creație* (din sfera umanioarelor) nu mai pot trăi fără să știe unul de altul. Numai știind unul ce face celălalt mai pot face ceva ce poate fi durabil și folositor omului de azi care, cum se spune în limbaj publicistic, trăiește într-un sat planetar. Numai că omul trebuie să fie atent și, de dragul *satului*, să nu distrugă *planeta* și, din admirație pentru *planetă* și binefacerile globalizării, să nu distrugă *satul* în care se păstrează miturile sale. Căci, dacă face acest lucru, nu-i va fi bine nici planetei: se va goli de sensuri și va fi, astfel, goală și tristă.

Horizon 2020 – next call opportunities*

*Ruxandra Draghia-Akli***

Rezumat

La inițiativa Academiei Române, la data de 16 octombrie 2015, a avut loc o conferință dedicată programului-cadru *Orizont 2020* și oportunităților pe care acesta le oferă, în contextul programelor europene în domeniul parteneriatului și cooperării.

Dr. Ruxandra Draghia-Akli a precizat faptul că în același context se înscriu și granturile individuale, care au drept scop ca datele obținute în proiectele europene să fie transpuse în realitate în folosul pacienților. Tot în linia parteneriatului și a cooperării se înscriu și cooperarea științifică, precum și numărul mare de inițiative între programele europene și programele care au loc la nivelul țărilor membre (îndeosebi cu industria farmaceutică – partea privată), numărul de inițiative internaționale în care agențiile de finanțare a cercetării medicale la nivel internațional lucrează împreună pentru a rezolva unele problematici majore în cercetarea medicală modernă.

Dr. Ruxandra Draghia-Akli a prezentat mai întâi poziția României în programele de cercetare medicală, subliniind de la început necesitatea unei mobilizări în vederea stimulării participării. A continuat apoi cu prezentarea priorităților programelor de lucru (WP) pentru 2016–2017, întrucât aceste apeluri au fost deschise acum câteva săptămâni, deci sunt *hot off the press*. Dr. Ruxandra Draghia-Akli și-a exprimat totodată încrederea că cercetătorii din România vor participa la aceste inițiative și, de asemenea, la inițiativele de cooperare internațională și preferabil împreună cu industria farmaceutică (inclusiv întreprinderile mici și mijlocii). Conferința s-a încheiat cu o sesiune de întrebări și răspunsuri, la care dr. Ruxandra Draghia-Akli a putut aduce mai multe precizări cu privire la programele de cooperare.

Dr. Ruxandra Draghia-Akli a precizat faptul că principiul tuturor programelor de cercetare și, în

special, în cercetarea medicală, este că cercetarea în acest domeniu nu este una individuală.

În urma întâlnirii cu o echipă de la Institutul de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu”, condus de doamna academician Maya Simionescu, dr. Ruxandra Draghia-Akli a fost pusă la curent cu toate colaborările pe care Institutul le are în context european.

Având în vedere faptul că în Europa cele mai multe cooperări se centrează în jurul țărilor scandinave, Franța, Germania și Marea Britanie, cercetătorii români au fost încurajați să țină seama de concentrarea efectivă a resurselor de cercetare existente pe plan european.

În context național, dr. Ruxandra Draghia-Akli a precizat că, analizând ariile diverselor centre de cercetare din România și pe cele care accesează cel mai mult fondurile europene, cele mai multe sunt concentrate în jurul Bucureștiului și, după aceea, în nordul țării; cu alte cuvinte, sunt regiuni cu totul sub-reprezentate față de potențialul de cercetare pe care îl reprezintă. Majoritatea fondurilor sunt, de fapt, orientate către instituții academice și centre de cercetare. *„Din păcate, în proiectele noastre de cercetare sunt foarte puțin reprezentate întreprinderile mici și mijlocii și alte organizații publice – de exemplu, agențiile naționale. Această situație diferă mult de cea a țărilor cu o rată mare de succes în participarea la proiectele europene. De exemplu, în ceea ce privește întreprinderile mici și mijlocii, în țări cum sunt Olanda sau Marea Britanie, 25–30% din întreaga finanțare în domeniul cercetării medicale revine acestor întreprinderi, ajutând partea translațională și valorificând pe plan local rezultatele obținute din cercetarea academică”*, a precizat dr. Draghia.

Dacă luăm în considerare același tip de cercetare și implicare a specialiștilor în diversele proiecte,

*Conferință cu tema „Horizon 2020 – next call opportunities”
(16 octombrie 2015, Aula Academiei Române)

**Dr., director al Direcției de Sănătate din cadrul Directoratului General de Cercetare și Inovare al Comisiei Europene

observăm că în România există tendința de a solicita mai puțini bani – în medie, o sută de mii de euro; spre deosebire de alte țări, care își valorizează și cercetătorii și salariile, atunci când calculează contribuția pe care o solicită de la Comunitatea Europeană. „Granturile noastre lasă posibilitatea ca să fie incluse fonduri pentru publicare, pentru valorificarea proprietății intelectuale, pentru materiale etc.” a spus dr. Draghia-Akli. Doamna director atrage atenția asupra acestui lucru, încurajând toți participanții care vor scrie următoarele granturi europene să facă o analiză a tuturor costurilor reale care îi pot ajuta nu numai cu cercetarea, dar și cu publicarea și valorificarea, pentru a reuși să se facă cunoscuți și să se înscrie într-o rețea de cercetare la nivel european și global.

Analizând țările care au o rată de succes mare în programele europene, dr. Ruxandra Draghia-Akli atrage atenția și asupra colaborării cu marea industrie farmaceutică sau cu întreprinderile mici și mijlocii, subliniind faptul că partea de *proof of concept* (validarea conceptului) și *translational research* (cercetare translațională) este favorizată în particular într-un program care se numește *Innovative Medicines Initiative*.

Referitor la absorbția fondurilor europene pe domeniul medicale, majoritatea fondurilor care vin în România sunt pentru bolile infecțioase, iar dr. Ruxandra Draghia-Akli precizează că specialitățile care ar putea beneficia sunt mult mai numeroase; de aceea, doamna director încurajează să nu se limiteze participarea la programele europene numai la granturile alocate pentru cercetarea în domeniul SIDA sau a bolilor neglijate în Europa Centrală și de Est (deși contribuția la aceste programe este deosebit de mare; spre exemplu, în programul Heracles, contribuția europeană este de 2,8 milioane de euro).

Dr. Ruxandra Draghia-Akli încurajează la o mobilizare, în vederea participării la programele europene, întrucât România contribuie cu mult mai mult decât ce ia înapoi de la programele europene. De exemplu, analizând toate datele din *Orizont 2020* pentru partea de cercetare medicală, cercetătorii din România iau înapoi cam 8% din bugetul alocat pentru cercetarea în sănătate în *Orizont 2020*, însă participă cu aproximativ 10%. Acel 2% poate să reprezinte foarte mult. La cealaltă extremă, Olanda recuperează de trei ori mai mult față de ceea ce pune în partea comună pentru *Orizont 2020*, cu o mult mai mare mobilizare, suport al statului și muncă multă.

Dr. Draghia punctează exemplul foarte încurajator în *Orizont 2020* și anume faptul că avem un proiect în România care se referă la artrita reumatoidă. Partenerul român este Facultatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” împreună cu alți aplicanți. Însă precizează că, per total, costul proiectului este aproximativ 6 000 000 de euro, iar partenerul român are aproximativ 200 000 de euro. În consecință, aceste cifre ar trebui să îi stimuleze pe aplicanții români să ceară de la Uniunea Europeană o parte substanțială de buget, proporțional cu ceea ce vor contribui.

Un capitol aparte a fost acordat cercetării medicale în *Orizont 2020*. Dr. Ruxandra Draghia-Akli menționează că acest program este foarte diferit de cele anterioare și toate *call*-urile de la toate instrumentele sunt publicate pe site-ul web Participant portal la adresa: <http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/home.html>. Folosind cuvinte cheie se pot găsi toate *call*-urile care sunt deschise, adresând o anumită arie de activitate. Nu sunt toate într-unul sau în altul dintre programe, dar pot fi în foarte multe dintre programele care sunt în *Orizont 2020*.

Programul de cercetare *Orizont 2020* implică trei părți: una este cercetarea de excelență, gestionată de European Research Council. Acea *over subscription*, în care 8000 de cercetători aplicau la fiecare *call* nu se mai întâmplă astăzi, sunt foarte multe părți ale bugetului care sunt alocate tinerilor investigatori la ceea ce se numește *proof of concept*, deci cei care au aplicat și au avut o mai mică șansă de succes în trecut, acum au o mai mare șansă de succes. S-a estimat că aproximativ 25% din bugetul total al European Research Council va merge pentru partea de cercetare medicală. De asemenea, granturile de mobilitate „Marie Skłodowska Curie”; în schimb, în ceea ce privește infrastructurile de cercetare, care sunt finanțate și de autoritățile naționale, România este participantă în multe din aceste infrastructuri de cercetare. Între ele, dr. Ruxandra Draghia-Akli amintește bioresurse – BBMRI, care pot fi utilizate de toți cercetătorii din Europa.

În continuare, dr. Ruxandra Draghia-Akli a făcut unele precizări cu privire la noile instrumente financiare, care nu sunt granturi, ci sunt împrumuturi și în care Comisia este garant. Este vorba despre împrumuturi de mărime variabilă, de la câteva milioane, la 300 de milioane de euro, bani care pot fi utilizați, de exemplu, pentru refacerea unei mari infrastructuri sau în proiecte de mari dimensiuni și nu se aplică

numai la domeniul medical, ci și în alte domenii de activitate. De asemenea, există o parte de colaborare cu proiectele clasice de colaborare, parteneriatul cu industria farmaceutică și parteneriatele cu țările membre UE.

Printre prioritățile de cercetare pentru 2016–2017, doamna director menționează medicina personalizată, promovarea unei îmbătrâniri sănătoase, o componentă referitoare la mediu și *biomonitoring*, care abia începe. O altă parte care va începe, împreună cu țările membre, vizează programele pentru bolile infecțioase și, mai nou, programele privind sănătatea mamei și a copilului. Vor fi foarte puține teme separate pentru *call*-urile de medicină personalizată, zece teme în 2016, zece în 2017, dar acestea vor fi foarte largi și o mulțime de tipuri de propuneri foarte diferite vor fi analizate. Un total de aproximativ un miliard de euro vor fi disponibili pentru acest program 2016–2017.

Referindu-se la legătura dintre partea științifică a proiectelor și celelalte două componente, care sunt obligatorii în programele europene, și anume partea de impact – științific, socio-economic – pentru sistemele de sănătate și partea de management a fondurilor, dr. Draghia face precizarea că ultimele două nu vor fi notate la același nivel. La cererea expresă a Parlamentului European, care consideră că nu trebuie să irosim banii, ci trebuie să-i investim acolo unde vor da cele mai multe rezultate pentru pacienți, pentru un impact socio-economic mai bun, vor căpăta o importanță sporită partea de impact și cea managerială. Bineînțeles că partea de creare și de exploatare a cunoștințelor este cea mai mare, dar se subliniază ideea importanței accesului pacienților la terapii.

În domeniul medicinei personalizate, dr. Ruxandra Draghia-Akli menționează un consorțiu care a demarat deja lucrările; țările membre sunt deja implicate și vor contribui la *call*-urile de medicină personalizată. Deja s-a investit aproximativ un miliard în *Programul-cadru 7*, iar în primii doi ani ai *Orizont 2020*, 1,2 miliarde de euro au fost alocați dezvoltării cercetării viitoare, începând cu noua taxonomie a bolilor și până la intervenții personalizate pentru prevenție.

Dr. Ruxandra Draghia-Akli specifică faptul că România are integrată medicina personalizată în strategia structurală națională. Nu numai temele care vor fi scoase la competiție de Uniunea Europeană, dar și cele de la nivel național vor oferi o mulțime de oportunități în acest domeniu: de

exemplu, de la noile concepte în stratificarea pacienților, până la noi terapii pentru bolile rare, pentru bolile cronice și mai ales cercetarea clinică spre medicina regenerativă.

Poate cu mult mai inspirată decât se credea atunci când s-a început elaborarea acestui program, *Promovarea sănătății mentale în populațiile tinere*, este un subiect de foarte mare interes, mai ales în contextul actual cu problemele migrării și ale refugiaților și, probabil, că această tematică va rămâne nu numai pentru anii 2016–2017, dar va fi dezvoltată și în anii viitori. Activitățile de coordonare, în care Uniunea și statele membre lucrează împreună pentru o temă dată, de la standardizarea preanalitică și analitică *in vitro* pentru diagnosticele *in vitro* în medicina personalizată și până la aceste sisteme de sănătate, vor avea, de asemenea, o importanță crescută.

În afara *call*-urilor adresând partea de medicină personalizată, există și altele, abordând teme foarte specifice; de exemplu, acest *European human biomonitoring initiative*, inițiativă dezvoltată împreună cu țările membre, care este foarte mare.

În următorii doi ani se vor aloca aproximativ 50 de milioane de euro în acest domeniu și se va crea un program împreună cu țările membre pentru monitorizarea și studiul științific al expunerii umane la diverse chimicale, studii de impact de risc, inclusiv studii mari de cohortă. De exemplu, expunerea *in utero*, urmată de studii pe un număr de ani a copiilor din sarcinile respective. Această inițiativă este așteptată din punct de vedere politic, pentru că noi reglementări în domeniul chimicalelor și mai ales perturbatori endocrieni sunt subiecte viu dezbătute în contextul european.

România este foarte competitivă în domeniul cercetării bolilor infecțioase și în anii următori tematica va fi foarte largă, atât pentru cercetarea academică, cât și pentru întreprinderile mici și mijlocii, care ar dori să intre în acest domeniu.

În cercetarea colaborativă în acești doi ani, în *Orizont 2020*, malaria și alte maladii infecțioase neglijate și, de asemenea, rezistența la antibiotice au fost și vor rămâne în continuare subiecte majore.

În cadrul noilor mecanisme financiare, unul este dedicat bolilor infecțioase. În aceste noi instrumente, cererile se duc, de fapt, la Banca Europeană de Investiții (sau, în alte cazuri, la băncile naționale care participă la Fondul European de Investiții). Nu este vorba de finanțări, ci de împrumuturi, deci sunt adecvate pentru cei care sunt mai aproape de comer-

cializarea produselor sau, de exemplu, în Fazele 2b sau 3 de studii clinice. Spre deosebire de granturile europene, o singură entitate sau o singură unitate de cercetare, sau întreprindere mică sau mijlocie poate accesa aceste fonduri. Sunt împrumuturi pentru cel mult jumătate din costul total al proiectului, dar interesul acestora este că pentru bolile infecțioase împrumutul poate merge până la 75 de milioane de euro. Există, de aceea, un interes enorm al celor care iau aceste împrumuturi să reușească. Nu numai întreprinderile mici și mijlocii pot aplica, dar și instituturile de cercetare (dacă în statutul lor legal este permis) pot beneficia de aceste împrumuturi. Acolo avem câteva cazuri, pe care deja le-am negociat, nu este vorba de infrastructură, ci mai degrabă de portofoliu de proiecte. De exemplu, avem cinci, șase, șapte proiecte care sunt aproape de comercializare și ca să putem termina acele proiecte, un împrumut este luat. Este ceva foarte interesant; poate că majoritatea dintre dumneavoastră realizează cercetare fundamentală, care poate este un element ce va încuraja pe aceia care vor să creeze o întreprindere mică, sau care va deveni mijlocie (dacă ar avea un portofoliu care să reușească). În particular, sunt o mulțime de tehnologii pe care le-ați dezvoltat și așteaptă să fie exploatate.

Nu numai diagnosticarea și tratarea bolilor este importantă, dar în acest context prevenirea bolilor este foarte importantă. În anul 2016, există un subiect legat de dezvoltarea vaccinurilor pentru malarie și pentru bolile infecțioase. România face parte din acest *joint programming* pentru rezistența la antibiotice – JPAMR, de aceea, doamna Draghia și-a exprimat dorința de a vedea un proiect sau două din România în acest domeniu.

O altă temă este cea pentru *sănătatea mamei și a copilului*. Vor capta atenția ideile diferite despre cum am putea să asigurăm sănătatea mamei și a copilului nou-născut. Din perspectiva faptului că este mult mai aproape de pacient, modul de finanțare este diferit fiind sub forma unui premiu, în loc de un grant. Premiul a fost lansat într-o conferință, la 8 decembrie, care a avut loc în The Square la Bruxelles. Acest premiu a fost dezvoltat cu colegii din Comisia Europeană, împreună cu Bill and Melinda Gates Foundation. Premiul este estimat la două milioane de euro, dar și alte agenții de finanțare vor participa, deci premiul s-ar putea să fie considerabil mai mare.

Doamna Draghia a mai menționat că programele sunt deschise cercetătorilor din Statele Unite și vice-versa, bazat pe un acord bilateral cu National Institutes of Health.

Cercetătorii din Europa sunt eligibili pentru finanțare de National Institutes of Health, iar colegii americani care participă în proiectele noastre colaborative sunt eligibili să fie plătiți în mod direct. Aceasta asigură faptul că putem avea schimburi extraordinare și că o mulțime de cercetători sunt finanțați de cele două părți ale Atlanticului.

Un alt proiect foarte interesant se numește *European and developing clinical trials partnership, EDCTP* – acestea sunt studii clinice în domeniul SIDA, malariei, tuberculozei și a maladiilor neglijate. Comisia contribuie cu jumătate din bani, țările membre cu cealaltă jumătate, dar proiectele se desfășoară, în majoritate, în țările africane subsahariene; un program foarte interesant, pentru care *call-urile* sunt deja lansate.

În domeniul cooperării internaționale, doamna Draghia a amintit de Consorțiile internaționale. Ideea acestor Consorții internaționale este că agențiile de finanțare a cercetării se pun de acord pentru a finanța diverse teme de cercetare: epigenomul sau genomica cancerului, metagenomul, studiile asupra bolilor rare. S-a făcut un acord asupra lansării de *call-uri* pe aceste subiecte, fiecare stat membru va finanța partea lui, cercetătorii partea lor, dar proiectele care vor fi selecționate vor interacționa între ele și vor avea un acces privilegiat la datele și bioșantioanele care sunt generate de celelalte proiecte. De exemplu, în *Global alliance for chronic diseases*, care are ca orientare implementarea rezultatelor la nivelul populației, una dintre teme a fost *Diabetul de tip 2*, de exemplu.

Comisia a finanțat patru proiecte, americanii au finanțat cinci, canadienii trei. Toată lumea lucrează împreună, își împarte datele, dar nu amestecăm banii, deci ciclurile de finanțare pot fi foarte rapide. De data aceasta, *call-ul* care este deschis se referă la bolile pulmonare și, probabil, vor urma bolile mentale.

Innovative Medicine Initiative (IMI) este bazat pe o altă idee, spune dr. Draghia. Industria farmaceutică are nevoie de un nou început (idei care sunt generate de cercetarea academică sau de întreprinderile mici și mijlocii, dar care trebuie dezvoltate, riguros testate și introduse în practica clinică). Acest parteneriat public-privat este cel mai mare din lume și are un buget actual de 3,3 miliarde de euro. De exemplu, în *call-ul* nr. 5, patru din cinci subiecte sunt în aria bolilor neurodegenerative, mai precis

cercetare fundamentală asupra bolilor neurodegenerative și Alzheimer. De altfel, industria este foarte deschisă la subiectele care sunt sugerate de investigatorii academici. Pentru prima dată, România este prezentă cu două participări în *Innovative Medicine Initiative*; dr. Draghia crede că este o oportunitate, dacă aveți idei care sunt extraordinare, să le puneți în aplicațiile pentru această inițiativă, mai ales deoarece Comisia Europeană nu plătește nimic pentru industrie, ei se plătesc singuri. Comisia plătește numai pe cercetătorii academici, întreprinderile mici și mijlocii sau asociațiile de pacienți care sunt implicate în proiecte. Industria vine cu banii ei. Este o propunere foarte interesantă și multe dintre subiectele deschise în ultima vreme sunt cu adevărat extraordinare.

Există și un instrument dedicat întreprinderilor mici și mijlocii. Pentru cei care sunt familiari, acestea sunt similare granturilor SBIR din Statele Unite, dar cu două diferențe majore. Pentru cei care nu au un *business plan*, sau nu știu cum ar putea să ducă mai departe o tehnologie dezvoltată într-un institut de cercetare, prima fază a instrumentului IMM acoperă exact această etapă. Cu 50 000 de euro și cu multe sfaturi, acest *business plan* poate să fie dezvoltat. „Dacă aveți deja o idee, precizează doamna

Draghia-Akli, *despre cum puteți să luați o tehnologie mai departe, nu trebuie să treceți prin faza întâi. Vă puteți duce direct la faza a doua, care include activitățile de cercetare și inovare. Pentru cei care n-au observat, în anii trecuți, subiectul a fost validarea clinică a biomarkerilor sau a dispozitivelor medicale. În anii 2016–2017, subiectul care va fi deschis pentru acest instrument sunt tehnologiile celulare. Acest subiect va fi foarte amplu și va viza nu neapărat celulele stem sau medicina regenerativă, ci și manufactura celulelor ș.a.m.d.”*

„Noi suntem din nou foarte privilegiați, a spus dr Draghia, este singura situație în care cercetătorii pot avea până la 5 000 000 de euro pentru faza a doua. O mare diferență față de granturile americane, unde la faza a doua suma accesibilă este de aproximativ un milion. În acest instrument dedicat IMM-urilor, avem și colegii de la ICT cu subiecte interesante pentru cei ce fac modeling, matematică, prototipuri.

La 13 octombrie 2015, programul de lucru a fost adoptat, iar pe 14 octombrie a fost publicat programul de lucru 2016–2017, deci putem să discutăm orice detaliu care vă interesează și termenul limită pentru diversele call-uri este între 19 ianuarie și 16 februarie, iar următorul pe 13 aprilie 2016”.

Academicianul Horia Colan

Acad. Valeriu Cotea

Știam câte ceva unul despre celălalt. Personal, însă, ne-am cunoscut la 9 martie 1991, când amândoi am pășit sub bolta celui mai înalt for de cultură și știință, fiind onorați cu titlul de membru corespondent al Academiei Române. Prilejul acestei similitudini ne-a dezvăluit existența altor aspecte de viață și de profesie, care dau, cum se va vedea, un plus de liant relației noastre.

Ambii suntem originari de pe meleagurile Arcului Intracarpatic, respectiv de la Curbura Munților Carpați. Mai precis, Horia Colan din marea depresiune a Brașovului, compartimentul Târgu Secuiesc-Trei Scaune (care, administrativ, aparține județului Covasna, situat în interiorul arcului carpatic), iar eu, Valeriu D. Cotea, din depresiunea Vrancea, ce ține de județul cu același nume, depresiune situată în exteriorul arcului carpatic. Granița dintre cele două depresiuni, respectiv județe, potrivit vechilor orânduiri statornicite de-a lungul anilor, este pe culmea munților și cumpăna apelor.

Colegului Horia Colan, luând probabil în considerare deopotrivă spațiul și timpul, îi place să spună că s-a născut în România Mare (după 1918), anume într-un spațiu în care, alături de români, mai trăiesc secui, maghiari, nemți și țigani. Deși un asemenea melanj etnic ar fi fost prielnic unor conflicte rasiale, așa cum prezența grofilor și moșierilor „justifică” odată „lupta de clasă”, Horia Colan este străin oricăror discriminări, afirmând cu un emoționant atașament pentru aceste locuri că „*în această zonă se poate viețui în armonie cu Dumnezeu, cu noi înșine, cu semenii și cu natura*”. Țara Vrancei, având o singură etnie (românească) și fiind lipsită de moșieri, datorită scoaterii ei din boieresc (prin Procesul cel Mare, 1800–1814), n-a înlesnit nici „ura de rasă” și nici „lupta de clasă”. Și totuși, din nefericire, *homo sovieticus*, inventând o nouă categorie socială – chiaburii –, a deschis calea distrugerii celor mai vrednici gospodari, trimițându-i să „lucreze” la Canalul, care trebuia să lege Dunărea de Marea Neagră.

Din timpuri îndepărtate, atât covășnenii, cât și vrâncenii s-au ocupat, în succesiunea generațiilor,

cu exploatarea pădurilor, cultura plantelor, creșterea animalelor, în special cu oieritul. Treptat, însă, s-a format și o altă categorie socială compusă din subiecți, a căror principală sursă de existență era munca intelectuală. Arborele genealogic al celor două mari familii, Colan și Cotea, alături de învățători, profesori, medici, ingineri, farmaciști, economiști, cuprinde și ecleziazari, între ultimii, cei mai reprezentativi fiind covășneanul Nicolae Colan, mitropolit al Ardealului și Arsenie Cotea, episcop-monah la Sf. Athos.

În fine, ambii, Horia Colan și Valeriu Cotea am venit pe lume în anul 1926, în luna mai, ziua 11.

Tatăl lui Horia, respectiv Gheorghe Colan, era originar din tradiționala localitate Araci, situată pe malul Oltului, atestată ca veche vatră de cultură și viețuire românească. Existența unor numeroase, diverse și permanente legături cu „Țara” a determinat pe tânărul Gheorghe Colan, la numai 18 ani, să se înroleze voluntar, întocmai ca mulți tineri transilvăneni, în armata română și să participe la marile bătălii de la Mărășești și Nămolosa, fiind distins pentru actele sale cu ordine și medalii. După încheierea războiului, căsătorie și terminarea studiilor de drept administrativ, Gheorghe Colan își exercită profesia ca notar, apoi ca prim-pretor la Covasna, Birchiș, Sântana, Cluj-Napoca și Radna-Lipova. Mama, Elena Colan (Rafiroiu înainte de căsătorie), casnică, era din aceeași localitate (Araci) cu soțul, Gheorghe Colan. În Araci mai exista și cunoscuta familie Cioflec, înrudită cu celelalte două. Toate trei motivează un sentiment de mândrie, căci din sânul lor s-au afirmat scriitori, oameni de știință, editori, colecționari de artă etc., personalități care au înscris Araciul între vetrele de cultură și dăinuire românească din Transilvania, alături de Săcele, Roznov, Rășinari, Săliște ș.a.

Horia Colan și-a petrecut copilăria în familie, instalată vremelnic în localitățile unde tatăl își practica profesia. Horia evocă cu emoție blândețea, duioșia mamei, protecția plină de afecțiune a surorii sale Stela (Macrea, după căsătorie), mai mare cu trei ani decât el. Bunicii paterni (Gheorghe și Elena

Colan), murind de tineri, nu i-a cunoscut. Păstrează în suflet, în schimb, amintirea luminoasă a bunicii materni, Gheorghe și Maria Rafiroiu, bunica Maria provenind din familia de cărturari Cioflec. Amintirile lui Horia Colan sunt legate puternic de localitatea Araci, întrucât, pe lângă bunici, el avea acolo numeroase rude (unchi și veri) și locuri foarte îndrăgite (Dealul Secălușului, Oltul).

Pentru Horia, raiul copilăriei a fost și la Covasna, unde s-a născut și a locuit până în 1934. De la Covasna mergea adesea la Șugaș, o stațiune superbă situată într-o frumoasă pădure de fagi.

Horia Colan a urmat școala primară la Covasna (Voinești), în primii doi ani (1932–1934), unde a avut ca învățătoare pe Cornelia Ciucan. Înzestrată cu un autentic har educativ, cum o evocă însuși Horia Colan, învățătoarea dezvăluia copiilor nu numai taina slovelor din cărți, ci le stimula dragostea de natură, de țară, de istorie, de valorile ce compun spiritualitatea poporului român. Clasele a III-a și a IV-a le-a urmat apoi la Birchiș, județul Arad, la o școală cu renume, ai cărei învățători – Cibian și Blaj – i-au asigurat elevului Horia Colan, după cum el însuși menționează, la o asemenea distanță în timp, „o pregătire corespunzătoare pentru a lua (trece) admiterea la orice liceu din țară”.

Studiile liceale le-a urmat, într-o primă etapă (1936–1938) la renumitul liceu „Moise Nicoară” din Arad. Patronimul liceului „Moise Nicoară” inspiră și astăzi lui Horia Colan o adâncă reverență, atunci când îi subliniază principalul aport în domeniul învățământului, el fiind întemeietorul uneia dintre primele școli românești pentru învățători din Transilvania. Clasele a III-a și a IV-a le urmează la Cluj (oraș în care tatăl său fusese numit prim-pretor), și anume la Liceul de Aplicații, unde majoritatea profesorilor de la disciplinele de bază erau cadre didactice universitare.

După Dictatul de la Viena (5 septembrie 1940), revine ca refugiat la liceul „Moise Nicoară” din Arad, pe care l-a absolvit în 1944, an în care susține și examenul de admitere la Politehnica din Timișoara, la ambele situându-se pe primul loc.

Și astăzi, după 70 de ani de la absolvirea liceului, academicianul Horia Colan rememorează cu admirație nivelul superior al predării în prestigiosul liceu „Moise Nicoară”, care a dat țării, de-a lungul timpului, personalități ca: Vasile Goldiș, Ion Slavici, Coriolan Brediceanu, Corneliu Micloși, Aurel Avramescu, Tiberiu Popovici, Caius Iacob și mulți alții și peste 20 de membri ai Academiei Române.

Cu emoție și recunoștință, Horia Colan evocă temeinica pregătire și atributele pedagogice ale câtorva profesori de la liceul „Moise Nicoară”: Ascaniu Crișan, directorul matematician, posesor a trei licențe, care considera școala și catedra nu profesiune sau funcție, ci apostolat și misiune. Redes-teaptă, de asemenea, figura profesorului Constantin Teodorescu care, renunțând la un post universitar la București, a venit după Unire peste munți, pentru a preda fizica și chimia la Arad. Aici a înființat două laboratoare spațioase, bine dotate, similare în multe privințe celor din învățământul universitar; o tandră amintire păstrează Horia Colan și profesorului Henri Michel din Misiunea Franceză în România, devotat prieten al țării noastre.

Cotat între elevii eminenți ai școlii, Horia Colan a fost, în ultimii doi, trei ani de liceu, președintele Societății de Matematică, cea literară fiind condusă de elevul Ștefan Popa, viitorul mare poet, cunoscut sub numele de Ștefan Augustin Doinaș; prefigurare, am spune, a performanțelor de excepție de mai târziu (1991), când ambii, împreună cu subsemnatul, devin membri ai Academiei Române.

În perioada 1944–1949, Horia Colan a urmat cursurile Facultății de Electromecanică a Școlii Politehnice din Timișoara și a obținut diploma de inginer. Aici, ca și la Arad, Horia Colan a beneficiat de instruirea inginerească a unor adevărați corifei ai Școlii românești de inginerie. „Și acum, după mai bine de șase decenii, îi mai stăruie încă în minte cursurile predate de adevărate celebrități în domeniu, mulți dintre ei formați la prestigioase Școli Politehnice din Germania și Franța, precum Ștefan Nădășan, Aurel Bărglăzan, Remus Răduleț, Corneliu Micloși, Toma Dordea, Ioan Anton, toți membri ai Academiei Române”.

Pe lângă Politehnica din Timișoara, formarea sa universitară a avut loc la Politehnica clujeană. La îndemnul și cu sprijinul profesorului Alexandru Domșa, ctitorul învățământului ingineresc clujean, Horia Colan îmbrățișează cariera didactică universitară. Printr-o muncă intensă, de mare exigență, Horia Colan parcurge obișnuitele trepte universitare ca asistent (1950), șef de lucrări (1953) – când devine și titularul disciplinei de Studiul metalelor (poziție pe care o deține 43 de ani) – conferențiar (1964), profesor (1971) de Știința materialelor (Metalurgia fizică) și Metalurgia pulberilor.

Pornind de la ideea potrivit căreia căsnicia este cel mai prețios edificiu, Horia Colan își întemeiază familia în 1966, prin căsătoria cu Monica-Rada

Dăneț, de profesiune medic. Reușita viață de familie le-a dat amândurora echilibrul și liniștea necesare temeinicelor lor preocupări profesionale, precum și suportul pentru diverse alte realizări, ca venirea pe lume a celor două fiice, Dana și Ligia, fiecare cu familia și împlinirile ei.

O strânsă și permanentă legătură familială a păstrat profesorul Horia Colan cu unchiul său, mitropolitul Nicolae Colan, cu sora sa, profesoara Stela Macrea și cu soțul acesteia, cunoscutul lingvist, academicianul Dimitrie Macrea.

În traseul desăvârșirii profesionale, trebuie menționat că în 1971, sub conducerea profesorului Alexandru Domșa, Horia Colan și-a susținut doctoratul cu teza *Cercetări privind influența și difuzia cuprului în oțeluri și aliaje fier-carbon sinterizate*. În același an (1971), i s-a încredințat, pentru 14 ani, șefia catedrei, condusă în prealabil, timp de 23 de ani, de magistrul său, Alexandru Domșa, căruia Horia Colan i-a păstrat o afectuoasă amintire și o satornică îndatorire morală. Trebuie, de asemenea, consemnat că în perioada 1971–1985 Horia Colan a fost șeful Centrului de Cercetări pentru Metalurgia Pulberilor, iar în 1977 a fost atestat conducător științific de doctorat, ambele funcții reliefând prestigiul său profesional.

Activitatea didactică, desfășurată timp de mai bine de patru decenii la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, a început-o în 1950 ca asistent la Catedra de știința și tehnologia materialelor condusă de profesorul Alexandru Domșa. Tânăr asistent, Horia Colan dorea să aibă o pregătire temeinică. Informându-se la surse de prestigiu, aborda teme de seminar atractive, care să completeze cursul și, totodată, să asigure formarea treptată a studenților, să-i deschidă către noutățile disciplinei, să le creeze deprinderile practice în efectuarea lucrărilor de laborator, organizate cu pricepere în spiritul noilor exigențe moderne. Având încredințată predarea unui curs, Horia Colan, spun referenții, își concepea prelegerile în spiritul celei mai recente bibliografii, orientându-se către interdisciplinaritate, stimulând astfel studenții către domenii de graniță și chiar către domenii de cultură generală, indispensabilă în formarea personalității lor.

În substanțialul său *curriculum vitae* un loc important îl ocupă manualele universitare, cursurile și câteva caiete și ghiduri de lucrări practice, toate însumând 21 de volume. La mai bine de jumătate din numărul lor, Horia Colan este unic autor, coordonator sau prim autor. Dintre acestea, unele depă-

șesc chiar imperativele didactice, situându-se la nivel de tratat. O altă parte sunt reeditate. *Studiul metalelor și tratamente termice*, editat în 1964, de exemplu, este reactualizat în 1968, modernizat în 1969, republicat în 1977 și apoi în 1983. Această repetată reluare relevă, evident, valoarea lucrării, susținută și de prezența ca autori a unor colegi din alte centre universitare (prof. Gh. Ailincăi de la Iași).

Calitatea cursurilor, prin permanenta lor actualizare, prin înnoirea problematicii abordate în acord cu progresele cercetărilor în domeniu, a fost recunoscută și concretizată în cele patru premii și alte numeroase distincții ce i s-au acordat, de către Ministerul Învățământului, în decursul anilor.

Activitatea științifică amplă, de certă valoare, materializată în peste 200 de titluri a început imediat după numirea sa la Universitatea tehnică clujeană. Încadrat ca asistent, Horia Colan a fost un colaborator extrem de activ și apreciat al profesorului Alexandru Domșa. Șansa sa, după propria-i mărturisire, a fost și faptul că rezultatele primelor sale cercetări au fost remarcate și de colegii de breaslă care, apreciindu-le valoarea, le-au introdus de îndată în circuitul științific. În aceste condiții, pe lângă culoarele deschise și utilizate de înaintași, el insistă și reușește să-și creeze și direcții proprii de cercetare.

Autor al unor lucrări științifice riguros elaborate, Horia Colan recomanda ca acestea, înainte de a fi publicate, să fie prezentate în cadrul unor manifestări tehnico-științifice (congrese, simpozioane, sesiuni, conferințe, colocvii, mese rotunde), considerate de el un fel de furci caudine. Procedeu pune, astfel, mai bine în lumină contribuțiile originale ale autorilor în raport cu cele ale înaintașilor, rigoarea experimentelor, modalitățile de interpretare a rezultatelor, utilizarea corectă a termenilor științifici. Cultivând această manieră de lucru, academicianul Horia Colan reușește să dea o altă pondere, superioară, sesiunilor tehnico-științifice organizate de Academia Română, de Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST) unde este vicepreședinte, precum și de Divizia de Istorie a Tehnicii (DIT) al cărei președinte este.

Nefiind specialist în domeniu, las celor competenți comentarea activității științifice a profesorului Horia Colan, fără a renunța însă la a sublinia, potrivit avizaților în materie, principalele direcții în care aportul său apare fundamental:

- domeniul alierii fierului cu cuprul, elucidând o serie de aspecte principale ale fenomenului;
- studii microscopice la temperaturi înalte, remarcându-se rolul inhibitoriu al cuprului asupra difuziei carbonului în fier;

- difuzia intergranulară a cuprului și aplicarea ei la determinarea mărimii grăuntelui austenitic;

- cercetarea și identificarea unor constituenți structurali în aliaje cu baza nichel și/sau cobalt pentru straturi dure obținute prin proiectare de pulberi;

- elaborarea alamelor complexe cu nichel pentru labirinții turbinelor cu aburi;

- silicierea molibdenului ș.a.

După propria-i mărturie, domeniul de „suflet” căruia Horia Colan i-a acordat prioritate este cel al istoriei științei și tehnicii. Pasionat de istorie, iubitor de adevăr, conștient că în România astfel de studii lipsesc ori sunt ocazionale, el inițiază cercetări tocmai în cadrul celor două specialități, metalurgia pulberilor și știința materialelor, predate de el studenților la Universitate. Lui i se datorează, astfel, prima analiză a revoluției industriale engleze de la 1830, descoperirea unei descrieri a metodei metalografice (1848), valorificarea celei mai importante lucrări asupra oțelurilor de construcții (1888), priorități românești cu privire la difracția razelor X (1896) ș.a. În acest ultim caz, de exemplu, datorită cercetărilor efectuate de Horia Colan, se recunoaște contribuția hotărâtoare a lui Dumitru Bungețianu privind difracția razelor X.

Nu se poate ignora, de asemenea, prețuirea lui Horia Colan pentru lucrările lui Petrache Poenaru (1799–1875), discipol al lui Gheorghe Lazăr, consilier al lui Tudor Vladimirescu, inventatorul stiloului „condeiul portăreț” și al flamurei tricolore, ca și faptul că acesta a fost la 15 septembrie 1830 primul român care a călătorit cu trenul ce inaugura în Anglia prima linie ferată din lume, cea dintre orașele Manchester și Liverpool.

Lista marilor oameni de știință cu preocupări în istoria materialelor și metalurgiei este, evident, amplă. Meritul lui Horia Colan este mai ales omagiul adus acestora, între care amintim: D.A. Cernov, Floris Osmond, Henry Le Chatelier, Léon Guillet, René Antoine Ferchault de Réaumur ș.a.

Relațiile științifice apropiate ale profesorului Horia Colan cu școala franceză, bazate pe fructuoase colaborări, s-au concretizat și prin alegerea sa ca membru de onoare al Société Française de Métallurgie et des Matériaux (SFMM), ca membru al Conseil National des Ingénieurs et Scientifiques de France (CNISF), precum și prin conferirea de către Guvernul Franței a distincției „L'Ordre des Palmes Academiques” în grad de Cavalier. Același lucru se poate spune și despre relațiile și colaborările sale în calitate de membru al International Committee for the History of Technology (ICOHTEC).

Întâmpinate cu mult interes sunt și studiile sale privind dezvoltarea științelor tehnice în Transilvania, efectuate în cadrul Departamentului ASTRA Covasna-Harghita, unde este președinte de onoare. Trebuie, de altfel, subliniat că Horia Colan este una dintre personalitățile de vârf ale grupului care, de ani de zile, depune eforturi pentru înființarea, la Cluj-Napoca, a unui Muzeu al Tehnicii, după modelul Science Museum din Londra.

Un alt capitol al activității lui Horia Colan, capitol secundar, dar deloc neglijabil, este acela al biografiilor dedicate unor personalități ale științei românești și universale, precum și al dăltuirii în cuvinte a unor schițe de portret, realizate cu un autentic dar al intuiției și observației ființei umane.

În cei peste 40 de ani cât a funcționat la Universitatea Tehnică clujeană, profesorul Horia Colan a vădit, deopotrivă, virtuți de autentic conducător. Funcțiile în care a fost ales sau numit le-a îndeplinit cu înaltă competență și un exemplar simț al datoriei.

Ca șef de colectiv și de catedră, Horia Colan a reușit să păstreze prestigiul creat anterior de Alexandru Domșa, militând constant pentru perpetuarea unui spirit academic, susținut de o atmosferă fecundă, de muncă și colaborare.

Ca rector, a fost constant preocupat ca, prin măsurile luate, „înțelegerea față de studenți și de nevoile lor să fie prioritară”. Studenții, corpul didactic și, în general, toți salariații îl prețuiau pentru aprecierea corectă a oamenilor, pentru criteriile selectării și capacitatea de a-i mobiliza, îndruma și organiza. De o reală considerație se bucură, de asemenea, strădaniile și reușitele sale pe linia extinderii, dezvoltării și diversificării relațiilor universității clujene cu universități similare din alte țări.

Expresie a recunoașterii meritelor sale sunt și numeroasele titluri științifice acordate în decursul anilor de către diferite comitete, asociații, comisii, federații etc. din țară și străinătate. Alegerea ca membru în aceste organisme completează plener profilul personalității sale.

De o rară vigoare fizică și spirituală, academicianul Horia Colan s-a impus constant prin verticalitate și calm, sinceritate, măsură și onestitate, prin calități de vorbitor cu o clară și legată expunere a ideilor.

Cultul aparte pentru credința strămoșească, caldul patriotism cu adânci rădăcini în istoria și cultura națională recomandă, o dată mai mult, pe Horia Colan ca pe un autentic vârf al românismului din interiorul arcului carpatic.

Colocviu internațional la Kiev

Ioana Feodorov*

Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române a coorganizat la Kiev, în zilele de 22 și 23 septembrie 2015, Colocviul internațional cu tema *Sous l’oeil de l’Orient: l’Europe au prisme des sources arabes*, al cărui organizator principal a fost Institutul de Studii Orientale „A.E. Krymsky” al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, în asociere cu „Centre d’histoire et de civilisation de Byzance – UMR 8167 Orient et Méditerranée” din Paris. Gazda întâlnirii a fost Facultatea de Istorie a Universității Naționale Taras Șevcenko din Kiev, care a pus la dispoziția participanților sălile în care s-au desfășurat lucrările colocviului. Organizarea reuniunii a fost sprijinită de Ambasada Franței și de Institutul Francez de la Kiev.

Colocviul reprezintă a treia întâlnire a echipei internaționale care desfășoară programul de cercetare pe care îl coordonează la Institutul de Studii Sud-Est Europene, având ca obiectiv o ediție integrală a celor trei manuscrise arabe, cele mai valoroase ale *Jurnalului călătoriei arhidiaconului Paul din Alep* (păstrate în biblioteci din Paris, Londra și Sankt-Peterburg), însoțită de traduceri, note, indici, bibliografie și ilustrații. Așa cum se știe, Paul din Alep l-a însoțit pe tatăl său, Macarie III Ibn al-Za’im, Patriarhul Bisericii Antiohiei și a Întregului Răsărit, într-o lungă călătorie, între anii 1652 și 1659, la Constantinopol, în Moldova, Țara Românească, „Țara Cazaților” (Ucraina) și „Țara Moscovei” (Rusia).

Părăsind orașul Damasc la 11 februarie 1652, ierarhii sirieni s-au îndreptat către Alep, al doilea oraș ca mărime al eparhiei, apoi au plecat către Constantinopol, unde au rămas două luni și jumătate, timp în care au vizitat Sfânta Sofia și Galata, importante biserici și așezăminte creștine, moschei, monumente și cartiere vestite. Pornind către Dobrogea pe mare, au sosit la Constanța la 17 ianuarie 1653, apoi au mers la Galați, au traversat Moldova și au ajuns la Iași, la 25 ianuarie. Aici au fost oaspeții domnului Vasile Lupu, au vizitat numeroase mănăstiri și biserici, au asistat la luptele dintre Vasile Lupu și

Gheorghe Ștefan, încheiate cu victoria celui din urmă. Călătorind mai târziu în Țara Românească, patriarhul Macarie și suita lui au fost primiți la Curtea de la Târgoviște de domnul Matei Basarab. Aflați la curte la 9 aprilie 1654, când domnul a murit, au fost martorii așezării lui Constantin Șerban în scaun. La 6 iunie 1654, trecând din nou pe la Curtea Moldovei, au pornit spre Țara Cazaților. Au traversat Nistrul la 10 iunie în direcția Rașkov, apoi au primit la Boguslav vizita hatmanului Bogdan Hmelnițki. Ajunși la Kiev, au vizitat Biserica Sfânta Sofia, relatând restaurarea ei de către mitropolitul Petru Movilă, și Lavra Pecerska („Mănăstirea Peșterilor”). La 20 iulie se aflau la Putivl’, oraș de hotar dintre Țara Cazaților și Țara Moscovei. În

Centre de recherche d'histoire et de civilisation de Byzance, Paris (UMR 8167)

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО Національної академії наук України

ПОГЛЯД ЗІ СХОДУ: ЄВРОПА В АРАБСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ

SOUS L'ŒIL DE L'ORIENT : L'EUROPE AU PRISME DES SOURCES ARABES

Міжнародна наукова конференція

Colloque international

Київ, 22–23 вересня 2015 р.

Kiev, 22–23 septembre 2015

Інститут східознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України (сторінний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка) Центр візантискої історії та цивілізації (UMR 8167, Париж) Інститут досліджень Південно-Східної Європи Румунської Академії

Provincia PARCOLO

Institut des études orientales A. E. Krymski de l'Académie nationale des sciences d'Ukraine Faculté historique de l'Université nationale Taras-Shevchenko de Kiev Centre d'histoire et de civilisation de Byzance (UMR 8167 Paris) Institut d'études sud-est européennes de l'Académie roumaine

INSTITUT FRANÇAIS

Afișul colocviului

toată perioada călătoriei, arhidiaconul Paul din Alep a consemnat cele văzute și auzite în însemnări zilnice, transformate apoi într-un bogat și valoros jurnal.

În baza unor acorduri bilaterale încheiate cu Institutul de Studii Orientale al Academiei Ruse de Științe de la Sankt-Petersburg și cu Institutul de Studii Orientale din Kiev, grupul de lucru creat la Institutul de Studii Sud-Est Europene urmărește editarea integrală și comentarea sub aspect istoric și filologic a manuscrisului arab al *Jurnalului* călătoriei lui Paul din Alep. Cel mai bogat manuscris al scrierii arabe, păstrat la Paris, la Bibliothèque Nationale de France, conține 622 pagini. Eforturile conjugate ale celor trei echipe vor conduce, pentru prima dată, la obținerea unei traduceri integrale și riguroase, din limba arabă, cu identificarea corectă a locurilor, personajelor și evenimentelor petrecute în fiecare dintre țările vizitate de ierarhii Bisericii Ortodoxe a Antiohiei, îmbogățită cu note filologice și istorice de strictă utilitate cititorului contemporan.

Tema comună a proiectului internațional are în vedere și cercetarea relațiilor existente la jumătatea secolului al XVII-lea între Bisericile din răsăritul Europei și Biserica Antiohiană, prin studierea vieții și activității unor personaje bine-cunoscute în istoria vremii: clerici și ierarhi, precum Patriarhul Moscovei Nikon, sau cărturarul grec itinerant Paisie Ligaridis, ori cărmuitori ai neamurilor cu care călătorii sirieni au intrat în contact, precum Bogdan și Timuș Hmelnițki, hatmani ai cazacilor. Prin urmare, cercetarea textului *Jurnalului* conduce la dezvoltarea unor subteme cu conținut atât istoric, cât și filologic, reunind competențele diverse ale membrilor echipei participante la proiectul internațional.

Colocviile anterioare dedicate prezentării rezultatelor parțiale ale proiectului au fost organizate la București de Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, sub coordonarea mea – primul în septembrie 2011, al doilea în decembrie 2013 – ambele fiind urmate de publicarea *Actelor* în limbi străine: *Relations entre les peuples de l'Europe Orientale et les chrétiens arabes au XVIIe siècle. Macaire III Ibn al-Za'īm et Paul d'Alep. Actes du Ier Colloque international, 16 septembre 2011, Bucarest*, Editura Academiei Române, București, 2012, respectiv *Actes du IIe Colloque international „Relations entre les peuples de l'Europe Orientale et les chrétiens arabes au XVIIe siècle. Macaire III Ibn al-Za'īm et Paul d'Alep“*, Bucarest, 10 decembrie 2013, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, LII, 2014, nr. 1–4, pp. 259–376.

La Institutul de Studii Orientale „A.E. Krymsky” al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei din Kiev se păstrează un manuscris incomplet, de 138 file, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, descoperit de orientalistul Agafangel Efimovici Krymsky (1871–1942) în cursul unei misiuni în Levant (1896–1898). Potrivit lui Krymsky, acest manuscris este o formă prescurtată a *Jurnalului* lui Paul din Alep. Giorgi Murkos nota, în introducerea la versiunea sa în limba rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, că manuscrisul ar fi provenit din biblioteca mănăstirii ortodoxe Saydnāyā de lângă Damasc. Krymsky a dus mai întâi această copie în 1912 la Moscova, unde și-a publicat primele comentarii asupra ei. După mutarea sa la Kiev, manuscrisul a fost păstrat în colecțiile Cabinetului arabo-persan al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei. Profesorul Omelian Pritsak, cunoscut istoric al Ucrainei și orientalist (inițiatorul și, ulterior, directorul Institutului pentru Studii Ucrainene de la Universitatea Harvard, SUA), l-a luat cu el în călătoriile sale în Germania și apoi în Statele Unite ale Americii. După moartea acestuia scrierea arabă s-a întors la Kiev, odată cu biblioteca sa, fiind astăzi păstrată în Cabinetul de studii „Omelian Pritsak” de la Academia „Petru Movilă” din Kiev. Vizita cercetătorilor români la Kiev din toamna acestui an, desfășurată în baza Acordului de colaborare dintre Academia Română și Academia Națională de Științe a Ucrainei, a prilejuit și consultarea manuscrisului arab al *Jurnalului* lui Paul din Alep păstrat aici. Colaborarea cu Institutul ucrainean de Studii Orientale permite pentru prima oară colajarea manuscrisului de la Paris cu versiunea deținută de A.E. Krymsky.

Așadar, organizarea celui de-al treilea colocviu dedicat *Jurnalului* lui Paul din Alep la Kiev s-a înscris în logica firească a desfășurării lucrărilor de cercetare ale echipei internaționale. Participanții din Ucraina (Kiev, Luhansk și Lviv), Franța și Liban au discutat teme desprinse din tematica foarte largă a manuscrisului lui Paul din Alep: condițiile istorice și culturale ale epocii lui, legăturile dintre manuscrisele cercetate de echipele din proiect (Yulia Petrova, Kiev), imaginea credințelor vechi din Ucraina în această scriere arabă (Natalia Sinkevici, Kiev, Tübingen), versiuni ale textelor liturgice arabe analizate prin prisma reformelor din țările est-europene în secolul al XVII-lea (Charbel Nassif, Beirut – Paris), portretul Patriarhului Macarie într-un manuscris moscovit de secol XVII (Vera Tchentsova, Paris), contribuția orientaliștilor ucraineni la studiul

surselor arabe despre istoria Europei de Est (Constantine Zuckerman, Paris, Valeryi Rybalkin și Denys Șestopaleț, Kiev), paralele între imaginea despre „celălalt” a lui Paul din Alep și aceea a unui alt sirian călător în Europa: Hana Diyab (Paule Fahmé-Thierry, Paris).

În comunicarea pe care am prezentat-o, *Informațiile despre domnitorii români și ctitoriile lor la Paul din Alep: cât sunt ele de utile în cercetarea istorică?*, am pus în lumină importanța scrierii lui Paul din Alep ca sursă istoriografică, valorificată timp de un secol și jumătate în scrierile cercetătorilor români și străini – istorici, arheologi, arhitecți, etnologi, muzicologi, folcloriști etc.

Jurnalul lui Paul din Alep a atras atenția marilor istorici și filologi români – Mihail Kogălniceanu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Odobescu, Moses Gaster, Nicolae Iorga ș.a. Preotul Vasile Radu, teolog și arabist de excepție, a dat o versiune arabă și franceză a primei treimi a scrierii arhidiaconului sirian (1920–1944).

După o succintă trecere în revistă a celor mai importante lucrări științifice în care au fost valorificate datele oferite de notele de călătorie ale arhidiaconului sirian, am înfățișat câteva cazuri în care acesta a descris monumente – biserici, clădiri ale Curților domnești sau ale boierilor, fortificații – care

sunt cunoscute istoricilor numai prin aceste informații, la care cercetătorii revin fără încetare. Concluziile pe care le-am prezentat au la bază cercetările pe care le-am desfășurat în cadrul proiectului, valorificate în volumul publicat recent: *Paul din Alep, Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia* (Studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, Cuvânt-înainte de acad. Răzvan Theodorescu, Editura Academiei Române – Muzeul Brăilei/Editura Istros, București – Brăila, 2014).

Ovidiu Olar, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, a prezentat câteva documente grecești inedite, păstrate în colecții din România, semnate de Patriarhul sirian Macarie III în vremea șederii sale în Țările Române. Actele emise de Patriarhul Macarie în tot cursul călătoriei sale atestă autoritatea și respectul de care se bucura între creștinii est-europeni, domni, ierarhi, dregători ori oameni de rând, care i se adresau nu numai pentru spovedanie și iertarea păcatelor, ci și pentru rezolvarea unor chestiuni legate de proprietate, conflicte, administrarea bunurilor bisericești ori personale etc. Editarea și traducerea acestor documente din arhive românești va permite accesul la noi surse de mare valoare pentru istoria Țărilor Române, a Ucrainei și a Rusiei la mijlocul secolului al XVII-lea.

La Cabinetul de lectură „Omelian Pritsak”, Academia „Petru Movilă”, cu manuscrisul arab.

Catedrala Sfânta Sofia de la Kiev, astăzi muzeu

Intervențiile din deschiderea reuniunii au fost susținute de dr. Oleksandr V. Bogomolov, directorul Institutului de Studii Orientale din Kiev, dr. Ivan Patrylak, decanul Facultății de Istorie a Universității „Taras Șevcenko“, domnul Sylvain Rigollet, atașat pentru cooperarea științifică și universitară al Ambasadei Franței la Kiev, directorul Centrului Franco-Ucrainean de Cooperare Universitară și Științifică. În cuvântul de deschidere am prezentat proiectul comun și o serie de publicații – apărute ca urmare a colaborării dintre cele trei echipe menționate – inclusiv actele celor două colocvii anterioare.

La Kiev – oraș deosebit de frumos, încărcat de istorie – ne-am bucurat de o primire foarte calduroasă din partea colegilor ucraineni, cu care am avut discuții hotărâtoare pentru evoluția proiectului nostru comun în anii ce vin. Cu prilejul acestei călătorii, am avut bucuria de a merge pe urmele lui Paul din Alep, căutând bisericile, mănăstirile, frescele și

icoanele descrise de el în partea privitoare la „Țara Cazacilor” din jurnalul său. Constatând cu mâhnire dispariția multora dintre ele în furtunile războaielor și ale tulburărilor de tot felul abătute asupra ținuturilor ucrainene, am avut totuși surpriza de a putea admira, la Catedrala Sfânta Sofia (astăzi, muzeu), superbe fresce și mozaicuri păstrate în aceleași culori vii pe care arhidiaconul sirian le-a zugrăvit în scrierea sa.

La Muzeul Tiparului și al Cărții din cuprinsul Domeniului Lavrei Pecerska se păstrează prese de tipărit și matrițe de gravuri de la mijlocul secolului al XVII-lea, poate chiar dintre cele care i-au încântat pe Patriarhul Macarie III și pe fiul său Paul, mari admiratori ai meșteșugului tiparului, într-o vreme când la ei acasă, în Siria aflată sub stăpânire otomană, tiparul în alfabet arab era interzis. Iar nuanțele toamnei mi s-au părut și ele aceleași ca în descrierile pline de har poetic ale cărturarului alepin.

Competitivitatea filierelor agroalimentare în Uniunea Europeană

*Dan Voicilaș**

*Violeta Florian***

Conferința finală a Proiectului „Comparații internaționale ale filierelor produselor din sectorul agroalimentar: factori determinanți ai competitivității și performanței lor pe piețele Uniunii Europene și internaționale” a fost organizată de Institutul de Economie Agrară al Academiei Române, în colaborare cu Asociația Română de Economie Rurală și Agroalimentară „Virgil Madgearu”, parteneri ai consorțiului care au participat la elaborarea și derularea proiectului.

Evenimentul științific a fost cuprins în programul de promovare și diseminare a rezultatelor cercetării proiectului FP 7 COMPETE „International comparisons of product supply chains in the agro-food sectors: determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets”, FP7-KBBE-2012-6-singlestage (Comparații internaționale ale filierelor produselor din sectorul agroalimentar: factori determinanți ai competitivității și performanței lor pe piețele Uniunii Europene și internaționale), cu finanțare din partea Comunității Europene și a Ministerului Educației Naționale din România prin Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării, proiect coordonat de IAMO (Halle/Saale, Germania).

Consortiul proiectului COMPETE a reunit cercetători, reprezentanți ai organizațiilor comerciale, ONG-urilor, asociațiilor agricole, industriei și serviciilor de consultanță. Rolul consorțiului a constat în furnizarea informațiilor detaliate referitoare la sectorul agroalimentar pentru elaborarea politicilor privind piața unică, în scopul creșterii competitivității internaționale și a valorii adăugate pe întreaga filieră. Consortiul a fost compus din șaisprezece parteneri din zece țări europene: institute de cercetare și universități implicate direct în toate activitățile proiectului (în număr de zece, cu statut de parteneri) și

ONG-uri care au asigurat diseminarea rezultatelor și contactul permanent cu beneficiarii finali ai rezultatelor obținute (șase). De menționat este faptul că nouă din cei zece parteneri au fost din Uniunea Europeană (Germania, România, Olanda, Slovenia, Cehia, Italia, Marea Britanie, Ungaria, Polonia) și unul din Serbia.

Obiectivul proiectului COMPETE a fost acela de a furniza o imagine cât mai completă asupra diferitelor elemente care contribuie la competitivitatea sectorului agroalimentar european, în scopul de a oferi, pe baza experiențelor acumulate, atât la nivelul ansamblului Uniunii Europene, cât și la nivel național, suportul necesar pentru o mai bună orientare a politicilor agroalimentare și pentru promovarea în Europa a Bio-Economiei bazate pe cunoaștere.

Structura generală a cuprins două părți: prima parte, corespunzătoare fazei numărul unu a proiectului, a constat în descrierea și analiza exhaustivă a situației actuale; a doua parte, care a cuprins alte două faze, s-a focalizat pe analiza competitivității și determinanților ei pe filierele agroalimentare și pe elaborarea recomandărilor de politici la nivelul Uniunii Europene.

O atenție specială a fost acordată determinanților competitivității, evoluției lor în timp, și modului în care aceștia au influențat poziționarea companiilor și țărilor europene pe filierele agroalimentare selectate. Proiectul a căutat răspunsuri adecvate pentru trei probleme fundamentale:

- Cum ar trebui conceptualizată și măsurată competitivitatea?

- Care sunt principalii factori determinanți ai competitivității? Cum ar putea decidenții politici să acționeze, cu maximă eficiență, pentru întărirea competitivității și pentru promovarea Bio-Economiei în Europa?

*Conf. univ. dr., Institutul de Economie Agrară, București

**Dr., Asociația Română de Economie Rurală și Agroalimentară „Virgil Madgearu”

Institutul de Economie Agrară al Academiei Române a avut un rol activ și permanent pe toată durata acestuia, din luna a doua până în luna a treizecișasea, în cadrul tuturor etapelor de lucru, începând cu secțiunea dedicată aspectelor teoretice ale problematicii cercetate și până la ultima secțiune a proiectului, care se referă la diseminarea rezultatelor obținute.

Institutul a avut contribuții semnificative în cadrul etapelor (WP) 3, 7, 8 și 11, care se referă la:

- modelele de comerț internațional și indicatori ai competitivității;
- eficiența pieței naționale și internaționale în domeniul comerțului cu produse agroalimentare;
- integrarea verticală, instituțiile și performanțele pieței de produse agroalimentare;
- diseminarea rezultatelor obținute în urma derulării proiectului.

Cea mai importantă contribuție a Institutul de Economie Agrară, în cadrul proiectului COMPETE, a fost în etapa a zecea, care se referă la evaluarea competitivității Uniunii Europene și recomandări de politici (secțiune care a fost coordonată de institut). Această etapă s-a încheiat în ultima lună a proiectului.

În această secțiune s-a dorit, în primul rând, realizarea unei sinteze a abordărilor precedente în materie, iar pe baza acesteia creionarea unei imagini cât mai exacte a competitivității prezente și viitoare a comerțului Uniunii Europene cu produse agroalimentare. S-a realizat o analiză SWOT, reflectându-se punctele forte, slabe, oportunitățile și amenințările sectorului, pe principalele filiere agroalimentare luate în considerare, pentru a evidenția determinanții care pot afecta viitoarea competitivitate a comerțului Uniunii Europene, cu referire specială la calitatea produselor agroalimentare. Au fost analizate în detaliu patru filiere agroalimentare: cereale, legume și fructe, carne de porc, lapte și produse lactate.

Institutul a elaborat, împreună cu ceilalți parteneri din consorțiu, un raport privind starea competitivității prezente a comerțului Uniunii Europene și previziuni privind competitivitatea, dar și un raport care cuprinde recomandările de politică în acest domeniu.

Conferința a fost dedicată temei competitivității filierelor agroalimentare în Uniunea Europeană. Aceasta a urmărit să prezinte contribuții teoretice și empirice referitoare la evaluarea competitivității produselor agroalimentare în Uniunea Europeană, care sunt în competiție directă și permanentă cu produse similare din alte regiuni ale lumii, pe cele patru

filiere agroalimentare luate în considerare. La baza prezentărilor au stat analizele SWOT efectuate și recomandările de politici europene pentru factorii decidenți.

La lucrările conferinței COMPETE au fost prezenți cercetători din institute economice/centre universitare din țară și din străinătate (Polonia, Ungaria, Republica Moldova); o altă categorie de participanți a fost cea a membrilor grupului țintă al proiectului (fermieri) și reprezentanți ai asociațiilor agricole.

Desfășurarea conferinței în cele mai bune condiții a fost asigurată de Comitetul științific format din: Cecilia Alexandri, Institutul de Economie Agrară (România), Andrzej Kowalski, Institutul de Economie Agrară și Agroalimentară (Polonia), Andrew Fieldsend, Institutul de Economie Agrară (Ungaria), Jonel Subic, Institutul de Economie Agrară (Serbia), Dan Voicilaș, Institutul de Economie Agrară (România), Violeta Florian, Asociația Română de Economie Rurală și Agroalimentară „Virgil Madgearu” (România) și de Comitetul de organizare format din: Dan Voicilaș, Violeta Florian, Elisabeta Roșu, Mihai Chițea, Laurențiu Simion.

Complexitatea problemei abordate în cadrul acestui proiect internațional a determinat organizarea prezentărilor/discuțiilor, în patru secțiuni:

- Prezentarea structurii/arhitecturii proiectului FP7-COMPETE – s-au precizat obiectivele, scopul, analizele economice și recomandările politice/intervenții publice, necesare creșterii competitivității.

- Prezentarea rezultatelor obținute de cercetătorii Institutului de Economie Agrară – s-au pus în evidență rapoartele elaborate pe baza studiilor/cercetărilor filierelor agroalimentare, anchetelor economice focalizate pe actorii cheie ai filierelor.

- Prezentarea rezultatelor obținute de echipa ARERA – strategia de diseminare completată cu cea specifică sensibilizării comunității științifice au constituit principalele direcții ale acestei secțiuni; s-au prezentat dimensiunile teritoriale, economice și sociale ale strategiei utilizate în scopul diseminării. Ca o completare la problema amplă a competitivității a avut loc și o sesiune de postere, în care s-au relevat principalele caracteristici ale competitivității agroalimentare și rurale.

- Competitivitatea filierelor agroalimentare în țările central și est-europene – s-au prezentat rezultatele studiilor realizate în Ungaria, Polonia și Republica Moldova.

Participanții au dezbătut temele cuprinse în program și au evaluat perspectivele competitivității

Adevăratul Profitul agricol
nr. 45 - 25 noiembrie 2009 - săptămânal 8 lei

**MAȘINĂ DE ERBICIDAT AUTOPROPULSĂTĂ
MILLER Gama NITRO**

Mereu un pas înaintea!

ROMCONTRACT
Tehnologia pentru lucrările solului
direct de la specialiști!

BISO SCHRATTENECKER
ERTS TECHNIK

Mesterul Mănoile, nr. 49, Sector 3 București
Punct de lucru: Nazareni, jud. Constanța
Punct de lucru: Ostrov, jud. Constanța
Punct de lucru: Varianta Nord, Călărași, jud. Călărași
Punct de lucru: Roșiori de Vede, jud. Ilfov
Punct de lucru: Piatra Neamț, jud. Neamț

Tel: +4021 323 46 46
Fax: +4021 327 66 46
E-mail: office@bisomania.com
Website: www.bisomania.com
www.biso.at

agroalimentare a Uniunii Europene în comerțul mondial, în contextul globalizării. De asemenea, au fost promovate rezultatele activității de cercetare generate de analizele și proiectele derulate în ultimii ani de participanții la conferință, realizându-se un schimb de experiență și bune practici în rândul participanților, în vederea asigurării unui mediu favorabil pentru colaborări viitoare.

În mod special, conferința a reprezentat o platformă de dezbateri pe tema competitivității sectorului agroalimentar românesc și european, considerată premisa unor programe viitoare eficiente de dezvoltare economică și guvernare, în noile condiții generate de fenomenele economico-sociale manifestate la nivel mondial.

Evenimentul a fost reflectat în mass-media prin informări în ziarul de specialitate „Profitul agricol”. Transparența în care s-a desfășurat această manifestare științifică are în vedere și informările periodice pe care organizatorii le-au făcut, în special în perioada premergătoare conferinței, cu privire la obiectivele urmărite, rezultatele cercetărilor parțiale și rezultatele finale obținute, atât către potențialii beneficiari, cât și către actorii societali interesați de subiectele analizate.

Principalele canale de comunicare au fost cele electronice, prin paginile de internet: www.eadr.ro,

www.arera.ro, www.compete-project.eu, dar și prin tipărirea de pliante, postere și flyere.

Rezultatele științifice ale proiectului, care au fost prezentate în timpul conferinței, pot fi sintetizate astfel:

- Principalii competitori ai statelor membre UE-27 pe piețele agroalimentare globale sunt încadrați în competitori tradiționali (Statele Unite ale Americii, Canada, Noua Zeelandă, Australia) și competitori noi (țările BRICS, TIGER, MIST).

- Rezultatele COMPETE arată că, în ciuda unei competiții crescute din partea economiilor emergente, performanța globală a Uniunii Europene pe piețele internaționale pentru produse alimentare procesate, în special pentru produse cu valoare adăugată mare, rămâne semnificativă.

- Piețele interne sunt mai puțin eficiente decât ne-am așteptat, fiind prezente ineficiențe legate de determinarea prețurilor și coordonarea prețurilor în cadrul Uniunii Europene; piețele agricole interne nu sunt perfect integrate.

- Politicile Uniunii Europene și politicile naționale vizând îmbunătățirea competitivității sunt, în ansamblu, percepute ca fiind eterogene și, adesea, nedefinite.

- În termeni de indicatori ai guvernantei, instituții, stabilitate macroeconomică și gradul de sofisticare în afaceri, țările vechi membre sunt cele cu cea mai bună performanță în cadrul clasamentelor mondiale.

- Politica de inovare trebuie să se alinieze intereselor din cadrul filierei agroalimentare; s-a constatat că adoptarea și generalizarea inovației constituie un factor critic care impulsionează creșterea productivității; investiția în cercetare și dezvoltare este esențială pentru menținerea unui standard al calității, bazat pe competiție.

- Politicienii trebuie să faciliteze accesul la capital pentru afacerile agroalimentare și trebuie să investească în îmbunătățirea infrastructurii de piață, care poate ajuta la înlăturarea barierelor din diferite segmente ale lanțurilor de aprovizionare; în special, micii fermieri și procesatori trebuie încurajați; altfel, ei pot pierde competiția pe piață, pot falimenta.

- Este necesar un cadru de politică comun, bine coordonat, dar, în același timp, flexibil și adaptabil nevoilor naționale.

Atlasul Etnografic Român – tezaur identitar pentru secolul globalizării

Ion Ghinoiu*

Revista „Academica“ prezenta într-un număr al său din anul 1992 stadiul de desfășurare a lucrărilor la *Atlasul Etnografic Român* și hotărârea etnografilor Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” de a-l edita cât mai curând¹. După mai bine de două decenii, marcate de reușite profesionale și, uneori, cu momente de grea cumpănă, aceștia au parcurs, cu stoicism, distanța care separa marea lor făgăduință de faptul împlinit: încheierea elaborării și publicării unei opere monumentale², la care au trudit trei generații de etnografi.

Metoda de înregistrare a limbilor vorbite și expuse unui rapid proces de uniformizare și degradare – fenomen semnalat cu îngrijorare în țările vest-europene încă din secolul al XIX-lea, și publicarea acestora sub formă de atlase – a fost preluată și de etnografi, pentru salvarea culturilor orale. Ca dovadă, după publicarea în țările europene a primelor atlase lingvistice, au fost editate numeroase *atlase etnolingvistice* (Franța, Spania, Elveția, Italia), de *cultură populară* (Suedia), *etnografice* (Austria, Germania, Suedia, Polonia, Elveția, Belgia și altele), *istorico-culturale* (fosta URSS), *etnologice* (fosta Iugoslavie).

Criza culturii tradiționale românești și necesitatea ca aceasta să fie înregistrată și conservată prin cel mai sigur mijloc, publicarea unui atlas etnografic, a fost sesizată mai târziu, după Al Doilea Război Mondial și, în forme agravante, după Revoluția din anul 1989. Întârzierea elaborării atlasului etnografic a avut, firește, grave consecințe culturale și politice. Printre altele – în plin proces de adâncire a nemeritatului complex identitar trăit de români privind geneza, teritoriul și limba – s-au pierdut, sau au fost asimilate de diferite etnii, numeroase tradiții autohtone.

La sfârșitul războaielor care au mistuit continentul în secolul al XX-lea, când statele beligerante și-au negociat granițele la masa tratativelor, Româ-

niei i-a lipsit acest certificat care îi jalona hotarele etnice și lingvistice prin repartitia fenomenelor originale de cultură tradițională. Recuperată, între timp, întârzierea a avut însă și unele avantaje: *Atlasul Etnografic Român* a utilizat experiența pozitivă a atlaselor deja publicate și a beneficiat de tehnicile moderne de computerizare a hărților.

Ideea elaborării acestei lucrări care cartografiază cu precizie matematică fenomenele etnice, a preocupat mulți oameni de știință și cultură din prima jumătate a secolului trecut, cum ar fi: George Vălsan, Dumitru Caracostea, Romulus Vuia și alții. Traian Herseni întrezărea, printre altele, avantajele ce le-ar putea aduce corelarea hărților atlasului etnografic cu ale altor atlase românești (geografic, lingvistic, antropologic, sociologic). Această grea responsabilitate avea să și-o asume colectivul de etnografi condus, succesiv, de Romulus Vuia, Romulus Vulcănescu, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu și, din anul 1987, de subsemnatul.

Primele coordonate teoretice și metodologice ale atlasului au fost fixate de Comisia Națională a *Atlasului* – alcătuită din cunoscuți sociologi, antropologi, istorici, geografi, lingviști și, firește, din folcloriști și etnografi³ – care a hotărât ca lucrarea să fie elaborată pe baza informațiilor de teren autentice, înregistrate de specialiști cu un chestionar unitar aplicat într-o rețea fixă de localități.

Lucrarea avea să se numească *Atlasul Etnografic al României* și, ca urmare, ar fi trebuit să fie cartografiate și culturile orale ale minorităților, obiectiv care, cu toate eforturile depuse, nu a putut fi realizat. Cu număr oscilant de membri și cu activitate intermitentă, comisia s-a autodizolvat, iar atribuțiile ei au fost preluate de Comitetul de redacție al *Atlasului*, coordonat științific de șeful Secției de etnografie din Institutul de Etnografie și Folclor, devenit între anii 1974–1990 – când a fost unit cu Institutul de Fonetice și Dialectologie – Institut de Cercetări Etnologice și Dialectologice.

*Dr., secretar științific, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, București

Procesul elaborării celei mai complexe lucrări dedicate vreodată culturii și civilizației orale românești a durat, cu unele intermitențe, 46 de ani (1967–2013) și a cuprins mai multe etape de lucru: precizarea domeniului de cercetare a etnografiei și fixarea tematicii generale a *Atlasului*; elaborarea chestionarului; selectarea localităților care urmau să fie cercetate; desfășurarea anchetei de teren; teaurizarea documentelor înregistrate pe teren (chestionare, fotografii, desene, schițe etnografice) și constituirea fondului *Atlasul Etnografic* în cadrul Arhivei Institutului de Etnografie și Folclor; sistematizarea informațiilor înregistrate prin construirea arborilor tematici desfășurători; elaborarea hărților și traducerea textelor în limbile engleză, franceză și germană; cartografierea computerizată; machetarea și publicarea *Atlasului*.

În anii 1967–1969, a fost fixată tematica generală a atlasului și s-a redactat chestionarul exhaustiv de peste 3000 de întrebări, care a fost testat, împreună cu diferite metode de anchetă, în mai multe așezări din Banat, Oltenia, Muntenia și Moldova.

În anul 1972, acest chestionar a fost publicat pe fascicule tematice⁴. După aplicarea chestionarului în 70 de sate din Oltenia și Muntenia de Vest prin metoda *omul și satul* (un cercetător trebuia să aplice într-un sat întregul chestionar) și analiza rezultatelor, s-a hotărât reducerea chestionarului la 1216 întrebări și adăugarea a două noi fascicule tematice, *Arta și Portul popular*. Această formă a chestionarului a fost publicată în opt volume tematice: *Așezare – Gospodărie*; *Locuință – Interior*; *Ocupații*; *Meșteșuguri – Instalații tehnice populare*; *Port popular*; *Artă populară*; *Obiceiuri calendaristice și Obiceiuri familiale*.

Pentru fixarea numărului de localități care urmau să fie anchetate, s-au folosit datele statistice oferite de Recensământul populației și așezărilor din 15 martie 1966. După gradul de reprezentativitate a localităților rurale în *Atlas*, un sat ales din 20, a rezultat o rețea de 600 de așezări. Nominalizarea satelor pe județe s-a desfășurat după un complex de criterii (geografic, demografic, istoric, lingvistic). Printre altele, s-a avut în vedere selectarea satelor puțin cercetate din așa-numitele *zone albe*. În perspectiva realizării unor viitoare cercetări interdisciplinare, au fost selectate și unele sate anchetate anterior de lingviști, sociologi și antropologi. În final, a rezultat o rețea de localități care este foarte densă în zonele de deal și podiș, rară în zonele de câmpie și foarte rară în zona de munte.

Proportional cu întreaga populație rurală a României, au fost selectate și 60 de sate cu minorități etnice: bulgari, cehi (pemi), croați (carașoveni), germani (sași, șvabi), maghiari (unguri, secui), ruși (lipoveni), sârbi, slovaci, tătari, turci și ucraineni. Țiganii, care la recensământul din 1966 și-au declarat etnia sub 1%, nu au putut fi reprezentați în *Atlasul etnografic*. Doream să elaborăm, folosind aceeași metodologie, și un *Atlas al Minorităților Etnice din România*, lucrare de pionerat în Europa care, din motive obiective, atunci nu s-a putut realiza.

Ancheta etnografică s-a desfășurat pe șapte colective tematice: Așezare – Gospodărie (responsabili Boris Zderciuc, Ion Ghinoiu); Locuință – Amenajarea interiorului (responsabil Roswith Capesius), Arta populară (responsabil Paul Petrescu); Portul popular (responsabili Nicolae Dunăre, Maria Bâtcă); Ocupații (responsabil Ion Vlăduțiu); Meșteșuguri – Instalații tehnice populare (responsabil Radu Maier); Obiceiuri (responsabili Alexandru Popescu, Germina Comănici).

Pentru surprinderea întregii vieți materiale și spirituale a satului, campania de teren s-a desfășurat între anii 1972–1983 fără întreruperi, indiferent de anotimp și de zilele de sărbătoare.

Ca să poată ajunge în cele mai izolate sate și cătune, etnografii au călătorit cu cele mai variate mijloace de transport, de la tren și avion până la căruța și mocăniță, și, de multe ori, pe jos, cu bagajele și chestionarele în spate sau purtate în samar, de cai sau de măgari. Ei au surprins imaginea reală a culturii tradiționale la două momente de referință: începutul și mijlocul secolului al XX-lea.

Pentru a grăbi desfășurarea anchetelor de teren, s-a apelat la trei specialiști de la Institutul de Științe Socio-Umane de la Craiova și la mai mulți etnografi din muzeele județene, iar pentru a acoperi cât mai complet variatele domenii ale culturii populare, din colectivul de culegători au făcut parte etnografi cu pregătire universitară de filolog, geograf, istoric, sociolog, artist plastic, arhitect.

Din anul 1976 s-a renunțat la metoda de anchetă promovată de Romulus Vulcănescu, *omul și satul*, și s-a adoptat metoda propusă de Paul Petrescu, *omul și tema*. În prima variantă, un sat trebuia cercetat de un etnograf, în a doua variantă, de șapte.

Cu un efort uriaș, au fost intervievați pentru *Atlas* peste 18 000 de subiecți de profesioniști și vârste diferite, mulți născuți în secolul al XIX-lea, și s-au completat peste 7000 de chestionare, care însumează aproximativ cinci milioane de file. Chestionarele

*Chestionarul Atlasului Etnografic Român la care au răspuns,
în perioada 1972–1983, 18 000 de subiecți
forma exhaustivă (stânga), forma standard (dreapta)*

completate împreună cu fotografiile, desenele și schițele efectuate pe teren alcătuiesc cea mai bogată arhivă etnografică din România. Ca număr de sate cercetate și de documente de istorie orală arhivate, ancheta pentru *Atlasul etnografic* depășește toate campaniile anterioare de înregistrare a culturii orale, inclusiv cele realizate de Școala sociologică de la București.

Pregătirea materialului înregistrat pentru elaborarea hărților s-a desfășurat în perioada 1982–1989 și, pentru unele teme, până în anul 2010.

Legendele hărților etnografice sunt, în majoritatea lor, tipologii etnografice ale căror tipuri și subtipuri, variante și subvariante grafice sunt consemnate pe hărți prin semne și variante de semne diferit colorate.

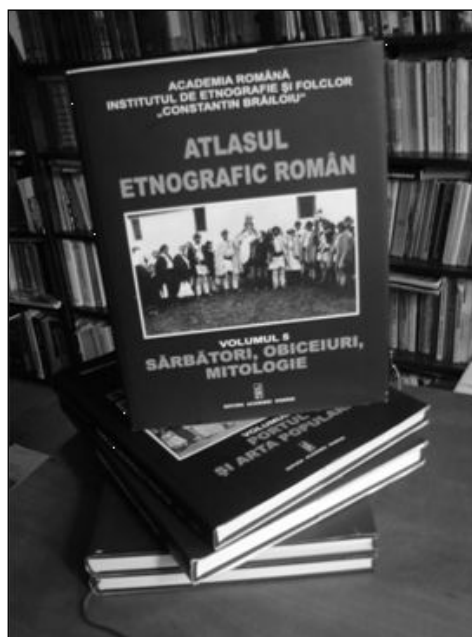
În atlas, fiecare planșă este o conexiune tematică alcătuită din harta etnografică și legenda acesteia tradusă în trei limbi străine, fotografii, desene și schițe ale fenomenului cartografiat. Pentru a fi citită simultan, *în oglindă*, această bogată informație este expusă pe două pagini: harta, titlul și legenda în limba română pe pagina pară, iar titlul și legenda tradusă în limbi străine și întreaga iconografie pe pagina impară.

Așa cum a fost conceput, acesta s-a bucurat de aprecierea unor mari antropologi americani, cu prilejul prezentării în toamna anului 2004 a primului volum tipărit, *Habitatul*⁵.

Cele 630 de hărți ale *Atlasului* ordonate pe volume și secțiuni alcătuiesc un arbore uriaș al civilizației și culturii tradiționale, din tulpina căruia se înalță cinci încrângături tematice: construirea și amenajarea adăpostului (sat, gospodărie, locuință, cimitir); câștigarea mijloacelor de existență (zeci de ocupații și tehnici tradiționale de obținere a hranei); geniul tehnic

(meșteșuguri, instalații țărănești); geniul artistic (arta, portul popular); manifestările spirituale (sute de sărbători, obiceiuri, credințe, reprezentări mitice).

Conform primei machete publicate în anul 1982⁶, *Atlasul* ar fi trebuit să cuprindă 903 de hărți, redactate la diferite scări cartografice. Tehnicile moderne de cartografiere au permis însă reducerea acestui număr de hărți la 630, grupate tematic și publicate în cinci volume și 22 de fascicule: *Habitatul* (*Așezarea, Gospodăria, Locuința, Cimitirul*); *Ocupațiile* (*Cultivarea pământului, Creșterea animalelor, Sericicultura, Apicultura, Vânătoarea, Pescuitul, Transportul, Schimbul*); *Tehnica populară*.

*Atlasul Etnografic Român, lucrare teaur
a răspunsurilor primite din 600 de sate
la 1216 întrebări*

*Tezaur identitar pentru secolul globalizării:
Atlasul Etnografic Român
și corpusul de Documente Etnografice Românești*

Alimentația (Meșteșugurile, Instalațiile țărănești, Alimentația); Portul și Arta populară (Portul, Arta populară); Sărbători, obiceiuri, mitologie (Nunta, Nașterea, Înfirmarea, Obiceiuri calendaristice, Mitologia).

În comparație cu celelalte atlase europene publicate în limba oficială a fiecărui stat, *Atlasul Etnografic Român* este tradus și în limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană) și are cea mai bogată și variată tematică etnografică. El definește, prin cinci volume de hărți etnografice și prin 30 de volume de texte ale corpusului de *Documente Etnografice Românești*⁷, grupate pe șase serii tematice (*Habitat, Ocupații, Tehnică țărănească, Alimentație, Artă și port popular, Sărbători și obiceiuri*), una dintre cele mai vechi și originale culturi tradiționale din Europa. Prin publicarea acestei opere cu profund caracter identitar la începutul secolului al XXI-lea, care va fi numit probabil în istorie *secol al globalizării*, românii oferă – sub devisa *În vremurile de globalizare economică și politică a Terrei/ Opere de identitate culturală a popoarelor* – o pildă de urmat și pentru alte state.

La împlinirea unei vechi dorințe a românilor, aceea de a avea o operă identitară de necontestat, etnografii din Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” laudă țaranul român, care a creat și a păstrat impresionantul tezaur spiritual înregistrat și cartografiat de ei în *Atlasul Etnografic*

Român, aduc mulțumiri colegilor din rețeaua muzeelor care au participat în perioada 1972–1983 la efectuarea anchetei de teren, precum și Editurii Academiei pentru sprijinul total la publicarea monumentalei lucrări.

Note

¹ I. Ghinoiu, *Lucrări fundamentale ale Academiei Române. Atlasul Etnografic Român*, în „Academica”, an. II, nr. 10, 1992.

² *Atlasul Etnografic Român*, Ion Ghinoiu (coordonator), vol. I, *Habitatul*, Editura Academiei Române și Editura Monitorul Oficial, București, 2003; *Idem*, vol. II, *Ocupațiile*, Editura Academiei Române, București, 2005; *Idem*, vol. III, *Tehnică populară. Alimentația*, Editura Academiei Române, București, 2008; *Idem*, vol. IV, *Portul și arta populară*, Editura Academiei Române, București, 2011; *Idem*, vol. V, *Sărbători, obiceiuri, mitologie*, Editura Academiei Române, București, 2013.

³ H.H. Stahl, Miron Constantinescu, Ștefan Milcu, Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Teofil Teaha, Ștefan Ștefănescu, Victor Tufescu, Vintilă Mihăilescu, Carol Golner, Ion Matei, Gheorghe Foça, Tancred Bănățeanu, Cornel Irimie, Viorica Pascu, Ion Bodor, Karol Koș, Mihai Pop, Alexandru Amzulescu, Romulus Vulcănescu, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu.

⁴ Așezări, Gospodărie, Locuință, Agricultură, Creșterea animalelor, Pomicultura și grădinăritul, Cultivarea plantelor textile, Vânatoarea, Mijloace de transport, Creșterea viermilor de mătase, Creșterea albinelor, Alimentația, Meșteșuguri, Instalații tehnice, Obiceiuri la naștere, Obiceiuri la nuntă, Obiceiuri la moarte, Obiceiuri legate de ocupații, Obiceiuri calendaristice și Alte obiceiuri.

⁵ Prezentările s-au desfășurat în cadrul unui proiect inițiat de consulul onorific al României la Boston, Dan Dimăncescu, la Harvard Faculty Club Reception Cambridge, MA (25 septembrie); Brown University-Anthropology Providence, R.I. (27 septembrie); Harvard University-Anthropology Cambridge, MA (28 septembrie); Cosmos Club Reception Washington, D.C. (30 septembrie); George Washington U. Anthropology Washington, D.C. (1 octombrie). Inițiatorul proiectului a donat primul volum al atlasului și, pe măsură ce au apărut celelalte volume ale atlasului, unor mari biblioteci din Statele Unite: Peabody Tozzer Library (Harvard), Tufts University (Anthropology), Boston College Burns Library, Brown University; Smithsonian Institution, Cosmos Club, Washington University, Wellesley College (anthropology), Boston University (anthropology), Dartmouth College (NH), Library of Congress, Georgetown University.

⁶ *Macheta Atlasului Etnografic Român*, coordonator I. Ghinoiu, în *Buletinul Atlasului Etnografic Român*, nr. 9, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1982.

⁷ Din *corpusul* de documente etnografice, au fost publicate seria *Sărbători și obiceiuri* și, parțial, seria *Habitatul: Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la Chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. I: *Oltenia*, coordonator general I. Ghinoiu, îngrijire științifică și redacțională Ofelia Văduva și Cornelia Pleșca, Editura Enciclopedică, București, 2001; *Idem*, vol. II: *Banat, Crișana, Maramureș*, coordonator general I. Ghinoiu, îngrijire științifică și redacțională Cornelia Pleșca, Editura Etnologică, București, 2002; *Idem*, vol. III, *Transilvania*, coordonator general I. Ghinoiu, îngrijire științifică și redacțională Cornelia Pleșca, Editura Enciclopedică, București, 2003; *Idem*, vol. IV, *Moldova*, coordonator general I. Ghinoiu, îngrijire științifică și redacțională Cornelia Pleșca și Emil Țircomicu, Editura Etnologică, București, 2004; *Idem*, vol. V, *Dobrogea, Muntenia*, coordonator general I. Ghinoiu, îngrijire științifică și redacțională Ofelia Văduva, Cornelia Pleșca și Emil Țircomicu, Editura Etnologică, București, 2009.

Cu privire la cărțile științifice vechi din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Gheorghe Stratan*

1. Introducere

În toamna anului 2009, autorul a organizat la Universitatea „Babeș-Bolyai“ o expoziție consacrată împlinirii a 400 de ani de la primele observații astronomice efectuate de Galileo Galilei cu telescopul de construcție proprie (1609–1610). Documentarea pentru această ocazie a prilejuit contactul cu mai multe cărți aparținând Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, utilizarea cărora a permis lărgirea considerabilă a ariei tematice a expoziției, integrând-o mai bine în contextul cultural, religios și social al epocii respective, fapt care s-a reflectat corespunzător în interesul manifestat de public față de expoziție².

Desfășurarea expoziției a arătat, totodată, cât de importantă este deschiderea către public, fie și a unei mici părți din imensul tezaur al Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Prin bunăvoința direcției bibliotecii, cartea lui Copernic (Fig. 1, stânga) a fost prezentată vizitatorilor expoziției *Galileo 400*, în rândul cărora a stârnit un interes deosebit. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca mai posedă încă un exemplar *princeps* al cărții lui Copernic, necunoscut specialiștilor³, fapt marcant în lumea bibliotecilor, fiind extrem de rare bibliotecile care dețin două exemplare *princeps* ale *Cărții Revoluțiilor*.

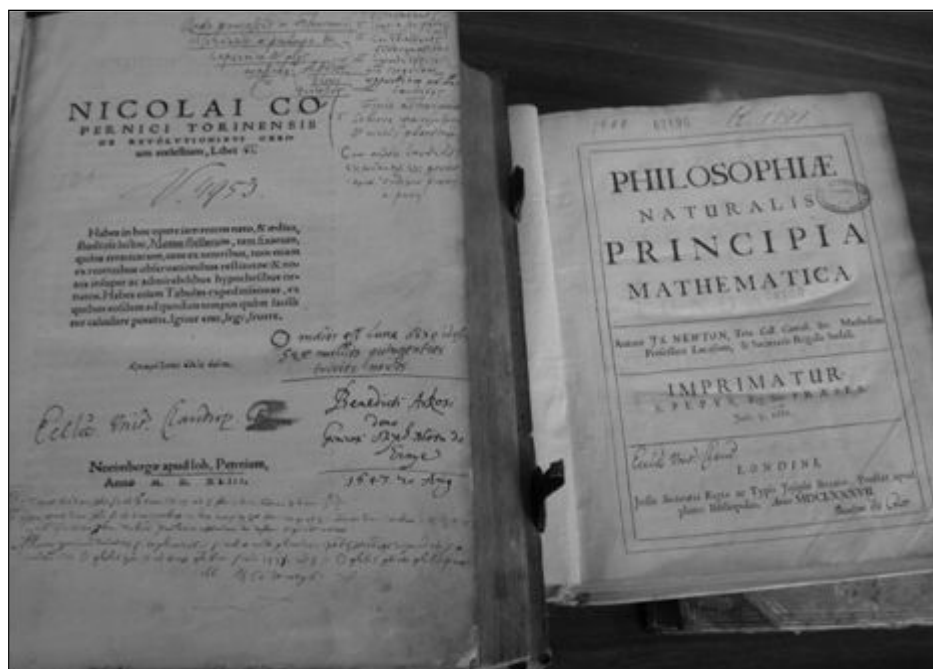

Fig. 1 Cele două cărți marcând Prima Revoluție Științifică – Nicolai Copernic, *De Revolutionibus Orbium Coelestium*, Nurenberg, 1543, și Isaac Newton, *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica*, Londra, 1687, ediții *princeps* aflate la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca¹

*Cercetător științific I, Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară, București

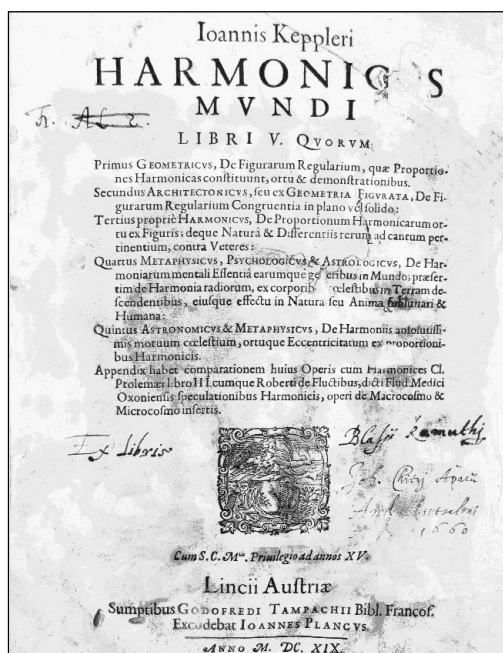

Fig. 2. Johannes Kepler, *Harmonices Mundi Libri V*, 1619, în care, căutând muzica sferelor, Kepler deduce Legea perioadelor mișcării planetelor (pp. 189–190)

O altă carte celebră, *Harmonices Mundi*, apărută la Linz în 1619, în care autorul, Johannes Kepler (1571–1630), expune cea de-a treia lege a mișcării planetelor, a figurat în expoziție doar cu reproducerea paginii de titlu (Fig. 2, pagina 64), deoarece starea de conservare nu a permis scoaterea din bibliotecă a prețiosului exemplar.

Premisele expuse justifică pe deplin încercarea autorului de a studia tezaurul de carte științifică veche al bibliotecii, prin prisma importanței lor pentru istoria științei. Principala dificultate o reprezintă însă numărul imens de cărți care ar trebui examinate; fie și numai consultarea sumară a fișierelor ar necesita foarte mult timp și un numeros personal calificat, condiții dificil de îndeplinit în faza actuală. Pentru a întreprinde totuși un prim pas, a fost necesară adoptarea unei metodologii simple, care modifică sensul mișcării: în loc să se plece de la fișierul cărților din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, stabilind care dintre ele are relevanță pentru Prima Revoluție Științifică, se pleacă de la o listă de oameni de știință, protagoniști ai secolelor XVI–XVII, care se caută apoi în fișier.

În pasul ulterior, se lărgeste demersul cu autori și cărți „din linia a II-a” – prieteni, elevi, discipoli, comentatori și corespondenți, sau adversari, ori preopinenți ai celor dintâi – urmând ca, într-o a treia fază, să fie abordați autorii contemporani ai acestora (alchimiști, astrologi, ca și teologi, medici, artiști etc.) și toți premergătorii din secolul anterior. De

fapt, acest demers este unul firesc, propriu oricărui studiu individual sau colectiv într-o mare bibliotecă pe o temă dată.

În lucrarea de față sunt incluse câteva dintre rezultatele primei faze, în care, pornind de la o listă restrânsă de autori foarte cunoscuți, li se caută și li se prezintă sumar importanța operei.

Pentru ilustrarea perioadei, dar și pentru a ilustra bogăția Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, autorul a adăugat câteva alte titluri, aflate în strictă conexiune cu subiectul lucrării și prefigurând etape ulterioare ale cercetării.

2. Cartea Revoluțiilor

Literatura de specialitate imensă consacrată operei capitale a lui Copernic a impus acest nume (*Book of Revolutions*) cărții care a revoluționat gândirea științifică occidentală. Ideile ei s-au răspândit, treptat, în lumea întregă, ajungând doar într-un secol până în China, unde au fost difuzate de astronomii iezuiți [Needham, 1959]. Această diseminare a noii științe s-a produs, în pofida suspendării teoriei copernicane de către autoritățile catolice, în 1616, și trecerii *Cărții Revoluțiilor* la Index, „până la corectarea” pasajelor încriminate.

Cartea lui Copernic a circulat însă liber și înainte și după 1616 în Europa protestantă, unde a cunoscut o a doua ediție la Basel, în 1566. Părerea profesată de mai mulți istorici cunoscuți ai științei (cum ar fi Herbert Butterfield sau Thomas S. Kuhn) că protestanții, începând cu întemeietorul Martin Luther (1483–1546), și continuând cu principalul său discipol, Philipp Melancthon (1497–1560), ar fi respins total teoria heliocentrică este contrazisă de studii mai recente și mai bine documentate [Kobe, 1998].

Melancthon a ajuns în 1518 profesor la Universitatea din Wittenberg. Acolo, el a plecat pentru studierea matematicii (și astronomiei), iar teoria lui Copernic a fost preluată diferențiat, pur tehnic și cu notabile rezerve și „amendamente” de grupul său de discipoli [Westman, 1975].

Praeceptor Germaniae, cum a fost denumit Melancthon pentru activitatea lui de reformare a învățământului, a educat mulți studenți deveniți profesori la noile universități, sau la cele mai vechi, trecute la protestantism. Prin intermediul lor – printre care și Joachim Rheticus (1514–1574), asistentul lui Copernic și ajutorul acestuia în publicarea *Cărții Revoluțiilor* – învățătura copernicană s-a propagat până la Michael Maestlin (1550–1631), profesorul de matematică al lui Johannes Kepler de la Univer-

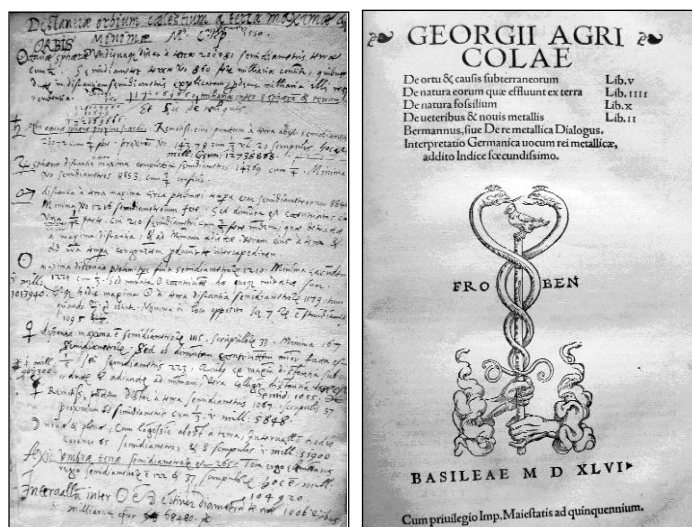

Fig. 3. O pagină de gardă a *Cărții Revoluțiilor* cu adnotări de astronomie și cartea colegată a lui Giorgio Agricola, conținând opere ale marelui întemeietor al geologiei fizice.

La Agricola, se remarcă sigla editorilor Frobenius, compusă în 1523 pentru aceștia de Hans Holbein cel Tânăr.

sitatea din Tübingen (a se vedea [Methuen, 1996]). Teoria lui Copernic a fost adoptată de Kepler nu fără modificări, savantul german menținându-se însă în spiritul acesteia, cu Terra cea de-a treia planetă și cu Soarele – punctul de referință în jurul căruia planetele se rotesc pe „noile” traiectorii eliptice.

Găsim modelul lui Copernic, în varianta kepleriană, la paginile 189 și 190 ale lucrării *Harmonices Mundi* (Fig. 2); acolo, ca și în celelalte lucrări ale sale, astronomul german, alegând punctul de referință al mișcării planetelor în Soare („*oculo velut in Sole collocato*”, ca și cum ochiul ar fi situat în Soare), simplifică problema mișcării planetelor. Dispare astfel necesitatea construcțiilor geometrice complicate din *Almagesta* lui Ptolemeu, moștenite parțial și de Copernic, și se deschide calea către modelul planetar al lui Newton, bazat pe legea atracției universale, model prezentat în *Cartea a Treia a Principiilor* (Fig. 1, dreapta).

Dacă la Copernic, Soarele era situat în centrul geometric al traiectoriilor planetare circulare, la Kepler, el „se mută”, punctul de referință al mișcării devenind soarele aflat în focarul comun al traiectoriilor eliptice, ca apoi, la Newton, acesta să fie centrul comun de greutate al sistemului (*Principia, Proposition XII. Theorem XII*).

Arthur Koestler a scris o carte foarte răspândită (a se vedea [Koestler, 1959]), în care autorul susține că opera capitală a lui Copernic ar fi rămas multă vreme fără niciun ecou, deoarece n-ar fi citit-o nimeni, *Cartea Revoluțiilor* „dormitând”, după cum credea Koestler, până a fost luată în considerare de

Kepler. Cunoscutul istoric al astronomiei, Owen Gingrich [Gingerich, 2002], a procedat la verificarea afirmației lui Koestler.

După consultarea tuturor exemplarelor cunoscute ale edițiilor de la Nürnberg, 1543 și Basel, 1566, aflate în bibliotecile mari ale lumii, Gingrich i-a demonstrat falsitatea⁴. Istoricul american a studiat adnotările făcute de-a lungul timpului de posesori pe exemplarele celor două ediții ale *Revoluțiilor*; acestea dezvăluie contrariul: cartea lui Copernic a fost citită, circulând intens în mediul astronomilor și al oamenilor de cultură. Și exemplarul din Biblioteca Academiei Române, Filiala, Cluj-Napoca (Fig. 1) este bogat adnotat de diverșii posesori ai cărții, care au transformat notele într-un adevărat manual de astronomie, jucând rolul de introducere în materia cărții (Fig. 3, imaginea din stânga, reprezentând o pagină de gardă a primului exemplar clujean din *De Revolutionibus*). Pentru datarea tuturor adnotărilor, vor fi necesare însă cercetări ulterioare, inclusiv cu tehnici contemporane⁵, fapt valabil pentru multe astfel de cărți din bibliotecă.

Așa cum se știe, în perioada luată în considerare, se practica colegarea cărților. Ediția *princeps* a cărții lui Copernic prezentată în Fig. 1 și 3 este colegată cu opera lui Giorgio Agricola (1494–1555), faimos precursor al geologiei, editată de Frobenius la Basel în 1556.

Ca pentru a completa tabloul cărților prezentate în acest paragraf, biblioteca mai posedă manualul de trigonometrie plană și sferică al lui Copernic, *De Lateribus et Angulis Triangulorum, tum planorum*

rectilinearum, tum Sphericorum..., tipărit la Wittemberg în 1542 și conținând teoreme și tabele folosite curent la calculele sale astronomice.

3. Cărți în context

Chiar atunci când Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca nu deține edițiile *principes* ale unora dintre marile cărți ale perioadei considerate, ea posedă ediții vechi sau speciale ale acestora, ca și alte cărți pe care istoria științei le pune în legătură *directă* cu cele „din prima linie”.

Galileo Galilei (1564–1642) este unul dintre marii protagoniști ai Primei Revoluții Științifice; două dintre cele trei cărți ale sale, care au marcat această mare cotitură în istorie, *Sidereus Nuncius* (Veneția, 1610) și *Dialogul despre cele două sisteme ale lumii* (Florența, 1632) se găsesc în bibliotecă în ediții nu mai puțin rare sau prețioase și chiar în mai multe exemplare.

Reforma lui Martin Luther, care a divizat religia occidentală și care, prin tulburările pe care le-a generat, a dus la război, foamete, boli și grave tulburări sociale, a avut și un rezultat benefic pentru diversitatea culturală a Europei.

Cărțile care nu puteau fi tipărite în aria catolică găseau editori în zonele protestante.

La doi ani după interzicerea *Dialogului* galileian, acesta apărea în traducere latină la Leyda, în Olanda, la celebra editură a fraților Elzevir, activă și

astăzi. Această carte, împreună cu alte reeditări (sub titluri, ca *Systema Cosmicum*, sau *De Systemate Mundi*), ieșea în mai multe locuri, ca Leyda, Strasbourg, Londra, fiind prezentă în bibliotecă, purtând date care merg până la sfârșitul secolului al XVII-lea.

O ediție din 1700 a *Dialogului*, publicată la Leyda, conține epitaful lui Galilei, sentința Inchiziției împotriva lui, ca și abjurarea acestuia.

Sidereus Nuncius, cartea care deschide era astronomiei optice, se găsește și în ediția ei pirată de la Frankfurt, dar și în colecția de opere a lui Pier Gasendi, *Institutio Astronomica* (Londra, 1653), legată împreună cu *Dioptrice* a lui Kepler.

Se poate continua, dar autorul consideră că distincții cititori și-au putut face o idee despre tezaurul de la Cluj-Napoca.

În încheiere, despre încă două cărți, ambele legate de tema articolului. Prima dintre ele are ca autor un celebru profesor de la Bologna, care l-a ocrotit un timp pe Martin Horky, înverșunat detractor al lui Galilei.

Astronom și cartograf, Giovanni Antonio Magini a compus multe hărți, două dintre ele cuprinzând părți ale actualului nostru teritoriu, Dacia (Fig. 4) și Transilvania. Desigur, este interesant de cercetat în ce măsură Magini a fost influențat de Iohannes Honterus din Brașov (1498–1549), autorul unei hărți a Transilvaniei, publicată cu aproape o jumătate de secol înaintea cartografului italian.

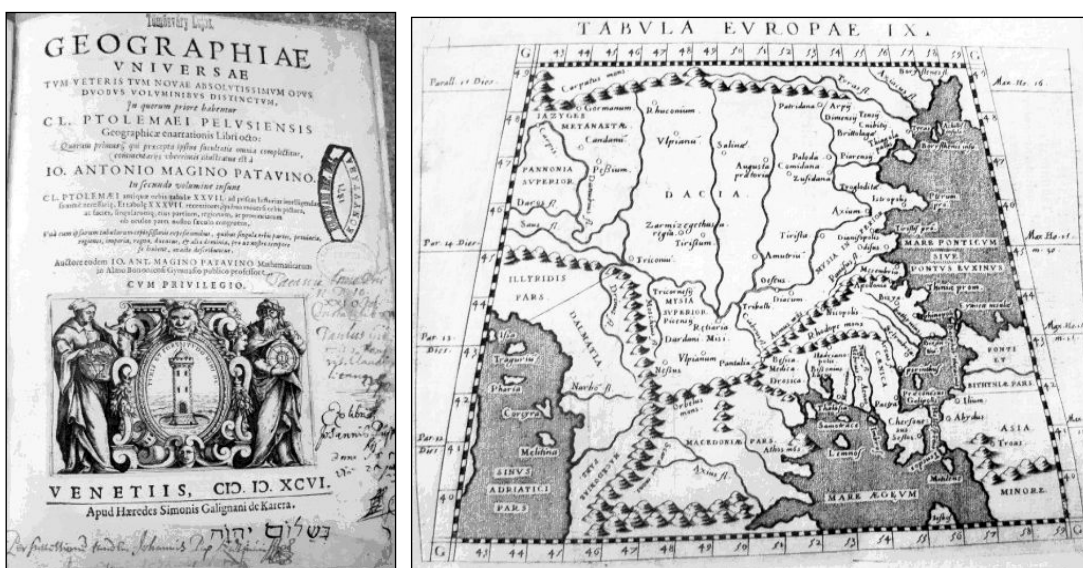

Fig. 4. *Geographia Universalis* a lui Giovanni Antonio Magini (Veneția, 1596) cu harta Daciei. Pe pagina de titlu (stânga jos) *Ex Librisul* lui Ioan Pop de Szathmari. În dreapta, la o scară mai mare, harta Daciei.

Fig. 5 Christophor Scheiner, *Rosa Ursina sive Sol*, Bracciani, 1626–1630.
În stânga, pagina de titlu, în dreapta, instalația pentru trasarea diagramelor petelor solare.
Aceasta din urmă avea o instalație care permitea mutarea lunetei,
pentru a menține imaginea soarelui pe ecranul pe care era proiectată.

Descriind un crater din Lună, văzut cu ocheanul de construcție proprie, Galilei îl compară cu podișul Boemiei⁶, văzut într-o hartă din *Geografia* lui Magini. Tot de Galilei se leagă și ultima dintre cărțile prezentate în acest articol, datorată marelui astronom iezuit Cristophor Scheiner, intrat în dispută cu fizicianul pisan pe tema petelor solare.

Acest subiect merită o expunere aparte; aici vom prezenta ultimul ecou al disputei, *Rosa Ursina*, probabil cea mai frumoasă carte de știință din secolul al XVII-lea (Fig. 5). De format mare (25,5 x 35,5 cm), cu diagrame sugestive și amănunțite, cartea lui Scheiner marchează o etapă nouă în imagistica astronomiei.

Prin studierea petelor solare, Scheiner și Galilei⁷ au devenit precursori ai astrofizicii.

4. Câteva concluzii

Examinarea cărților din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, a avut un caracter exploratoriu, fiind orientată către găsirea câtorva autori care au contribuit esențial la Prima Revoluție Științifică. Rezultatele preliminare au depășit însă cele mai optimiste așteptări. Pe lângă cele comuni-

cate mai sus, autorul articolului mai dispune de un portofoliu de câteva zeci de autori și de câteva sute de opere prezentând interes pentru subiectul ales. Este vorba despre un cerc larg de astronomi, matematicieni, filosofi, medici, teologi⁸, dar și de alchimisti, astrologi, scriitori de literatură științifico-fantastică, artiști, sau personaje greu încadrabile etc. opera cărora fiind intim împletită cu aceea a protagoniștilor Revoluției Științifice și cu existența mece-nașilor epocii. Evident, cartea științifică constituie doar o secțiune a tezaurului Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Mult mai bine reprezentată numeric și mai bine cercetată a fost, de-a lungul timpului, cartea umanistă.

Biblioteca în întregime ei constituie un tezaur de o valoare culturală și materială copleșitoare, care necesită o atenție deosebită din partea forurilor locale și a autorităților guvernamentale.

Activitățile de renovare, conservare, catalogare electronică și finanțare internațională a bibliotecii, menite să o deschidă publicului de pretutindeni, se cer sprijinite cu măsuri adecvate, mai ales în perspectiva alegerii Clujului drept „capitală culturală a Europei“ în 2020. Articolul de față reprezintă o modestă încercare în acest sens.

5. Mulțumiri

Autorul mulțumește domnului academician Emil Burzo pentru ospitalitate și încurajare în Filiala pe care o conduce, ca și pentru valoroase sugestii, domnului prof. dr. Ioan Chindriș, directorul Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, și domnului dr. Bogdan Crăciun, șeful Colecțiilor speciale ale Bibliotecii, pentru ospitalitate și ajutor profesional.

Autorul datorează mulțumiri domnului prof. dr. N.V. Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, directorul general al Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei“ și domnului prof. dr. Vasile Cristea, directorul Grădinii Botanice a Universității „Babeș Bolyai“, pentru ajutorul oferit, fără de care șederea autorului la Cluj pentru studiul în bibliotecă ar fi fost imposibilă și îi asigură pe toți cei amintiți mai sus de profunda sa recunoștință.

Bibliografie

Farkas, Gábor F. And Endre Zsoldos, *Copernicus in the Carpathian Basin*, *Beiträge zur Astronomiegeschichte*, 11, 2011, 9–24.

Gingerich, Owen, *An Annotated Census of Copernicus' De Revolutionibus*, Boston și Leyda, Brill Academic Publishers, 2002.

Kobe, Donald H., *Copernicus and Martin Luther: An encounter between science and religion*, *American Journal of Physics*, 66 (3) 1998, 190–196.

Koestler, Arthur, *The Sleepwalkers. A History of Man's Changing Vision of the Universe*, Penguin Books, London, 1959. Există versiunea românească în traducerea și cu prefața lui Gheorghe Stratan, Editura Humanitas, 1995.

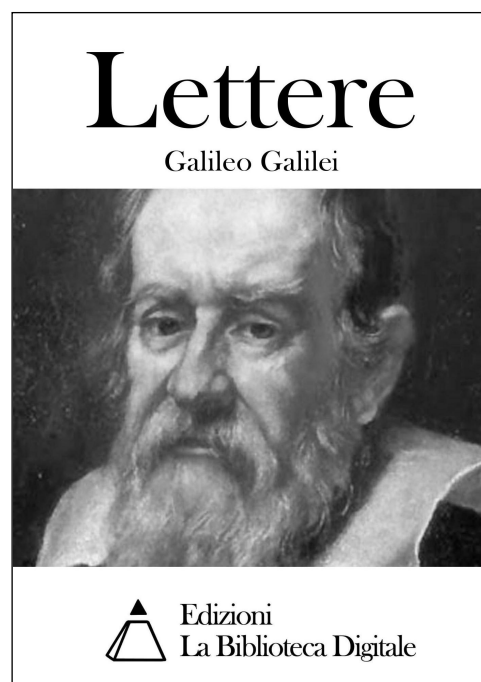
Methuen, Charlotte, *Maestlin Teaching of Copernicus. The Evidence of His University Textbook and Disputations*, *ISIS*, 87 (2) 1996, 230–247.

Needham, Joseph, *Science and Civilization in China*, vol. III, *Mathematics and the Sciences of Heaven and Earth*, Cambridge University Press, 1959.

Westman, Robert S., *The Melanchthon Circle, Rheticus, and the Wittemberg Interpretation of the Copernican Theory*, *ISIS*, 66 (2) 1975, 165–193. A se vedea, de același autor, *The Copernican Question*, Cap. 9, University of California Press, Berkeley, 2011.

Note

¹ Fotografiile din acest articol aparțin autorului. Cu excepția Figurii 1, stânga, ele apar pentru prima oară într-o publicație.

² În diverse variante, expoziția *Galileo 400* a fost prezentată apoi la Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei“, Măgurele, în Aula Bibliotecii Academiei Române de la București, la Roma, Bali, Constanța, Brașov, Salonic, Dubna, Frankfurt, Polokwane, Cape Town, Irkutsk, în română, engleză, rusă și germană.

³ Acest exemplar lipsește din lista lui [Gingerich, 2002], (a se vedea mai jos), dar și din studiul mai recent a lui [Farkas, 2011]. Autorul lucrării de față va consacra un studiu special celor trei exemplare ale cărții lui Copernic aflate în România (două la Cluj-Napoca și unul la Brașov).

⁴ Paragraful 1 din Capitolul 2 al Părții a treia, *Canonicul timid*, din cartea lui Koestler se numește *Cartea pe care n-a citit-o nimeni*, titlu care l-a intrigat pe Owen Gingerich, constituind astfel punctul de plecare pentru cercetările sale.

⁵ Accesibile la Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei“ de la Măgurele.

⁶ Din cărțile și hărțile epocii nu lipsește o doză de fantezie. Cam în același timp, Shakespeare își situează o piesă în „deșerturile Bohemiei“.

⁷ În 2013, s-au împlinit patru secole de la apariția cărții lui Galilei, *Lettere sulle macchie solari*, în care autorul formulează o ipoteză corectă privind originea acestora.

⁸ Cardinalul Roberto Bellarmino, cel care l-a avertizat în 1616 pe Galilei să nu mai susțină teoria copernicană, este prezent în catalog cu 55 de unități, Teophrastus Bombastus von Hohenheim (Paracelsus), alchimist, cu 17 etc.

Promovarea valorilor culturale ale românilor din Serbia. Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina

Costa Roșu*

În martie 2008, la Novi Sad, în Provincia Autonomă Voivodina a Republicii Serbia, a fost înființat Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina. Odată cu înființarea Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, de către Consiliul Național Român din Republica Serbia și Guvernul Voivodinei, se intensifică organizarea comunității românești din Voivodina printr-un proces de instituționalizare. Datorită Institutului, dispunem astăzi de o instituție științifică foarte eficientă a cunoașterii de sine, a identității noastre, dar și de afirmare și promovare a acesteia, deoarece nivelul și raza de acțiune ale institutului sunt superioare altor forme pe care noi, românii, din Voivodina, am reușit să le edificăm până acum: societăți, comunități, fundații cu proiecte punctuale, care au atins, adeseori, performanțe deosebite – dar, acum, avem un cadru permanent și instituționalizat, specializat, care permite un alt nivel, mult mai înalt, și profesionist al cercetărilor.

Este, deci, cazul primei instituții de cultură și de cercetare științifică a românilor din Serbia, care se ocupă în mod profesional de cercetarea domeniilor de activitate ce cuprind activități și proiecte de promovare și dezvoltare a culturii și artei, a științei și limbii române pe teritoriul Voivodinei. Este prima instituție care a reușit, în scurt timp, să concentreze, respectiv, să solidarizeze majoritatea forțelor intelectuale ale etniei noastre, indiferent de domeniul concret în care se manifestă, de la universitari, slujitori ai bisericii, la artiști, scriitori, ziariști sau folcloriști.

Institutul lucrează intens pentru a deveni cupola unificării românilor sub semnul culturii, așa cum ne-am propus cu prilejul inaugurării institutului, fiind pe calea împlinirii acestui obiectiv. Față de manifestările noastre științifice și culturale, față de campaniile noastre de documentare și cercetare, față de publicațiile și cărțile editate și, în general, față de proiectele inițiate și față de institut, în genere, se

manifestă, pe zi ce trece, un interes tot mai mare în rândul oamenilor noștri de cultură și de știință, precum și a tuturor celor care vor să colaboreze cu noi. Astfel, în vederea realizării proiectelor respective, Institutul a stabilit relații de colaborare, pe plan cultural și științific, cu cele mai proeminente instituții din țară și străinătate, organizând împreună cercetări colective, călătorii de studiu și de documentare din domeniile istoriei, demografiei, lingvisticii, etnografiei și folclorului. Această colaborare a fost consecința organizării în comun a mai multor manifestări științifice: conferințe și simpozioane, colocvii și reuniuni, cu participarea oamenilor de știință din centrele academice, universitare și științifice din Voivodina (Serbia), dar și din România, Macedonia, Muntenegru, Croația, Ungaria și Germania.

Cu instituțiile respective am semnat protocoale și convenții de colaborare, pentru realizarea următoarelor: Proiectul fundamental „Enciclopedia Banatului istoric” (cu Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara), Zilele Emil Petrovici (cu Fundația Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, Universitatea „Babeș-Bolyai” și Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române din Cluj-Napoca), Simpozionul științific internațional „Banatul – istorie și multiculturalitate” (cu Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița), expoziția de documente, hărți și fotografii istorice cu tema „Românii din Voivodina” (împreună cu Muzeul Voivodinei din Novi Sad și Muzeul Banatului din Timișoara, cu sprijinul Consiliului Județean Timiș), expoziții și studii (în mai multe volume), cu tema *Patrimoniul Cultural al Românilor din Voivodina și Vlahii de pe Litoralul Adriatic, din Serbia de Răsărit și Muntenegru* (cu sprijinul Consiliului Județean Alba, Alba Iulia), *Monografia istororomânilor din Croația* (împreună cu Institutul de Cercetări Istorice, Filiala din Rijeka a Academiei Croate de Științe și Arte din Zagreb).

*Directorul onorific al Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Zrenianin, Serbia

Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina colaborează, în baza programelor concrete stabilite în comun, cu 16 instituții de cultură și învățământ universitar din Serbia, România, Croația, Muntenegru, Ungaria, Germania și Republica Moldova, precum și cu șapte institute științifice ale academiilor de științe din patru țări. Activitatea noastră este sprijinită, în felurite moduri, de Guvernul Voivodinei, de Consiliul și Adunarea Orașului Zrenianin, Consiliul Județean Alba, Consiliul Județean Caraș-Severin, Consiliul Județean Timiș și instituțiile culturale ale acestora cu care realizăm anual, în comun, circa 30 de proiecte.

Institutul nostru desfășoară o colaborare continuă cu Muzeul Voivodinei din Novi Sad, Muzeul Etnografic din Belgrad, Muzeul Orașului Rijeka din Croația, Muzeul Banatului din Timișoara, Muzeul de Etnografie Brașov, Muzeul ASTRA din Sibiu, Muzeul Unirii din Alba Iulia, Muzeul Limbii Române din București, cu mai multe biblioteci orașenești din Voivodina și județene din România, cu Biblioteca Matica Srpska din Novi Sad și Biblioteca Națională din București.

În cei șapte ani de activitate, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, conform strategiei și misiunii propuse, a inițiat și a organizat mai multe manifestări științifice, sesiuni de comunicări și mese rotunde cu participanți din țară și de peste hotare (în colaborare cu instituții și asociații asemănătoare din Voivodina, România și Croația) și a sprijinit realizarea unor programe concrete cu privire la cele mai importante manifestări culturale și științifice

ale etniei române din Voivodina, fapt prin care și-a adus contribuția concretă la promovarea valorilor culturale, artistice și spirituale ale românilor din Serbia. Concret, au fost organizate 21 de conferințe și sesiuni științifice pe diferite teme, care valorifică cultura și valorile spirituale, patrimoniul cultural și identitatea românilor din spațiul voivodinean. De asemenea, am organizat cinci ediții ale Salonului Internațional „Cărți și publicații românești din Banat”, 23 de expoziții de fotografii, cărți, documente și publicații, expoziții de pictură, grafică și ceramică, în 22 de localități. Bilanțul evenimentelor culturale ale Institutului mai cuprinde 12 serate literare și lansări de carte, cu participarea condeierilor români din Voivodina și din România, precum și un festival de poezie și două tabere de pictură. Împreună cu Academia Română, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara, organizăm în fiecare an Simpozionul Internațional „Literatura în Banat – Banatul în literatură”, respectiv „Literatura și presa în Banatul istoric”, iar împreună cu Fundația Română de Etnografie și Folclor din Voivodina și Biblioteca Județeană „Lucian Blaga” din Alba Iulia, organizăm Simpozionul „Banatul și Transilvania: interferențe culturale” cu sprijinul Consiliului Județean Alba.

În anul 2009, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina și-a fondat și editura proprie, unde se editează studii, monografiile și albume, rezultate ale cercetărilor științifice și de documentare. Astfel, în cei cinci ani de activitate, la Editura Institutului de

Cultură al Românilor din Voivodina au apărut, în total, 42 de cărți și publicații, în cadrul a cinci serii: *Cartea Științifică*, *Cartea românească*, *Opere alese*, *Folclor bănățean*, *Monografii și Biblioteca Reprint*. Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina mai publică anual un *Anuar* și un *Jurnal*, și trimestrial revistele „Cronica bănățeană” și „Piramida”. O bună parte dintre aceste cărți au apărut în coeditare cu Editura Eurostampa din Timișoara (cu sprijinul Consiliului Județean Timiș), apoi cu Editura ALTIP din Alba Iulia, cu Editura Emma Boock din Sebeș (tipărite cu sprijinul Consiliului Județean Alba), cu Editura Presa Universitară Clujeană (tipărite cu sprijinul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), cu Editura Marineasa din Timișoara (tipărite cu sprijinul Consiliului Județean Caraș-Severin).

La Editura Institutului, a apărut anul trecut *Dicționarul sârb-român*, o lucrare lexicografică capitală, de circa o mie de pagini, elaborată de o echipă de specialiști. Pe parcursul celor cinci ani, au apărut alte lucrări de importanță majoră pentru românii din Voivodina: *Românii din Voivodina*, *Cărți vechi românești bisericesti din Banat*, *Cronici bisericesti: Manuscrise din Banat, secolele XIX–XX*, *Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc*, *Biblioteci și cărți românești (1761–2011) din Voivodina*, *Învățământul românesc din Voivodina*, *Literatura română din Voivodina*, *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina*, *Interioare țărănești din Banatul sârbesc*, *Corurile românilor din Banatul sârbesc*, *Folclorul românesc din Banatul sârbesc*, iar, recent, la Novi Sad a apărut lucrarea *Bisericile românești din Banatul sârbesc*, și la Alba Iulia, în România, *Românii de pe Litoralul Adriatic*.

Pe lângă activitatea de bază – orientată spre cercetări științifice și acțiuni de valorificare a rezultatelor acestor cercetări prin editarea publicațiilor periodice și cărți, respectiv prin organizarea manifestărilor cu caracter științific, cultural și artistic –, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina și-a propus, în scopul revigorării vieții cultural-amatoricești a românilor din Voivodina, promovarea și susținerea proiectelor de dezvoltare a culturii populare românești. Astfel, în cei șase ani de activitate, am acordat sprijin concret organizațiilor și societăților românești, precum și manifestărilor culturale tradiționale

organizate de acestea. În paralel, am înființat și cinci biblioteci în cinci localități și am donat fiecareia câte 300 de cărți.

Pe de altă parte, în scopul promovării instituției nou-fundate, încă de la început, Institutul și-a format un Birou de presă, care a informat presa electronică și scrisă din Voivodina despre evenimentele, acțiunile, proiectele noastre. Săptămânalul „Libertatea”, de exemplu, a deschis rubrica permanentă în ziar *Cronica institutului*, iar Radio Novi Sad și Radio Reșița au inițiat emisiuni săptămânale consacrate Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina.

Am prezentat în sinteză câteva dintre activitățile Institutului, datorate atât cercetătorilor noștri, cât și numeroșilor colaboratori externi din țară și din străinătate, în primul rând din Țara Mamă – România, care s-au încadrat, încă de la început, în realizarea proiectelor Institutului.

Merite deosebite revin instituțiilor de știință și cultură din Serbia și România, precum și consiliilor județene Timiș, Caraș-Severin, Mehedinți și Alba, care sprijină concret activitatea noastră desfășurată în slujba recunoașterii, promovării și dezvoltării culturii românești în Republica Serbia.

Hans Bergel – în amintire

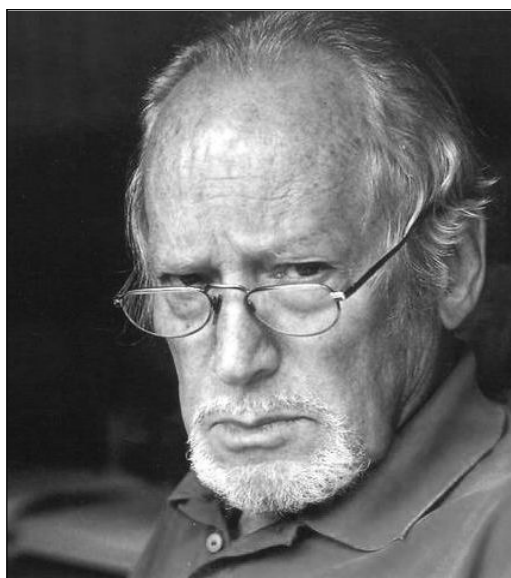
Acad. Alexandru Zub

Neverosimil, scriitorul german de origine română Hans Bergel a ajuns nonagenar, iar revista „Cultura“, cea atât de atentă la valorile autentice, i-a dedicat o frumoasă pagină¹, sub semnătura unui confrate, Ion Dumitru, literat român, trăitor demult în Germania, la München, unde, între altele, a fondat o editură care îi poartă numele. Fără această pagină, n-aș fi cutezat să scriu eu însumi rândurile de mai jos, menite numai a schița, eventual, unele elemente definitorii din relația mea cu distinsul cărturar.

Voi spune din capul locului că această relație merita să fie mai consistentă, dat fiind că în anii dictaturii comuniste ne-a fost dat să trecem amândoi prin „furcile caudine” ale Securității, chiar dacă, presupun, fără a ști unul de altul. Am aflat atunci ceva din povestea spectaculoasă și dramatică a lotului de scriitori sași din Transilvania, de la profesorul Georg Scherg, cu care am stat o iarnă în lagărul de la Salcia, destul ca eruditul germanist să evoce, pentru mine și alții, cu glas șoptit, ceva din istoria de pomină a lotului brașovean, despre care s-au scris apoi unele pagini memorabile.

Născut pe 26 iulie 1925, la Râșnov (Rosenau), într-o familie de pedagogi-melomani, și-a făcut studiile medii la Brașov, iar cele superioare la București, inițiindu-se în litere și filosofie, cu asumări ideologice, care l-au pus repede în conflict cu sistemul totalitar. Condamnat de mai multe ori, ultima dată în 1959, pentru o scriere socotită „subversivă”, ostilă regimului comunist. A trecut prin multe închisori și lagăre de muncă, fiind eliberat în 1964 și admis peste patru ani să emigreze, după înalte intervenții externe. Stabilizat în RFG, lângă München, a activat în literatură, publicistică, radiofonie, desfășurând activități în care a pus mereu în valoare experiențele sale din România, vădind o simpatie reală pentru spațiul carpato-danubio-pontic, prezent în mai toate scrierile sale.

După implozia sistemului comunist din Europa Est-Centrală, legăturile sale cu acest spațiu au putut fi puse în valoare sub diverse forme (editorial, didactic etc.), primind și unele semne de stimă,

cețătean de onoare, fiind medaliat prezidențial sau primind titlul de *doctor honoris causa* al Universității din București, ultima recunoaștere fiind aceea care i-a dat ocazia să-și declare, o dată în plus, atașamentul față de arealul socio-cultural unde a văzut lumina zilei și a trăit aproape o jumătate de secol.

Plecat definitiv în Germania Federală, în 1968, Hans Bergel a desfășurat acolo, printre compatrioți, dar în relație cordială cu diaspora românească, o activitate de scriitor, publicist și om al cetății, activitate ce se reflectă într-o vastă operă literară, gazetărească ș.a., operă ce ar merita să fie mai bine cunoscută de către români. Ajuns eu însumi, ca bursier al Fundației „Humboldt”, în acea lume (1977), mi-a fost dat să-l intersectez, uneori, la reuniuni științifice româno-germane, însă fără ecouri, sesizabile în propria mea activitate, una de istoric ce ținea să profite de resursele specifice ale mediului respectiv. La Freiburg, la Schloss Horneck, la München, poate și în alte locuri, îl voi fi întâlnit atunci, în asemenea ocazii, însă fără urme notabile.

Abia după intempestiva schimbare de regim, în deceniul ultim al secolului XX, am avut bucuria să-l cunosc mai bine pe Hans Bergel, la *Memorial*

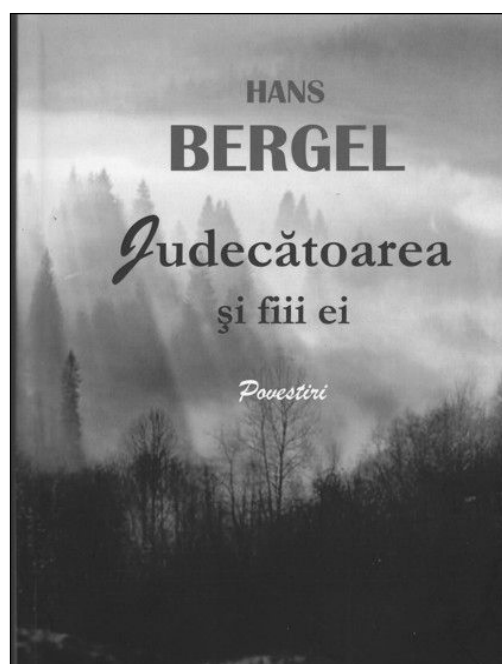
Sighet, unde Ana Blandiana și Romulus Rusan, artiștii aceluși așezământ inestimabil, l-au invitat de mai multe ori. Prezența lui istorico-memorială se reflectă în documentele instituției, dar și într-o frumoasă carte de inimă, despre fratele său, muzicologul Erich Bergel, cu o prefață de Romulus Rusan, entuziastul animator al reuniunilor sighetane, dedicate reclusiunii politice sub dictatură și rezistenței anticomuniste. Intervențiile sale, bazate pe o amplă cazuistică și pe o profundă analiză, erau întotdeauna exacte, luminoase, reconfortante.

Mi-a fost dat, într-una din „serile” prelungite în discrete libații, să discut mai personal cu nonagenarul de azi, la o bere (sigur, de fabricație teutonă), care ne-a îngăduit la amândoi să evocăm, sărind pesemne de la una la alta, anii de reclusiune, experiența expatrierii, în cazul său, al stagiului academic, ca stipendiat al unei fundații germane, în cazul meu. Nu contează aici detaliile, deși ele n-ar fi chiar lipsite de noimă. Profit însă de ampla evocare făcută de Ion Dumitru pentru a fixa eventual caracterul deontologic al scriitorului.

Sunt reflecții extrase din alocuția rostită la 16 aprilie 2000, cu ocazia primirii titlului onorific al Universității bucureștene. Mai întâi, mărturisirea că se simte adânc legat de țara natală: „*Rădăcinile mele sunt și rămân înfipte în meleagurile de la nord și de la sud de Carpați, de la Dunăre, Marea Neagră și din Moldova. Personalitatea mea este și va rămâne marcată, până la sfârșitul vieții mele, de amprenta culturală a acestor plaiuri*”². Spiritul lumii respective, constată scriitorul, „*se află sub semnul unei constelații marcate de contradicția proprie dorința de autoprotejare a elementului autohton, deznădejdea existențială și contemplarea egocentrică a lumii, fără să abandoneze defel ideea umanității; o literatură care își atrage peren impulsul cel mai vital de autocunoaștere din straturile unei poezii populare de o bogăție mitologică nepuizabilă; o pictură a cărei melancolie izvorăște din peisajul natural și din istorie; modelându-se în ochii Fecioarei Maria din icoanele creștine răsăritene; în fine, o muzică în ale cărei creații importante se combină arhaismul melopeelor sud-estice cu gestul avangardei occidentale – toate acestea constituindu-se în caracteristici exclusive ale culturii românești*”³. Un asemenea elogiu, rostit la început

de secol și de mileniu, pe seama unei cunoașteri îndelungate și a unui comparatism impus de propriile-i perișuri, îl onorează mai întâi pe autor și trebuie pus alături de altele (Eva Behring, Klaus Bochmann, Klaus Heitmann etc.), fie acestea și mai puțin subiective, fiind bazate pe alte impulsuri intelectuale și deontologice. Merita, desigur, să reproducem o asemenea confesiune, una dintre cele mai tulburătoare despre lumea noastră, a carpatodanubiienilor, adesea vitregiți de o istorie ostilă.

Un îndemn la cogniție mutuală, extras din același discurs, se cuvine reprodus aici, în loc de încheiere: „*Nu trebuie să ne cunoaștem doar după felul de a fi, ci să avem în vedere în aceeași măsură și trăsăturile comune, acestea constituind o problemă vitală a existenței noastre istorice*”⁴. Istoria și biografia se întâlnesc, aici, ca elemente conștanțiale, pe care nonagenarul Hans Bergel le-a

evidențiat mereu, cu știință și har scriitoricesc, oferindu-ne un exemplu, încă unul, de cunoaștere și autocunoaștere.

Note

¹ I. Dumitru, *Omagiu lui Hans Bergel la 90 de ani*, în „Cultura”, 17 septembrie 2015, p. 21. Text apărut apoi în *Memoria*, 91–92/2015, pp. 205–213.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*; Hans Bergel, *Întâlnirea mea cu spiritualitatea română*, 2000.

⁴ I. Dumitru, *op. cit.*

Academicianul Constantin Toma – 80 de ani

*Ionel Miron**

Academicianul Constantin Toma a împlinit 80 de ani (născut la 19 noiembrie 1935, în satul Gugești, județul Vaslui). S-au adăugat astfel încă cinci ani de strădanie și frumoase împliniri la cele ilustrate în volumul „*In honorem – profesorului Constantin Toma la a 75-a aniversare*” [1].

Am avut fericirea să găsesc în cuprinsul a 399 de pagini și 21 de anexe, care redau brevetele, medaliile, premiile și diplomele primite de la instituții academice, acreditarea meritelor deosebite pentru întreaga activitate științifică, didactică și civică a sărbătoritului. În cele 52 de omagii consemnate, din partea unei palete largi de personalități științifice, colaboratori, colegi și prieteni, s-au exprimat înalte aprecieri asupra operei științifice a academicianului Constantin Toma, fondator al Școlii de morfo-anatomie și histologie vegetală la Facultatea de Biologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a 29 de cărți (cursuri și manuale universitare, atlase, tratate și monografii), 450 de studii și articole științifice originale, publicate în reviste din țară și din străinătate, peste 120 de articole de popularizare și de istoria botanicii, 30 de recenzii, 80 de referate științifice la teze de doctorat din România și opt din Republica Moldova. A fost premiat de trei ori de Academia Română (1978, 2000 și 2002) cu Premiul „Emanoil Teodorescu”.

Orizonturile cunoașterii imperiului vegetal cucerit de magistrul Constantin Toma s-au extins în ultimii cinci ani peste continente, prin publicarea la Heidelberg, New York, Dordrecht, Londra, unde își are reprezentanțe Editura Springer, a unei lucrări monumentale: *Halophytes. An integrative Anatomical study* [2], în colaborare cu Marius-Nicușor Grigore și Ivănescu Lăcrămioara. Este aceasta și o mărturie a bucuriei de a-și vedea discipolii depășindu-și maestrul.

Academicianul Constantin Toma este *doctor honoris causa* al Universităților „Vasile Alecsandri” din Bacău (2005), „Vasile Goldiș” din Arad (2008),

Universitatea din Oradea (2009), Universitatea „Apollonia” din Iași (2010) și *profesor emeritus* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova [3].

O sinteză a personalității științifice a academicianului Constantin Toma o consemnează academicianul Valeriu Cotea: „*Îi datorăm contribuții esențiale în domeniul morfo-anatomiei vegetale. Bazat pe o considerabilă muncă de documentare, folosește referințe exacte, care permit demarcarea clară a punctului său de vedere de cel al resurselor folosite. Toate cărțile sunt interesante, novatoare, ieșite din obișnuit, de o mare și diversă bogăție documentară. Nu seamănă deloc între ele, fiecare cuprinde problemele ei proprii, însoțite de soluții și recomandări corespunzătoare. A crescut o școală de morfo-anatomie vegetală, echipa formată probând astăzi un profesionalism excepțional. Convingerea mea este că profesorul Constantin Toma rămâne o permanență în galeria marilor oameni de știință din domeniul biologiei vegetale.*”[1]

De 62 de ani sunt un martor constant al activităților și împlinirilor academicianului Constantin Toma, începând cu anul I al Facultății de Științe Naturale a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, când am intrat în competiția de afirmare a aspirațiilor de cercetare în cadrul cercurilor științifice studențești, complementare programei didactice. Ne-am confesat chiar și în acomodarea subtilă, adeseori dramatică, la noua viață spirituală din cetatea universitară. Ne-am apropiat mai mult și ne-am împrietenit, poate și pentru faptul că veneam amândoi din două sate vasluiene, despărțite doar de câteva coline. Veneam, de asemenea, din familii de țărani cu șase copii în cazul lui, respectiv cinci copii în cazul meu.

Din perspectiva ecofiziologiei și etologiei (biologia comportamentului), în care m-am specializat și am publicat, îmi voi accepta privilegiul de a argumenta și motiva geneza amprentelor comportamentale care au fundamentat caracterul și aptitudinile profesorului Constantin Toma, pentru a fi pilduitoare tuturor tinerilor care aspiră la libertatea prin cunoaștere.

Din sinteza autobiografică, pe care ne-o oferă cu generozitate în volumul omagial menționat, desprindem constelația de factori genetic determinați și adionați ontogenetic, pe fondul cărora vom încerca să conturăm etograma personalității profesorului. Prin etogramă, Heymer (1977) înțelegea „*inventarul complet și descrierea exactă a tuturor tipurilor de comportament ale unei specii*”, dar și dificultatea de a nu putea experimenta pe om, așa cum au reușit etologii să stabilească etograma multor specii de animale; același autor constatând că „*o etogramă convenabilă a omului nu a fost stabilită în prezent*”. [4]

Folosind rezultate de actualitate în acest sens, Crețu (2010) constată că „*Personalitatea este rezultanta finală a organizării și «imprimării» (imprinting în sensul Lorenz) la nivel biologic și psihologic al acestor comportamente, ca urmare a activităților repetate. Aceste comportamente reprezintă modalități de adaptare – specifice persoanei și înalt diferențiate individual la mediile (în special sociale) experimentate de-a lungul existenței*”. Și tot Crețu constată: „*Trebuie să investigăm omul, nefăcând abstracție de stimuli situaționali, ci în relație cu aceștia (părinți, frați, prieteni, iubiți, colegi de serviciu, parteneri sau rivali sociali relevanți din diverse grupuri/instituții etc.)*”. [5]

Ce ne spune academicianul Toma despre părinți? „*Tatăl meu – Irimia, om harnic, energic, răzbătător;*

mama mea – Virginia, cu o voință ieșită din comun, conștientă de responsabilitatea pe care o avea de a crește cei șase copii, erau dornici, ca și alți oameni din sat săraci, dar destoinici, de a-și vedea copiii la școli înalte” [1]. În acest cadru environmental al celor „șapte ani de-acasă”, s-a constituit amprenta comportamentală a academicianului Constantin Toma, care, odată imprimată, s-a păstrat pentru tot restul vieții, adăugând doar variabile și efecte ale stimulilor specifici altor circumstanțe de manifestare.

Încercând o concretizare a comportamentelor de bază cu semnificație pentru supraviețuire în această comunitate de șase frați, într-o perioadă de război și secetă, vom afla și geneza trăsăturilor de caracter ale profesorului. De exemplu, în fluxul comportamentului alimentar, s-a imprimat atitudinea de toleranță și echitate în accesul la hrană a tuturor. În participarea la asigurarea hranei zilnice, prin muncă asiduă zilumină (vara 12–14 ore) s-a conturat spiritul de întraajutorare, cooperare, corectitudine, respect reciproc, bunăcuviință și smerenie.

Dar, mai presus de toate, integrarea în bioritmul natural, i-a prilejuit copilului să descopere viața plantelor, a animalelor și rolul lor în supraviețuire. S-a impregnat cu bogăția de culori a florilor, cu parfumul acestora, s-a răsărit în concertele păsărilor, și-a potolit setea cu apa curată din izvorul fântânilor, a savurat gustul fructelor proaspete, apropiindu-se din ce în ce mai mult de inima naturii, care a devenit până astăzi coloana vertebrală a existenței sale. Abia astăzi, când alimentația omului a devenit atât de denaturată prin procesare excesivă, putem aprecia valoarea hranei naturale asupra „*constituției, trăsăturilor fizice și structurale, de caracter și personalitate, de capacitate și funcționare a organelor*” (Kushi, 1996) [6].

În acest context, s-a fixat amprenta cunoașterii cerințelor de viață a plantelor (sol, apă, lumină, căldură) și animalelor (teritoriu, hrană, sănătate), a ritmului și ciclurilor lor de viață, descoperirea miracolului creșterii lor, proporțional cu efortul de îngrijire și chiar a sentimentului de integrare și înfrățire cu ființele din jur. Dar, mai presus de orice, a fost etapa copilului care se descoperă pe sine prin descoperirea potențialului celorlalți frați: iubire, putere, rezistență, istețime, veselie, joacă, empatie.

Preocuparea continuă pentru cunoașterea de sine și punerea în valoare a potențialului său creator corespund mesajului lui Jacques Delors, raportor UNESCO pentru educația secolului XXI: „*Pentru a da copilului și adolescentului o viziune justă asupra*

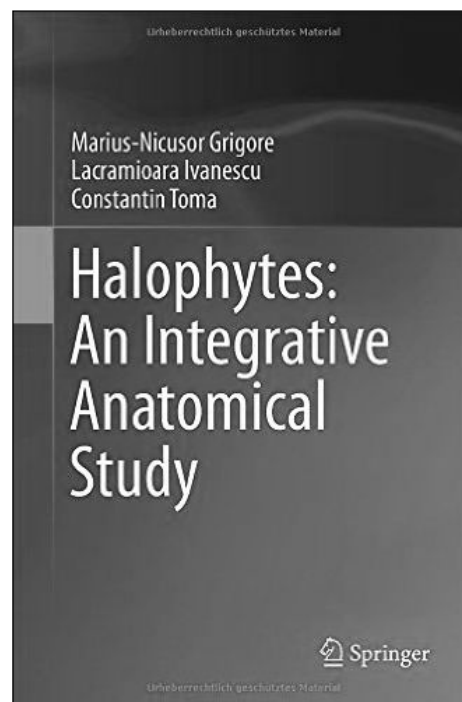
lumii, educația, fie făcută în familie, comunitate sau școală, trebuie mai întâi să-l facă să se descopere cine este el, descoperirea altuia trece obligatoriu prin cunoașterea de sine.” [7]

La maturitatea deplină a operei sale, academicianul Constantin Toma ne convinge că aceasta se încadrează pe deplin în ceea ce unul dintre fondatorii etologiei moderne, Konrad Lorenz, atribuia autocunoașterii: „Cel mai mare obstacol al autocunoașterii noastre, anume refuzul de a accepta originea noastră animală, derivă din faptul că noi ignorăm sau înțelegem puțin esența lumii vii. Acest obstacol, cel puțin în principiu, se poate elimina învățând și înțelegând. Al doilea obstacol al cunoașterii de sine este o aversiune sentimentală în a admite că faptele și gesturile noastre ar putea fi cauzate prin legi naturale. Al treilea obstacol provine din împărțirea lumii într-o lume a lucrurilor exterioare și o lume interioară, a gândirii și existenței umane, singura purtătoare de valori. Printr-o supraestimare orgolioasă a propriului comportament și în dorința de a ține acest comportament în afara proceselor naturale considerate ca accesibile cercetării, omul se menține în afara cunoașterii de sine.” [8]

Preocupat de modul în care omul ar putea să-și identifice și guverneze propriul comportament, Barnett, 1967, consideră următoarele: „Dacă e vorba să căutăm înțelepciune în relațiile dintre noi, atunci e bine să respectăm îndemnul delfic: «Cunoaște-te pe tine însuși» (Socrate)”. [9] Cultura biologică vastă a academicianului Constantin Toma i-a permis să înțeleagă și să se bucure de convingerile și aptitudinile acumulate prin autocunoaștere.

Proiecția în timp a acestor amprente comportamentale se găsește în mărturisirea profesorului de a avea „o viață plină de greutate, dar și de satisfacții, de necazuri și de bucurii, de sănătate de învidiat, dar și de momente de cumpănă ce păreau uneori insurmontabile, de înțelepciune, dar și de rătăcire, de încredere, dar și de incertitudini; pe planul activității profesionale, am învins întotdeauna.[...] Soției, Leontina Schmidt Toma, și mamei mele, le sunt profund îndatorat și mă rog pentru odihna lor veșnică.” [1]

De la nivelul erudiției sale în sfera botanicii românești, profesorul clujean Vasile Cristea, evocând opera profesorului Constantin Toma, pe care o consideră „fără doar și poate caput anatomicorum plantarum Romaniae”, condensează personalitatea

sa într-o metaforă strălucită „un uriaș cu fruntea-n soare al științei și culturii românești”. [1]

Ne permitem și noi să adăugăm, cu admirație și mândrie, că academicianul Constantin Toma este astăzi cel mai mare fitomorfolog român în viață, dorindu-i mulți și fericiți ani!

Referințe

[1] Ivănescu, L., Zamfirache, M.-M. (sub redacția), 2010, *In honorem – profesorului Constantin Toma la a 75-a aniversare*, Editura Graphys, Iași.

[2] Grigore, M.-N., Ivănescu, L., Toma, C., 2014, *Halophytes: An Integrative Anatomical Study*. Springer International Publishing, 548 pp.

[3] Ciubotaru, A., 2011, *Constantin Toma – membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova (la 75 ani din ziua nașterii)*, „Revista Botanică”, Chișinău, 3, 3:197–200.

[4] Heymer, A., 1977, *Ethological dictionary*, Verlag Paul Parey, Berlin, 240 pp.

[5] Crețu, R. Z., 2010, *Amprenta comportamentului și evaluarea personalității*, Editura Polirom, Iași, 245 pp.

[6] Kushi, M., 1996, *Cunoaște-te singur. Metode orientale de diagnosticare*, Editura Deceneu, 195 pp.

[7] Delors, J., 1996. *L'Education, un trésor est cache dedans. Rapport a L'UNESCO de la Commission internationale sur l'éducation pour le vingt et unième siècle*, Editions Odile Jacob, 312 pp.

[8] Lorenz, K., 1969. *L'agression. Une histoire naturelle du monde. Flammarion*, Paris, 460 pp.

[9] Barnett, S.A., 1970. *Instinct și inteligență*, Editura Științifică, București, 318 pp.

Nicolae Iorga, omul și opera

Acad. Alexandru Zub

Am ales anume acest titlu, după invitația făcută de biroul Filialei ieșene a Academiei Române, în semn de elogiu la adresa unor istorici care, în 1971, la un secol de la nașterea marelui cărturar și om al cetății, au alcătuit un volum omagial, *N. Iorga, omul și opera*. Era un volum de „contribuții”, cum se spunea în epocă, volum editat de medievistul N. Grigoraș și de contemporaneistul Gh. Buzatu. Gest semnificativ, puțin și provocator, fiindcă „reabilitarea” savantului abia începuse de câțiva ani, iar asemenea demersuri stârneau încă destule opoziții.

Omul și opera este o sintagmă consacrată, așa spune clasică în domeniul „umanoarelor” (și nu numai), iar în cazul de față, alegerea mea implică oarecum și o intenție de neutralitate în raport cu subiectul ales. Aș fi putut, date fiind „antecedentele” curriculare, să mă opresc tot așa de bine la alte figuri: M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, V. Pârvan e.g., însă N. Iorga a fost și este încă obiectul unei duble evocări, la 144 de ani de la ivirea sa pe lume și trei sferturi de secol de la teribila sa moarte, produsă la o margine de pădure, în zona Prahovei, la 27 noiembrie 1940. Ambele evenimente meritau să figureze în agenda lumii academice, sensibilă, ca și în calendarul istoriografiei. De un bun sfert de veac, comunitatea botoșăneană a distins cu Premiul „N. Iorga” o carte de resort, inițiind în același timp unele măsuri de amenajare a casei memoriale, cea în care viitorul savant a văzut lumina zilei și, totodată, lumina cărții. Am rostit acolo o mică alocuție, după tipicul obișnuit, punând accent pe extensia continuă a orizontului său livresc. Aveam în minte, se înțelege, setul de *studii și note istoriografice*, îngrijit cu ceva timp în urmă la Editura „Istros” din Brăila, grație entuziastului director al Muzeului local, Ionel Căndea, istoric și muzeograf de elită, al cărui exemplu ar merita să fie urmat și de alți slujitori ai domeniului.

Dacă e nevoie de o definiție mai precisă a titlului ales pentru această alocuție, ea ar trebui să dea contur, oricât de vag, fie și succint, preocupărilor legate de figura lui N. Iorga, antamând, deopotrivă, *omul și opera*. Ambele ipostaze au produs, în viață, ca și

postum, dispute pentru enunțarea cărora ar fi nevoie de o carte întregă, cel puțin, fiind vorba de o figură fascinantă, de epopee, în fața căreia reverența profesională și civică este de rigoare. Această „minune de om”, după expresia lui A.D. Xenopol, magistrul său istoriografic de la Universitatea ieșeană, suscită un interes mereu actual. Calități extraordinare, de erudit, poliglot și polemist (să începem cu ele), au pus lumea în mirare, de la dascălii botoșăneni la cei de la „Naționalul” ieșean și de la „Universitas Iassiensis” la cercurile intelectuale simbolizate de „Junimea” și de la „Contemporanul” (să ne oprim acum la acestea) la mediile universitare din Franța și Germania, tânărul Iorga a suscitât mereu elogiul superlative, în mai multe domenii, ținând de sfera „umanoarelor”, ca și de un anume civism cultural, practicat și în alte zone ale continentului.

Plasat după „pașoptiști”, în plină reacție antiliberală, fie și una de tip junimist, tânărul istoric N. Iorga a asimilat multe din reflexele timpului, trecute însă prin filtrul unei sensibilități aparte, unică în felul său. Primele lui texte semnificative țin de literatură, iar specializarea în Franța îl privea mai ales

pe filolog. Se miza anume pe vocația de poliglot și pe interesul său istorico-literar, însă prodigiosul tânăr s-a lăsat greu definit profesional, mai ales în primii ani, când era socotit un infatigabil scormonitor de surse, un didimeic editor de documente. Experiența arhivalică din anii formativi a fost decisivă pentru cel care se va impune ca „l'historien en titre” al românilor, erudit și capricios, capabil de performanțe intelectuale cu totul aparte.

Dacă în „economia” operei sale precumpănește ipostaza istoriografică, în sens larg, faptul se cuvine pus, parțial, pe seama tensiunii generaționiste de la finele secolului XIX, tensiune firească până la un punct, dar exacerbată pe seama unor „psihologii” rebarbative, cum se întâmplă în cazul lui N. Iorga, Gr. Tocilescu, G. Orășanu, Pompiliu Eliade ș.a. O serie de articole publicate de Iorga în „Indépendance Roumaine” și regrupate în volumele *Opinions sincères* și *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote* (1899, 2000) au avut darul să acutizeze conflictul. Nu numai indivizi aflați în defect au fost supuși unei aspre analize, ci și instituții de seamă din sfera științei și culturii. Academia Română, universitățile, arhivele, muzeele, presa, nimic n-a scăpat analizei critice a istoricului. Revista „Convorbiri literare” a ajuns a fi, un timp, o publicație a noilor istorici, condusă de slavistul I. Bogdan și având colaborarea multor colegi de breaslă. Un volum special, dedicativ, *Prinos lui D.A. Sturdza*, scos cu aportul masiv al lui N. Iorga (a făcut acolo o lungă prezentare critică a *izvoarelor istorice*), poate fi socotit ca ofertă profesională a noii școli, emanație a triadei N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan, la care se vor adăuga V. Pârvan, Al. Lapedatu, I. Lupaș etc., o valoroasă pleiadă de istorici activând în orizontul școlii critice și propunând o extensie pozitivistă a domeniului. „Frona” lor, în perioada interbelică, nu era motivată numai profesional, ci exprima, totodată, o reacție politică. Nimic esențial nou nu era în discursul lor, în pofida expresiei polemice a confruntării generaționale. N. Iorga străbătuse, pe cont propriu, mai toate căile recomandate de opozanți ca fiind noi și obligatorii pentru profesioniști.

Interesul meu pentru N. Iorga datează chiar din anii școlărității medii, deși nu figura în manuale și era greu de găsit în biblioteca instituției. Mi-au căzut totuși în mână și le-am păstrat în „atelierul” meseriei mele, câteva cărți din marea lui operă, despre Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, relațiile cu vecinii, dar și unele cu

caracter antologic, precum *Din faptele strămoșilor*, *Ca să fim mai tari în ceasul de azi*, cărți la care aveam să apelez și ca profesionist în domeniu. Ca student, curiozitatea mea s-a extins și asupra unor studii mai speciale, în legătură cu cetățile italiene, Marea Neagră, documente de arhivă, însemnări livrești, țările vecine, prelegerile universitare. De unele m-am folosit în referate studentești, în conferința despre Ștefan cel Mare, citită în Aula Universității ieșene, la 12 aprilie 1957, când se împlinneau cinci secole de la înscăunarea voievodului. Un fragment, partea introductivă, a și fost reprodus în „Viața studentească” (4/1957), sub un titlu pe care redacția l-a preluat din textul respectiv și care îi aparținea lui N. Iorga: *O scânteie din marea flacără de mândrie și recunoștință*. Episodul ștefanian de la finele studenției a avut și unele urmări mai neplăcute pentru mine și câțiva colegi (Mihai Brudiu, Viorel Căpitanu, Aurel I. Popescu, D. Văcariu ș.a.), condamnați la ani grei de reclusiune politică și siliți, după aceea, să evolueze profesional cu destule obstrucții.

Pe la mijlocul anilor '60, au avut loc unele evenimente, în politica țării și în societatea românească, pe seama cărora s-au putut face progrese semnificative și în istoriografie.

Au fost recuperați, pas cu pas, cronicarii, erudiții ardeleni din secolul XVIII, pașoptiștii, istoricii din grupul junimist (Xenopol, Panu etc.), s-au

Regele Carol al II-lea împreună cu Nicolae Iorga

amenajat unele case memoriale (N. Iorga, la Vălenii de Munte prin 1968, apoi cea din Botoșani), iar apelul la scrierile lui, chiar și selectiv, fie și cu distorsiuni exegetice, a devenit un fapt curent. Primul meu text despre marele cărturar este din 1969, prilejuit fiind de un simpozion ad-hoc, urmat de alte contribuții, pe seama Arhivei de la Academia Română și a altor fonduri, a căror valoare documentară și tematică am căutat să o prezint în studiul menționat la început.

Reproduc din acel text, important în „economia” inițierii mele *en historien*, opinia unui contemporan la aniversarea a patru decenii de viață nespuse de rodnică: „*Vorbim de un om care astăzi a sfârșit prin a fi popular, iar mâine sau mai târziu va deveni mitic și va trece, desigur, în lumea legendelor*”¹. Faima cărturarului poliglot și multilateral depășise deja hotarele țării, ca autor de sinteze în limbi străine (o istorie a poporului român în germană, o istorie a Imperiului otoman în germană, o alta, a Bizanțului, în engleză), unele studii în franceză și alte limbi vor extinde această faimă considerabil. Un confrate britanic îl definea, ocazional, ca „un Tit Liviu” al națiunii române, inegalabil ca erudiție și orizont istoriografic.

Când, ajuns sexagenar și personaj de prim rang socialmente, N. Iorga a ținut să-și prezinte propria biografie ca *O viață de om așa cum a fost*, el a publicat-o, în trei volume, având ca supratitlu *Orizonturile mele* (1934), sintagmă folosită de memorialist și

în alte locuri. Considerând-o din capul locului ca „o istorie de idei”, el sugera o anume lectură a domeniului.

Orizont, iată un cuvânt-cheie, concept fundamental în cazul de față, al unui literat cu vocații multiple și operă monumentală, a cărei desfășurare indică o progresivă extensie pe multe planuri, de la *hic et nunc* la *illo tempore*, de la ediții de texte și documente la subtile analize etno-psihologice și reflecții de natură teoretică asupra istoriei (el le-a numit, cu modestie, *generalități*) etc. În autobiografia amintită, el a ținut să evoce mai întâi acele „orizonturi moștenite”, solidar cu predecesorii care și-au adus obolul la progresul comunității aparținente. Propria viață o punea, de aceea, sub semnul unei istorii conceptuale, iar istoria însăși, ca fenomenologie umană, o întemeia pe *idee, sol și rasă* (în ordine inversă), ca în acele *Generalități* unde pot fi regăsite unele analize de ordin teoretic și metodologic ale istoricului².

Sintagma *Orizonturile mele* din autobiografia menționată nu este deloc întâmplătoare. Ea sugerează o extensie dinamică a vieții autorului și, totodată, o extensie sub unghi cognitiv, care poate fi recompusă prin vasta literatură de referință, dar, mai cu seamă, prin bibliografia întocmită de Barbu Theodorescu (două volume în 1935–1937), un volum sintetic în 1975, unelte de lucru inexorabile, la care se adaugă altele de ordin biografic, inclusiv o sinteză în colecția „Oameni de seamă”³ (1968).

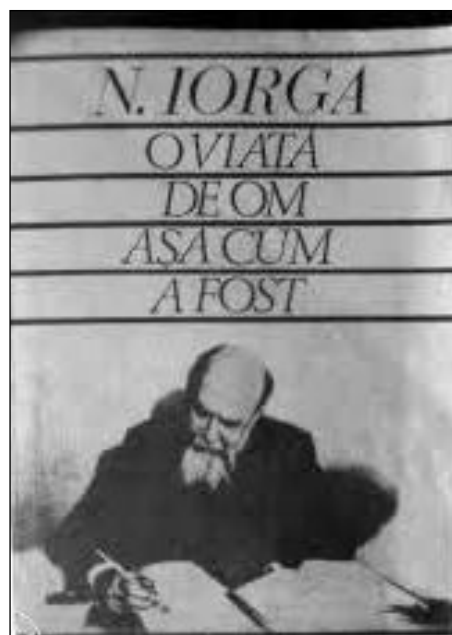
Lista lucrărilor scoase în volum, examinată cronologic și tematic, deopotrivă, atestă tocmai acea extensie de orizont profesional, lesne recognoscibilă de la un studiu la altul, de la un an la altul, în forme ce denotă o curiozitate insașiabilă și un spirit constructiv dintre cele mai alese. A străbătut spațiul car-pato-danubio-pontic în toate direcțiile, cu orice mijloc disponibil și a căutat să chestioneze *en historien* orice sat, orice târg, orice școală, orice biserică sau mănăstire, adunând peste tot informații despre trecutul și prezentul fiecărui colț de țară românească (N. Iorga folosea aici un firesc plural), țara modernă fiind alcătuită, în timp, din numeroase (și încă ne-studiate sistematic) țări, cu legături organice, inextricabile, între ele, ca și cu spațiile vecine, după cum a demonstrat același cărturar în prețioasa sinteză *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (1936).

Mai toată opera de istoric a savantului indică asemenea preocupări, de stabilire a specificului oricărui spațiu etnocultural⁴. A pornit mai totdeauna de la cunoașterea directă, *hic et nunc*, a oricărui segment de realitate umană, pentru a ajunge la unități mai mari, tot mai complexe, cu firești conexiuni, încă mai ample. Pentru sud-estul european a fondat, împreună cu G. Munteanu-Murgoci și V. Pârvan, un institut special (1914), cu revistă și activități ritmice, iar un institut de istorie universală, creat mai târziu, răspundea aceleiași exigențe integrative pentru un spațiu practic nelimitat (1937).

Marea lui ambiție, sporită de-a lungul anilor și realizată fragmentar, pe state și națiuni sau diverse alte fenomene, a fost să integreze totul într-un ansamblu, ca acela conturat deja în *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité* (1926).

Peste un deceniu, proiectul devenea chiar urgență profesională. „Rezumându-mă – conchidea Iorga în 1937 –, începusem cu obișnuita istoriografie și am ajuns, în această concepție de unitate absolută a vieții omenești, în orice margine de spațiu și de timp, la ceva care mi se pare nou și pe care l-am intitulat, cu un cuvânt care n-a fost întrebuițat până acum și care poate multă vreme după moartea mea ar putea să se înscrie în vocabularul curent al cercetărilor: istoriologie”⁵.

Istoriologia umană, astfel și-a numit cărturarul sinteza la care ostenea, retras (după marele cutremur) în vila de la Sinaia, cu gândul de a pune în valoare cercetări de o viață și nevoia intimă de a da expresie „tragediei acestui neam omenesc”, a cărui unitate de destin o intuise demult, dar nu putea fi

pusă în lumină, persuasiv, decât la capătul multor analize și restituții fragmentare. În această viziune, „faptele intră vii în structura creațiunii ce se urmărește”, în tragediile antice, cu personaje intrând în scenă la timpul convenit, cu un cor ce comentează și judecă, rol pe care istoricul este chemat să-l joace prin scrisul său⁶, cu atât mai autentic cu cât dispune de mai mult „talent poetic”. Încheind prefața la *Istoriologia umană*, N. Iorga n-a ezitat să repete o exigență așa de insolită. Era un proiect la care muncise „o viață de om” și care ar merita, desigur, să trezească ambiții similare în posteritatea istoriografică⁷.

Note

¹ D. Anghel, *Nicolae Iorga*, în „Ramuri”, V, 1911, nr. 18–20, p. 389.

² N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. III, București, 1944, pp. 237–255.

³ B. Theodorescu, *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga, 1890–1934*, vol. I, București, Cartea Românească, 1935, XXIV+381 p.; vol. II, *Bibliografia politică, socială și economică a lui N. Iorga (1890–1934)*, București, 1937, VIII+370 p. (Institutul de Istorie Literară și Folclor condus de D. Caracostea, Secția bibliografică, I și II); *idem, Nicolae Iorga, 1871–1940*, [bibliografie], București, Editura Științifică și Enciclopedică, Editura Militară, 1975, 576 p.

⁴ Al. Zub, *Teritoriu și teritorii în discursul istoric*, în volumul Octavian Groza (ed.), *Teritorii. Scrieri, dez-scrieri*, București, Paideia, 2003, pp. 109–121.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, 1944, p. 216.

⁶ *Ibidem*, pp. 341–348.

⁷ Al. Zub, *N. Iorga, studii și note istoriografice*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2012.

Un mecenat basarabean uitat: Vasile Stroescu

Mircea Păcurariu

Membru corespondent al Academiei Române

Sunt mulți cărturari și patrioți români care au intrat într-o nemeritată uitare. Unul dintre aceștia a fost mecenatul basarabean Vasile Stroescu, membru de onoare al Academiei Române, de la nașterea căruia se împlinesc 170 de ani și, nu peste mult timp, se vor împlini 90 de ani de la trecerea sa la cele veșnice. S-a scris puțin despre el (Gheorghe Bezviconi, mitropolitul Antonie Plămădeală, Iurie Colesnic, Constantin Stan, Mihail Sofronie). De aceea încercăm, în paginile de față, să-l readucem în atenția noastră, a celor de astăzi, punând în lumină opera sa filantropică, culturală și patriotică.

S-a născut la Trinca, în județul Hotin din nordul Basarabiei, la 11 noiembrie 1845, într-o veche familie de boieri moldoveni din stânga Prutului. A învățat la un liceu din Kamenetz-Podolsk, la Liceul „Richelieu” din Odessa, apoi la Facultatea de Drept a Universității din Sankt Petersburg, studii încununete cu un doctorat la Universitatea din Berlin. Pentru scurt timp (1867–1875), a funcționat ca judecător la Hotin, după care s-a dedicat administrării imensei sale averi; moștenise 8000 ha de pământ (ajungând apoi la 25.000 ha), la care se adaugă hergheliile de cai de rasă, cirezi de vite, turme de oi, imobile ș.a. Terenurile sale le da în arendă, dar numai unor moldoveni, înființând *obști țărănești*, care erau o noutate la vremea respectivă. De regulă, stătea puțin în Trinca natală, mai mult la Odessa și în stațiunea Davos în Elveția. De acolo, pleca în lungi călătorii de studii în toată lumea. De pildă, din toamna anului 1913 și până în vara anului 1914, a călătorit în America de Sud și de Nord, în Australia, în Asia (Japonia, China, India), apoi, prin Canalul de Suez, Mediterana și Marea Neagră, s-a întors la Odessa.

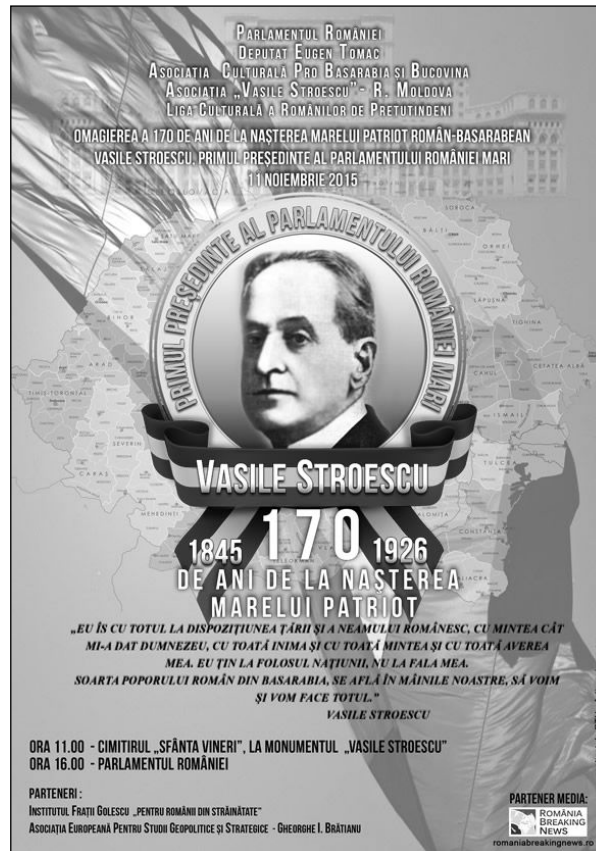
Disponând de o asemenea uriașă avere, Vasile Stroescu și-a îndreptat atenția spre instituțiile culturale românești de pretutindeni, care aveau nevoie de sprijinul său financiar. În primul rând, notăm cele patru biserici pe care le-a ctitorit în satele basarabene Trinca, Pociumbăuți, Sofrânceni și Zăicani (cea din urmă de mari dimensiuni, în stilul specific

bisericilor rusești). A oferit banii necesari pentru construirea a două dispensare medicale la Trinca și Brătușeni. Prin 1899, a oferit autorităților țariste o parte din averea sa, pentru deschiderea unor școli românești în Basarabia, dar a fost refuzat.

În această situație, atenția lui Vasile Stroescu se îndreaptă spre frații săi din vechea Românie, dar, mai ales, spre cei din Transilvania. Așa se face că în 1902 a oferit Ministerului Instrucțiunii din București suma de 200.000 de lei pentru construirea de școli în județele Neamț, Suceava, Botoșani și Dorohoi. În 1908 a făcut o nouă donație, de 100.000 de lei, tot pentru construirea de școli în mediul rural. O danie deosebită a făcut autorităților românești în anul 1906, și anume 200.000 de lei aur pentru construirea unei catedrale ortodoxe în București; din nefericire nu s-a făcut nimic, și nu se știe care a fost soarta acestei generoase donații.

Este bine să notăm aici, că fratele său, Mihail (1836–1889) oferise sume importante de bani pentru construirea Ateneului Român și a Azilului „Elena Doamna”, ambele în București, la care se adaugă 100.000 de lei pentru sprijinirea unor școli românești și 25.000 de florini pentru Asociația meseriașilor *români* din Brașov; de asemenea, a înființat dispensare medicale la Stolniceni și Costești, în Basarabia, și a oferit burse de studii la Facultățile de Medicină din Viena, Berlin și Paris.

Revenind la Vasile Stroescu, trebuie să menționăm, mai ales, sprijinul său dezinteresat acordat școlilor confesionale românești din Transilvania și Banat, precum și unor instituții culturale românești de aici: Asociațiunea Astra, Societatea de Lectură „Petru Maior” a studenților români din Budapesta, Reuniunea femeilor române din Arad și din Sibiu, burse pentru studenții români de la Universitățile din Budapesta și Cluj, pentru elevii de la cursurile de pedagogie din Sibiu, Blaj și Arad, pentru elevii de la Gimnaziul „Andrei Șaguna” din Brașov, pentru tipărirea unor opere ale clasicilor noștri, care urmau să fie împărțite țăranilor români, ajutoare pentru oameni săraci, dar și sume impresionante

pentru înființarea de bănci populare sătești, pentru sprijinirea unor țărani din sate, în care s-au produs incendii sau inundații, pentru zidirea de biserici.

După 1907, când au intrat în vigoare cunoscutele legi școlare ale ministrului șovin Apponyi Albert, prin care se urmărea maghiarizarea școlilor primare românești din parohii mai sărace, Vasile Stroescu a venit și în sprijinul acestora. Câteva sute de școli românești – fie ortodoxe, fie unite – au fost ajutate cu câte 200 de coroane, 500 de coroane, 800 de coroane, 1000 de coroane; notăm că salariul unui învățător confesional era de câte 400–500 coroane anual.

Reținem, în mod deosebit, ajutorul de 100.000 de coroane oferit pentru zidirea unei clădiri noi pe seama Institutului Teologic-Pedagogic din Sibiu (actuala clădire a Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu; cheltuielile totale s-au ridicat la 300.000 de coroane, deci, Stroescu a oferit o treime).

Încheiem aceste date privitoare la opera filantropică și culturală a lui Vasile Stroescu, prezentând și activitatea sa național-politică. Încă din anul 1917, patrioții români din Basarabia l-au ales președinte al Partidului Național Moldovenesc, care milita pentru unirea cu România. A sprijinit financiar ziarul acestui partid, „Cuvânt moldovenesc”; de asemenea, a fost ales în Sfatul țării din Chișinău. În septembrie

1918, a fost ales în Consiliul Național al unității românești, constituit la Paris, sub conducerea lui Take Ionescu. După realizarea Unirii din 1918, Vasile Stroescu a fost ales deputat în primul Parlament al României întregite, la alegerile din noiembrie 1919. În calitate de președinte de vârstă, a condus lucrările ședinței solemne din 29 decembrie 1919 – în prezența regelui Ferdinand și a reginei Maria –, care a ratificat actele de unire ale Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului cu vechea Românie.

Trebuie să notăm, în mod deosebit, că la 24 mai 1910, Vasile Stroescu a fost ales membru de onoare al Academiei Române, având în vedere contribuția sa excepțională la promovarea învățământului românesc, dar, mai ales, opera sa filantropică. În același an, Consiliul comunal al orașului București a hotărât ca o stradă din Capitală să-i poarte numele.

În aprilie 1910, a fost ales membru de onoare al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (Astra).

A trecut la cele veșnice la 14 aprilie 1926, în București, și a fost înmormântat la Cimitirul „Sfânta Vineri”. Guvernul din acea vreme a hotărât să i se facă funeralii naționale. A luat cuvântul, între alții, academicianul Ioan Lupaș, care a pus în lumină personalitatea marelui cărturar, patriot și mecenat.

Vasile Stroescu nu trebuie să fie uitat!

Zeno Simon și Chimia cuantică din România (23 aprilie 1935–21 noiembrie 2015)

Acad. Alexandru T. Balaban

Claude Nicolau

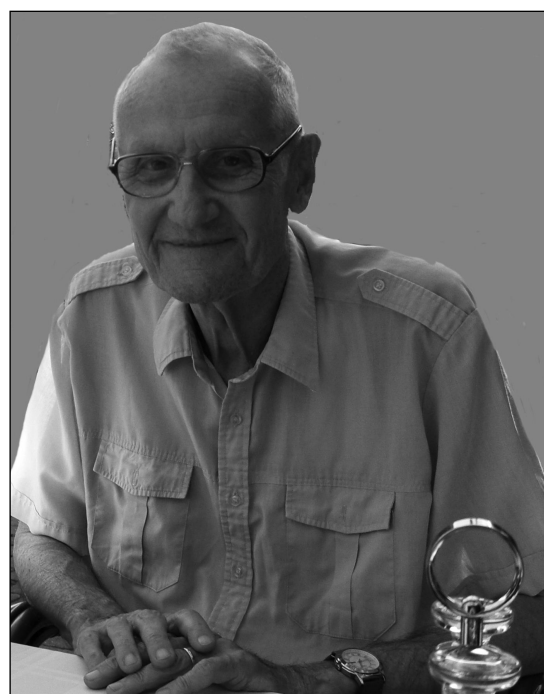
Membru de onoare al Academiei Române

În noaptea de 21 noiembrie 2015, a încetat din viață colegul și prietenul nostru Zeno Simon, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române.

Înzestrat cu o minte extrem de ascuțită, cu o forță de muncă uimitoare, animat de o ambiție neistovită, Zeno a fost, cu siguranță, una dintre personalitățile marcante ale generației sale. Născut la Timișoara, în 1935, dintr-un tată român, avocat bine cotate și dintr-o mamă germană (descendentă dintr-o familie săsească din Transilvania), a avut o copilărie îndestulată și fericită. De mic copil, a beneficiat de atmosfera impregnată de civilizația chesaro-crăiască, încă dominantă în Banat la acea epocă.

La vârsta de trei ani, se îmbolnăvește, însă, de poliomielită, maladie care era răspândită, în vremea aceea, și care îi lasă o sechelă vizibilă: piciorul stâng paralizat, mușchii progresiv atrofiați. Nu exista niciun tratament eficace, așa că Zeno a rămas marcat pe viață de aceeași boală care, într-un caz celebru, urma să facă din Franklin Delano Roosevelt unul dintre cei mai mari președinți din istoria Statelor Unite. Copilăria lui Zeno, în ciuda bolii și a urmărilor ei, se desfășoară normal. Este elev bun, face lungi plimbări cu bicicleta – care devine mijlocul său principal de locomoție.

Răsturnarea, după 1948, a sistemului social – am spune a întregii societăți românești – este resimțită intens de Zeno și familia sa. Confiscări, naționalizări, persecuții politice intense, adesea absurde, îi influențează adolescența. Termină liceul „Loga“ la Timișoara, dar, având ceea ce se numea pe atunci „origine nesănătoasă“, pleacă la București, unde anonimatul este mai ușor de păstrat, spre a-și face studiile universitare.

Tatăl este arestat și trimis la Canal; mama, pentru a asigura supraviețuirea familiei – Zeno și sora lui, Stela – lucrează la diverse cooperative; avocatul Simon sapă la Canal, iar Edith Simon, scoborătoare dintr-o familie germană cu stare, redusă la noua condiție, face croitorie.

Chimia este pasiunea lui Zeno – avea și un mic laborator acasă; se prezintă la concursul de admitere la Facultatea de Chimie și este primit, primul, la grupa chimie-fizică. Ca student este excepțional, egal la toate materiile predate, ceea ce îi aduce o bursă republicană, reprezentând costul căminului, cantinei studențești și bani de buzunar. Grotesca dihotomie: pe de o parte, regimul îi întemnițează tatăl – complet nevinovat –, iar pe de alta, același regim îi finanțează întreaga educație universitară!

În anul III, se constituie trei grupe de specializare: Chimia anorganică, Chimia fizică și Chimia organică. Zeno și unul dintre semnatarii acestui articol (Claude Nicolau, coleg de grupă timp de cinci ani) aleg ca specializare Chimia fizică. Această alegere a fost puternic influențată de profesorul Ilie Murgulescu, titularul Catedrei de chimie fizică. Cursurile sale, pe lângă cunoștințele specifice pe care le mijloceau, explicau și deschideau orizonturi. Relațiile chimiei cu fizica, cu biologia, generalitatea multora dintre fenomenele studiate ne deveneau perceptibile, totul fiind prezentat elegant, cu un aparat matematic inteligibil, deși riguros.

Ilie Murgulescu, mai mult decât oricare dintre ceilalți profesori ai noștri (opinia mea – Claude Nicolau, se continuă acest paragraf la persoana întâi), reușea să trezească pasiune pentru materia pe care o predă. Zeno, cu înclinarea sa teoretică, cu bagajul de cunoștințe matematice și, în general, cu cultura chimică pe care și-o însușise, strălucea la seminarii, colocvii, lucrări scrise. Deși perfect conștient de valoarea și, mai ales, de potențialul său, Zeno a fost întotdeauna de o mare modestie și simplitate, caracteristice spiritelor de elită. Au venit cursurile de Chimie cuantică, sub numele de Teoria valenței, curs nou și „politic sensibil”¹, inaugurat de actualul academician Victor Sahini, pe atunci conferențiar.

Din discuțiile pe care le aveam cu Zeno, reieșeau marele interes pentru chimia cuantică și decizia lui de a se consacra acestui domeniu, în cariera lui viitoare. L-am văzut zilnic în acest răstimp, am discutat cu el, i-am ascultat intervențiile la seminarii. Nu m-am îndoit niciodată că, datorită calităților și cunoștințelor lui, mereu înnoite și completate, îl aștepta un mare și strălucit viitor științific. Acest lucru nu s-ar fi putut, însă, realiza fără influența decisivă a profesorului Ilie Murgulescu.

În ultimii noștri ani de facultate, profesorul Murgulescu era și ministrul Învățământului. Dascăl prin vocație, savant riguros și exigent, a intuit imediat marele talent științific și enorma ambiție intelectuală a lui Zeno și, în ciuda „originii nesănătoase” a acestuia, la repartiția de după Examenul de stat, l-a numit cercetător ajutor la Centrul de Chimie Fizică, recent înființat, pe care îl conducea. I-a sugerat lui Zeno o temă de cercetare experimentală pe care acesta a realizat-o, fără însă a fi foarte atras de lucrul experimental. Interesul, pasiunea lui erau pentru studiul teoretic. Calculează, bazat pe metoda orbitalelor moleculare, energia de activare pentru izomeri-

zarea maleatului de metil (izomerul *cis*) la fumaratul de metil (izomerul *trans*). Cu ajutorul unui calculator mecanic – poreclit *râșniță* – reușește acest calcul, obținând concordanțe satisfăcătoare cu rezultatele obținute în studiile cinetice experimentale ale acestei reacții fotochimice. Profesorul Murgulescu este mulțumit și rezultatele sunt publicate în „Zeitschrift für Physikalische Chemie” (1962).

În perioada 1957–1965, în colaborare cu Alexandru T. Balaban (care continuă următoarele paragrafe, tot la persoana întâi), Zeno realizează mai multe lucrări de aplicare a metodelor chimiei cuantice la probleme de stabilitate și de atribuții spectrale ale unor molecule organice sintetizate în Laboratorul de compuși marcați isotopic, pe care-l conduceam la Institutul de Fizică Atomică. Lucrările publicate sunt apreciate favorabil de comunitatea științifică internațională, iar Zeno devine un specialist recunoscut în domeniul chimiei cuantice, pe care, de altfel, el îl deschide în România.

Este necesară o paranteză despre chimia românească din acea perioadă. Toți profesorii universitari eminenți își obținuseră doctoratele în Germania sau în Franța. La Universitatea din București, chimia fizică era predată de Ilie Murgulescu, iar la Politehnica bucureșteană chimia organică era predată de Costin D. Nenițescu, ambii având doctorate efectuate în Germania, în perioada 1920–1930. Relațiile dintre acești doi reprezentanți eminenți ai științei românești nu erau prea apropiate. Deși eram un fost doctorand și colaborator apropiat al profesorului Nenițescu, aveam dorința de a colabora cu colegi de generație și am cerut ajutorul unui colaborator al profesorului Murgulescu, Victor Sahini, cu care am devenit prieten apropiat (el fiind cu șase ani mai vârstnic) și publicând împreună rezultatele acestei colaborări, în anul 1960. Pentru calcule mecanic-cuantice, el mi l-a recomandat pe Zeno Simon, care era cu cinci ani mai tânăr decât mine. Astfel, a început prietenia și colaborarea mea cu Zeno, care avea să dureze peste 55 de ani.

Traducerea rusească a cărții lui Chr. Anfinsen *The Molecular Basis of Evolution*, pe care i-o oferisem, îi redeșteaptă lui Zeno interesul pentru biochimie și îi stimulează reorientarea către probleme de biologie moleculară.

Zeno abordează trei domenii distincte ale biologiei teoretice: aplicarea cineticii chimice și a analizei ecuațiilor diferențiale la diferențierea celulară; un calcul probabilistic al dozei letale de agent alchilant la nivel celular pentru celule maligne

și o temă privind recunoașterea între macromolecule biologice pentru discernerea „propriu-străin“ în imunologie. Trei lucrări, rezultate din studiile sale, apar în „Journal of Theoretical Biology“ și atrag atenția specialiștilor, așa cum o atestă numeroase citări.

În colaborare cu E. Ruckenstein studiază probleme de modele fizico-chimice pentru biosinteze de macromolecule și reglaj celular, iar rezultatele acestei colaborări apar în „Nature“ și în „Journal of Theoretical Biology“, în 1966. Numeroase alte comunicări, din acest domeniu, beneficiază de colaborarea cu Ilie Bădilescu.

În această perioadă, colaborarea lui Zeno cu unul dintre noi (Claude Nicolau) se amplifică mult, în cadrul Centrului de Radiobiologie și Biologie Moleculară, avându-l director pe Claude Nicolau. Rezultatele apar rapid: șapte lucrări în USA, Franța, România, trei cărți, dintre care una (*Biofizica moleculară*), apărută la București, în 1967, cunoaște un adevărat succes de librărie.

În 1965, Zeno obține doctoratul, sub conducerea profesorului Ilie Murgulescu, și este numit conferențiar de chimie fizică la Universitatea din Timișoara, orașul său natal.

Un alt eveniment important în viața lui Zeno îl constituie căsătoria sa cu Stela Maria Botiș (Pupe, pentru prieteni), încheiată la 2 septembrie 1965, la Timișoara. Căsătoria avea să dureze 47 de ani, până la decesul lui Pupe. Personalitate complexă, neobișnuit de talentată literar – așa cum s-a văzut în ultimii ani ai vieții ei –, a fost un sprijin de mare importanță în viața lui Zeno, acceptându-l cu sechelele lui și împărtășind visurile și ambițiile lui profesionale. În scrierile ei apărute recent², reușește să redea, cu mare talent, atmosfera bănațeană, viața clasei de mijloc, trăsăturile definitorii ale acestei clase în societatea, într-adevăr, multiculturală a Banatului și cu subtilitate și adesea umor, lasă să se întrevadă aportul semnificativ al așezărilor chesaro-crăiești la viața bănațeană. Apoi, se naște Horațiu, fiul lui Zeno și Pupe. Zeno devenise, între timp, profesor, șef de disciplină de biofizică la Institutul de Medicină din Timișoara.

În 1968, în urma evenimentelor din Cehoslovacia, în București, armata preia centrul, îi modifică orientarea științifică și colaborarea cu Zeno ia sfârșit. După mai multe peregrinări științifice (Israel, RFG, USA), urmate de fiecare dată de revenirea în România, Claude Nicolau devine, în 1970, profesor la proaspăt înființata Facultate de Medicină

a Universității din Craiova și șeful Catedrei-laborator de biologie-genetică. Zeno, devenit profesor de chimie fizică la Universitatea din Timișoara, vine în vizită la Craiova și facem planuri de reînnoire a colaborării noastre, cooptându-l pe Gavril Niac, profesor de chimie fizică și decanul Facultății de Chimie a Universității din Craiova, personalitate remarcabilă și excelent chimist, format la Universitatea Berkley (USA), în laboratorul lui Glenn T. Seaborg, laureat al Premiului Nobel.

Minirevoluția culturală, declanșată în România, după vizita soților Ceaușescu în China și Coreea de Nord (1972), produce mari și nefaste schimbări și în viața universitară românească. Ca rezultat, Gavril Niac se întoarce la Cluj, iar Claude Nicolau pleacă, în 1973, în Republica Federală Germană, de unde nu se mai întoarce, așa încât, continuarea colaborării cu Zeno, cu potențialul ei atât de rodnic, nu mai are loc.

Horațiu Simon crește în mediul cultivat și performant al familiei sale, cu urmări fericite. Termină liceul și se înscrie la Facultatea de Fizică a Universității din Timișoara. După Revoluția din 1989, Horațiu, soția sa, Gudrun, și fiica lor, pleacă în Germania, unde Horațiu obține doctoratul în fizică, la Universitatea din Bonn. Este angajat la o firmă care face programe de calculator pentru administrație, comerț, economie. Firma îl trimite pentru un stagiu de trei ani în California. Odată întorși în Germania, Horațiu și ai săi se instalează la Heidelberg, aproape de firmă. Zeno și Pupe i-au vizitat de mai multe ori; satisfacții extraordinare, generate de succesul uman și profesional al fiului și al familiei sale!

La Timișoara, din 1967 până în 1977, Zeno își desfășoară activitatea la Universitate, Facultatea de Fizică, Secția de fizică-chimie, întâi conferențiar și apoi, din anul 1970, profesor, cu dreptul de a conduce doctoranzi.

În vâltoarea permanentelor modificări în orientarea și organizarea învățământului superior și a cercetării științifice în România, Secția de fizică-chimie de la Facultatea de Fizică din Timișoara este desființată, în 1976. Profesorii și celelalte cadre didactice pleacă, fiecare unde își găsește un rost profesional. Zeno se transferă la Institutul de Medicină Timișoara, pe un post de conferențiar de biofizică, retrogradat fără nicio cauză sau explicație din funcția de profesor, pe care avea să o recâștige, printr-un nou concurs, după câțiva ani. Și mai scandaluoasă este următoarea retrogradare, după ce Zeno luase apărarea unui coleg, dr. F. Schneider, care

dezvăluite abuzuri de autoritate din partea unui personaj sus-pus, bazat pe poziția lui politică. A trebuit, iarăși, parcurs un nou concurs de profesor. Cu toată activitatea lui științifică, didactică și publicistică, un asemenea transfer, inclusiv retrogradarea, au fost privite ca un succes față de alte posibile măsuri represive, în condițiile anarhice create de incompetența răuvoitoare a celei ce dirija știința și învățământul superior din România, din acea epocă. Zeno avea să funcționeze timp de 20 de ani, la Institutul de Medicină, redevenind profesor și apoi șeful disciplinei de biofizică. În acești 20 de ani, Zeno Simon și colaboratorii săi au publicat 145 de lucrări originale și 12 tratate și cursuri universitare.

Cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, Academia Română i-a dedicat lui Zeno Simon un număr omagial din „Revue Roumaine de Chimie“, No. 2–3 din 2015, cu 18 contribuții în limba engleză, incluzând și două articole ale noastre, precum și lista publicațiilor lui Zeno Simon. Articolul scris de Zeno pentru acest număr are un titlu ce n-are nevoie de traducere, *Octogenatrian perspective*.

Zeno și-a publicat memoriile în cartea *O stea de NU primă mărime* (Editura Marineasa, Timișoara, 2014), astfel, ca o enumerare sistematică, amănunțită și documentată cu bibliografie a contribuțiilor lui științifice se găsește în această carte, precum și în articolul intitulat *Zeno Simon, fondatorul școlii de chimie teoretică la Timișoara*, publicat în „Revista

de politica științei și scientometrie“, 2015, vol. 4, No. 3, 181–194 de colaboratorii săi, A. Chiriac, L. Kurunczi, M. Mracec, S. Raduly și Z. Szabadat.

În cele ce urmează, se va face o trecere sumară în revistă a celor mai importante contribuții ale lui Zeno la chimia și biochimia teoretică. Publicațiile științifice ale lui Zeno Simon acoperă patru domenii principale; colaborările cu Alexandru T. Balaban au făcut parte dintre primele două domenii, iar cele cu Claude Nicolau dintre următoarele două domenii:

- aplicații ale chimiei cuantice;
- relații structură-activitate biologică;
- reglaj celular;
- teme cu caracter imunologic.

Ideea originală a lui Zeno era de a evalua interacția dintre un receptor biologic și o moleculă-efector, în căutarea structurilor chimice care ar putea deveni medicamente pe baza „diferenței sterice ori topologice minime“ (MSD ori, respectiv, MTD). În acest scop, se folosea o structură fictivă, „supramolecula“, care nu asculta de limitările valențelor chimice. Ideea „a prins“ și i-a adus lui Zeno o recunoaștere binemeritată, după apariția ei în mai multe articole (cel mai reprezentativ fiind Z. Simon, *Angew. Chem. International*, Ediția 1974, 13, 719), un capitol de carte (Z. Simon, *MTD and hyperstructure approaches in 3D-QSAR*, în *Drug Design, Theory, Methods and Applications*, editor H. Kubinyi, ESCOM, Leyden, 1993) și două cărți (Z. Simon, A. Chiriac, S. Holban, D. Ciubotariu și G. I. Mihălaș, *Minimum Steric Difference, The MTD Method for QSAR Studies*, Research Studies Press, Letchworth, 1984; A. Chiriac, D. Ciubotariu și Z. Simon, editori, *Relații cantitative structură-activitate biologică, QSAR*, Editura Mirton, Timișoara, 1996).

* *
*

(Alexandru T. Balaban)

În cei peste 30 de ani de colaborare (începută în 1962 și continuată până la pensionarea mea de la Politehnica bucureșteană, în 2000, când am acceptat invitația de a deveni profesor la Texas A&M University), am publicat împreună cu Zeno opt articole în periodice științifice, un capitol de carte și două cărți. Pentru cititorii mai tineri, este instructiv să afle cum a apărut prima dintre aceste două cărți (A.T. Balaban, A. Chiriac, I. Moțoc și Z. Simon, *Steric Fit in Quantitative Structure Activity Relations*, Lecture Notes in Chemistry No. 15, Springer Verlag, Berlin, 1980). După ce manuscrisul nostru a fost acceptat

pentru publicare, Editura Springer mi-a trimis un teanc de hârtie cretată, fiindcă în această serie, cărțile erau reproduse fotografic (*fotoprinting*). Din salariile modeste ale celor patru autori, am angajat o dactilografă, care cunoștea limba engleză, și un desenator, care avea șabloanele pentru formulele chimice ce trebuiau intercalate în spațiile corespunzătoare din text. Refacerea paginii însemna o greșeală, fiindcă nu se puteau face ștersături. Când, în cele din urmă, am avut cele 178 de pagini ale cărții, a trebuit să cerem aprobarea publicării în străinătate, trimițând manuscrisul la autoritatea de avizare. Când am primit, după câteva săptămâni aprobarea, m-am îngrozit, fiindcă fiecare pagină purta ștampila „Aprobat”. Bineînțeles că a trebuit reluat totul de la capăt: să cer de la Springer alt teanc de hârtie cretată etc. Din fericire, a doua carte (N. Voiculescu, A.T. Balaban, I. Niculescu-Duvăz și Z. Simon, *Modeling of Cancer Genesis and Prevention*, CRC Press, Boca Raton, Florida, 1990), scrisă în colaborare cu doi specialiști în probleme oncologice, a fost culeasă în tipografie, nu reprodusă fotografic. Această ultimă carte a fost distinsă cu Premiul „Gheorghe Spacu” al Academiei Române (1993). Zeno mai luase singur acest premiu în 1965, pentru lucrările lui din domeniul reacțiilor monomoleculare fotochimice.

Pentru reglajul celular, interacțiunile biologice specifice și aplicațiile în imunologie, este de citat cartea *Specific Interaction and Biological Recognition Process*, CRC Press, Boca Raton, Florida, 1993, de N. Voiculescu, I. Moțoc și Z. Simon, unde autorii prezintă un referat de ansamblu, care include și contribuțiile școlii de biochimie teoretică, întemeiată de Zeno Simon la Timișoara.

În anul 1997, pentru activitatea lui științifică valoroasă, pentru pionieratul în promovarea și dezvoltarea cercetărilor de chimie cuantică în România, Zeno Simon (care fusese ales cu trei ani înainte membru corespondent al Academiei de Științe Medicale), este ales membru corespondent al Academiei Române. Această alegere îl consacră în grupul fruntaș al chimiștilor din România. A activat mulți ani ca președinte al Filialei din Timișoara a Academiei Române, supervizând activitatea cercetătorilor Institutului de Chimie din Timișoara.

Pensionat în 2005, director onorific al Institutului de Chimie din Timișoara, Zeno a continuat completarea unor cercetări, inițiate mai demult. Se ocupă de editarea și publicarea scrierilor soției sale,

Pupe, care se bucură de succes în rândul cititorilor. Însă, soarta face ca Pupe să moară subit, în 2012. În sfârșit, Zeno a publicat volumul de *Memorii* (menționat mai înainte), urmat rapid de o a doua ediție revăzută și adăugită. În aceste *Memorii*, reușește să creeze, încă o dată, atmosfera în care a crescut, apoi viața de student de elită al Facultății de Chimie din București, începuturile activității științifice, doctoratul, căsătoria, viața științifică, opera și viața sa particulară, la Timișoara, între anii 1966 și 2015, puțin înainte de a muri.

L-am cunoscut pe Zeno în 1952 (Claude Nicolau) și am vorbit ultima dată cu el, la telefon, în ziua de 19 noiembrie 2015. În acești 63 de ani, nu l-am auzit niciodată plângându-se. Avea o demnitate naturală, o ținută impresionantă. Conștient de valoarea sa și de semnificația operei lui științifice, Zeno era modest și simplu, în relații. Era extraordinar de ambițios științific și constant, în efort. Era înzestrat cu o mare generozitate intelectuală. În toți acești 63 de ani (mai puțin 18 ani, când nu am comunicat, eu fiind transfug, iar el trăind în România), nu l-am auzit vreodată denigrând pe cineva. Mintea lui pătrunzătoare îi permitea să-și evalueze precis contemporanii, dar generozitatea intelectuală, cuplată cu rezerva naturală care îl caracteriza, explică absența, la Zeno, a criticii *ad hominem*, frecvent nimicioare, caracteristică societăților latine.

Zeno avea un subtil simț al umorului, lipsit de aciditate și a cărui țintă era, adesea, el însuși. Moartea lui ne reamintește, încă o dată, pe de o parte tinerețea noastră, trăită împreună, în mare măsură, evoluția noastră umană și profesională, bilanțul existenței noastre.

Prin multiplele lui calități intelectuale și umane, prin opera sa științifică, Zeno Simon a ilustrat generația noastră în timpuri dificile și, adesea, adverse.

Note

¹Teoria rezonanței (introdusă de americanul Linus Pauling, dublu laureat al Premiului Nobel pentru chimie și pentru pace), care se preda la acest curs, fusese recent condamnată în U.R.S.S., împreună cu cibernetica și genetica, socotite ca fiind teorii „reacționare și idealiste”. Din fericire pentru chimia din U.R.S.S., exista traducerea în limba rusă a celor două volume ale *Tratatului de chimie organică*, scris de Costin D. Nenițescu, care folosea din plin teoria rezonanței. Din păcate, genetica și cibernetica din U.R.S.S. n-au avut aceeași șansă, rămânând mult în urmă.

²Cea mai amplă este cartea apărută în 2013, *Cei ce am fost. Portrete. Istorii. Amintiri*, de Stela Simon, Editura Marineasa, Timișoara.

Noiembrie

2 noiembrie: Aula Academiei Române a găzduit **ceremonia de lansare oficială a studiului „Eficiența energetică – prioritate națională pentru reducerea sărăciei energetice, creșterea calității vieții și siguranța consumatorilor de energie”**, eveniment organizat de Academia Română în colaborare cu Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei (ANRE).

După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, au susținut comunicări:

- Mihnea Constantinescu, ambasador cu însărcinări speciale, reprezentant special pentru securitatea energetică al Guvernului României;

- dr. Iulian Iancu, președinte al Comisiei pentru Industrii și Servicii, Camera Deputaților, Parlamentul României;

- prof. univ. dr. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, București;

- Grațiana Gavrilă, ministrul Mediului, Apelelor și Pădurilor;

- prof. univ. Ilie Bădescu, directorul Institutului de Sociologie, București;

- Mihai Albu, secretar de stat la Ministerul Energiei, Întreprinderilor Mici și Mijlocii și Mediului de Afaceri;

- Marius Dunca, președinte al Autorității Naționale pentru Protecția Consumatorilor;

- Vasile Dâncu, președinte al Institutului Român pentru Evaluare și Strategie, Cluj-Napoca;

- Emil Calotă, vicepreședinte al Autorității Naționale de Reglementare în Domeniul Energiei, șef al Departamentului pentru Eficiență Energetică.

10–11 noiembrie: În Aula Academiei Române, s-a desfășurat **Simpozionul „Strategie de dezvoltare a României în viitorii 20 de ani. Proiectul european al Dunării/Strategia Națională a Dunării – Proiectul Prioritar Nr. 8. Interdisciplinaritatea Cercetare-Inovație în legătură cu strategia Uniunii Europene în regiunea Dunării”**, manifestare organizată de Institutul de Geografie al Academiei Române, Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru

geologia și geocologia marină (GeoEcoMar) și Comitetul Național „Future Earth – reaserch for global sustainability”.

11 noiembrie: În Aula Academiei Române, în cadrul „Prelegerilor Academiei: Chimia – știință și artă”, eveniment organizat de Academia Română, Filiala din România a Societății Americane de Chimie în colaborare cu Societatea Română de Chimie, a avut loc **ceremonia acordării premiilor de excelență pentru chimie fizică și chimie organică**.

Doamna academician Maria Zaharescu a fost distinsă cu Medalia de excelență „Eugen Segal”, înmănată de doamna Raluca van Staden. În continuare, acad. Maria Zaharescu a susținut prelegerea cu tema „O chimie mai puțin spectaculoasă, dar cu mare relevanță: chimia proceselor sol-gel”.

Prelegerea a pus în evidență realizările colectivului pe care îl conduce Domnia Sa, cu referiri speciale la domeniul proceselor sol-gel și la obținerea unor materiale nanostructurate oxidice și hibride, care au aplicații în optoelectronică, dar și cataliza, imobilizarea și stabilizarea unor compuși biologic activi.

Cu acest prilej, acad. Bogdan Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române, a fost distins cu Medalia de excelență „Cristofor Simionescu” pentru Proiectul IntelCentru, ICM Petru Poni”.

ACADEMIA ROMÂNĂ
PRELEGERILE ACADEMIEI

conferință • 11 noiembrie 2015

Chimia – Știință și Artă

■ vă invităm să participați la Prelegerile Academiei, ocazii cu care vor fi decernate următoarele medalii de excelență:

**Medalia de Excelență ACS “Eugen Segal”
Doamnei Acad. Maria Zaharescu**

**Medalia de Excelență ACS “Ioan Tănăsescu”
Domnului Prof. Sorin Roșca**

Medaliile de excelență vor fi decernate de
Dr. Raluca-Ioana van Staden • Romanian ACS International Chemical Sciences Chapter

miercuri • 11 noiembrie 2015 • ora 12⁰⁰

■ ocazia acestui eveniment, vor fi susținute următoarele conferințe:

Acad. Maria Zaharescu
O chimie mai puțin spectaculoasă,
dar cu mare relevanță: chimia proceselor sol-gel

Prof. Sorin Roșca
Noi reacții de cuplare carbon-carbon
mediate de complecși metal-aromatici

Acad. Bogdan G. Simionescu
Proiectul IntelCentru, ICM “Petru Poni” lași,
de la idee la realizare

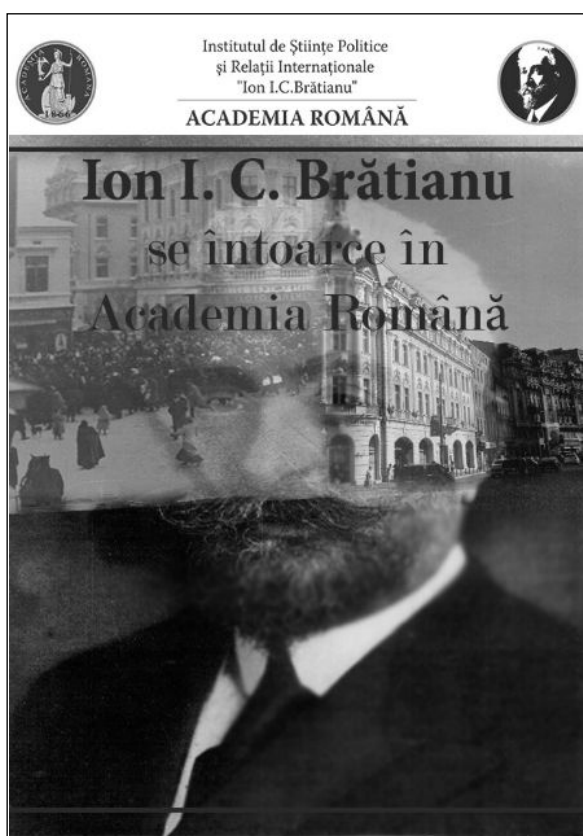
Aula Academiei Române
Calea Victoriei 125
București

Acad. MARIA ZAHARESCU • Institutul de Chimie Fizică și Chimie Organică, București
Prof. SORIN ROȘCA • Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Dr. RALUCA-IOANA VAN STADEN • Institutul Național de Cercetare Științifică și Inovatoare, București
Acad. BOGDAN G. SIMIONESCU • Academia Română

12 noiembrie: În seria de conferințe pe teme de *leadership*, educație, sport și inovație organizată de Mc.Cann WorldGrup Romania și Theiss Holding România, Sir Tim Bedners-Lee, inventatorul World Wide Web-ului a susținut **Conferința cu tema „Am vrut să schimb modul în care folosim informația, modul în care lucrăm împreună”**.

Conferința a fost prefațată de o întâlnire pe care celebrul inventator a avut-o cu un grup de studenți și elevi. În deschidere, acad. Florin Filip, președintele Secției de știința și tehnologia informației a Academiei Române, a prezentat personalitatea și performanțele atinse de Sir Tim Bedners-Lee. Conferința susținută de inventatorul World Wide Web a fost urmată de întrebări și răspunsuri.

24 noiembrie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat **Sesiunea omagială cu tema „Ion I.C. Brătianu (1864–1927) se întoarce la Academia Română”**, organizată de Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române și Fundația Universitară a Mării Negre.

Sesiunea s-a deschis cu un cuvânt rostit de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, care a făcut o prezentare sintetică a vieții și operei marelui om politic.

Mesajul transmis de președintele României, Klaus Iohannis, a fost citit de consilierul său, Laurențiu Ștefan. Au susținut comunicări:

- acad. Mircea Malița – *Ion I.C. Brătianu, diplomatul*;

- acad. Dan Berindei – *Ionel I.C. Brătianu – ctitor al României moderne*;

- Anca Andreescu – *O ctitorie culturală uitată. Așezământul Ion I.C. Brătianu*;

- prof. univ. dr. Dan Dungaciuc – *Ion I.C. Brătianu, inovatorii morali și proiecția României*.

În continuare, a fost prezentat filmul documentar „Așezământul Ion I.C. Brătianu”, realizat de Nicolae Noica, Oana Stănciulescu și Ruxandra Noica.

25 noiembrie: În Sala de Consiliu a Academiei Române a debutat **seria de dezbateri cu tema „Pregătirea cadrelor didactice pentru transmiterea informației specifice culturii tradiționale românești. Etnografie”**, manifestare organizată de Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române.

27 noiembrie: Aula Academiei Române a găzduit **Sesiunea omagială dedicată împlinirii a 60 de ani de la înființarea Secției de științe tehnice a Academiei Române**. După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, au urmat comunicările susținute de:

- acad. Dorel Banabic, președintele Secției de științe tehnice – *Inginerii în Academia Română – trecut, prezent, viitor*;

- acad. Horia Colan – *Contribuții ale inginerilor români în știința materialelor*;

- acad. Dan Dubină – *Ingineri constructori în Academia Română: făuritori de școală*;

- prof. Ioan Boldea, membru corespondent al Academiei Române, și prof. Alexandru Mihail Morega, membru corespondent al Academiei Române și vicepreședinte al Secției de științe tehnice a Academiei Române – *Ingineria electrică la Academia Română*;

- prof. Mihail-Viorel Bădescu, membru corespondent al Academiei Române – *145 de ani de la primirea primului inginer în Academia Română: Petrache Poenaru*;

- dr. Tudor Sireteanu, membru corespondent al Academiei Române – *Ingineri mecanici în Academia Română*;

- dr. Ladislau Vékás, membru corespondent al Academiei Române – *Ingineri hidraulicieni în Academia Română*;

- prof. Mircea Petrescu, membru de onoare al Academiei Române – *Membri ai secției – rectori de universități*;

- dr. Dumitru-Dorin Prunariu, membru de onoare al Academiei Române – *Ingineri din domeniul aeronautic și spațial, membri ai Academiei Române*.

27 noiembrie: Aula Academiei Române a găzduit **Sesiunea solemnă consacrată zilei de 1 Decembrie 1918 – Ziua Națională a României.**

În deschidere, au susținut alocuțiuni acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, și PF Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

Au urmat comunicările susținute de:

- acad. Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie;

- prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, directorul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai”, Târgu Mureș;

- ÎPS Ioan, arhiepiscop al Timișoarei și Mitropolit al Banatului;

- prof. univ. dr. Daniel Breaz, rectorul Universității „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia;

- prof. univ. Dumitru Acu, președintele Asociațiunii ASTRA, Sibiu;

- prof. univ. dr. Gheorghe Iacob, prorectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași;

- dr. Ioan Lăcătușu, sociolog, arhivist și publicist din Sf. Gheorghe, județul Covasna.

Decembrie

1 Decembrie: Cu prilejul Zilei Naționale a României, în Sala Unirii de la Palatul Cotroceni, s-a desfășurat **ceremonia de decorare a unor membri ai Academiei Române.**

Ordinul „Steaua României” în grad de Ofițer

- acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române

- acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române

Ordinul „Steaua României” în grad de Cavaler

- acad. Bogdan Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române

- acad. Florin Gheorghe Filip, președinte al Secției de știința și tehnologia informației

- acad. Emil Burzo, președintele Filialei Cluj a Academiei Române

- acad. Ioan-Aurel Pop, rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, directorul Institutului de Studii Transilvane al Academiei Române

- acad. Dumitru Radu Popescu, directorul Editurii Academiei Române

- acad. Solomon Marcus

- acad. Leon Dănăilă

- acad. Marius Sabin Peculea

- acad. Nicolae Săulescu

- acad. Nicolae Panin

- acad. Gheorghe Benga

Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Ofițer

- acad. Nicolae Victor Zamfir, director general al Institutului Național de Fizică și Inginerie Nucleară

- arhitect Șerban Sturdza, membru corespondent al Academiei Române.

18 decembrie: În Aula Academiei Române, a avut loc Adunarea generală a membrilor Academiei Române, în cadrul căreia s-a desfășurat **ceremonia decernării premiilor Academiei Române pe anul 2013.**

Din cele 78 de premii, au fost acordate 68 unui număr de 145 de laureați pentru opere individuale sau de grup, corespunzător celor 14 secții ale Academiei Române.

În cadrul Adunării generale, acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, a înmănat Diploma „Meritul Academic” domnului Ion Piso pentru prestigioasa sa activitate artistică. Aceași distincție a fost acordată domnilor Dinu Cernescu și Vladimir Zamfirescu la împlinirea vârstei de 80 de ani.

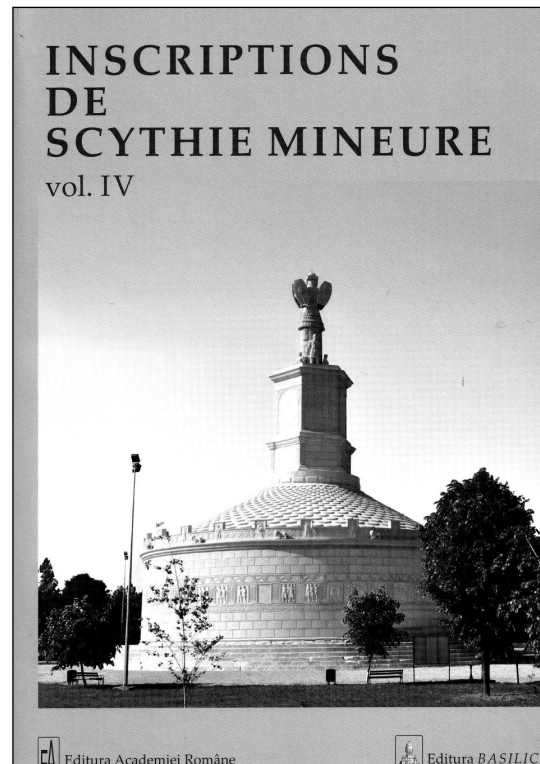

**INSCRIPTIONS DE SCYTHIE
MINEURE**

Emilian POPESCU

Lucrarea este un nou *corpus* în cadrul seriei fondate cândva de marii savanți, care au fost D.M. Pippidi și I.I. Russu. Până acum, în cadrul acestui proiect, seria de *corpora* de inscripții grecești și latine descoperite în Scythia Minor cuprindea următoarele volume (citate aici în ordinea cronologică a apariției lor): *Inscripțiile din zona limes-ului danubian inferior* (Emilia Doruțiu Boilă, 1980), *Histria și împrejurimile* (D.M. Pippidi, 1983), *Tomis și împrejurimile* (I. Stoian, 1987), *Callatis și împrejurimile* (A. Avram, 1999). Lipsa volumul al IV-lea, pentru ca seria să devină completă.

Grație energiei și acribiei profesorului Emilian Popescu, avem acum șansa de a vedea acest proiect încheiat. Nu este totuși exclus ca epigrafistii români specialiști ai acestei regiuni să revină în următorii ani cu un eventual al VI-lea volum, cuprinzând *addenda et corrigenda* la volumele deja apărute.

**COLECȚIILE DE PATRIMONIU
ÎN ERA DIGITALĂ
Comunicări și articole**

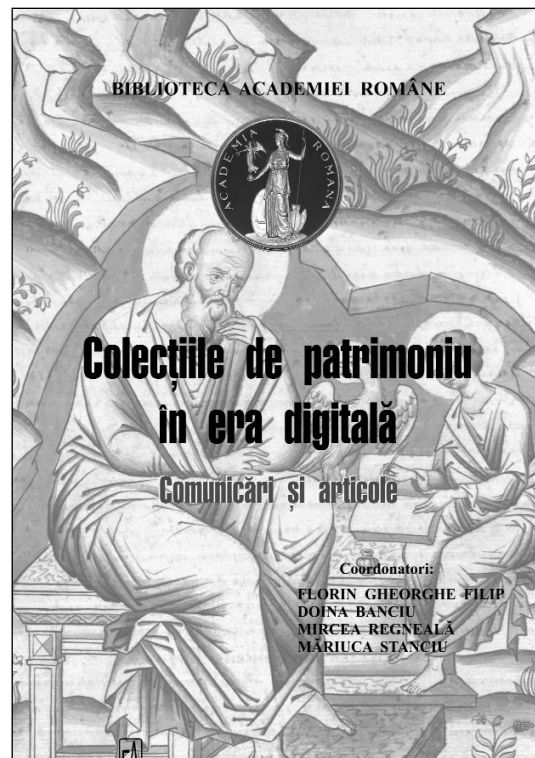
Coordonatori:

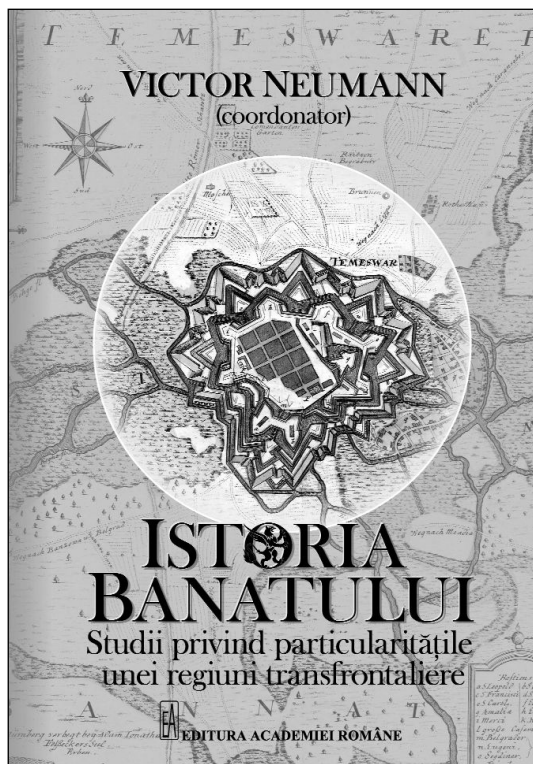
**Florin Gheorghe FILIP, Doina BANCIU,
Mircea REGNEALĂ, Măriuca STANCIU**

Volumul conține comunicări și articole prezentate la workshop-ul „Colecțiile de patrimoniu în era digitală”, organizat de Biblioteca Academiei Române în noiembrie 2014, în contextul participării la proiecte internaționale (Europeana Libraries, STUDITE, ATHENA PLUS) și naționale (BYZANTION).

Lucrările sunt grupate în trei secțiuni: *Digitizarea documentelor medievale*, *Abordări informaționale referitoare la digitizarea documentelor de patrimoniu* și *Digitizarea colecțiilor – o modalitate modernă de preservare și diseminare*.

S-a urmărit punerea în valoare a colecțiilor bibliotecii, evidențiind impactul tehnologiilor informaționale și de comunicații (TIC) asupra marilor probleme din domeniul biblioteconomiei secolului al XXI-lea.

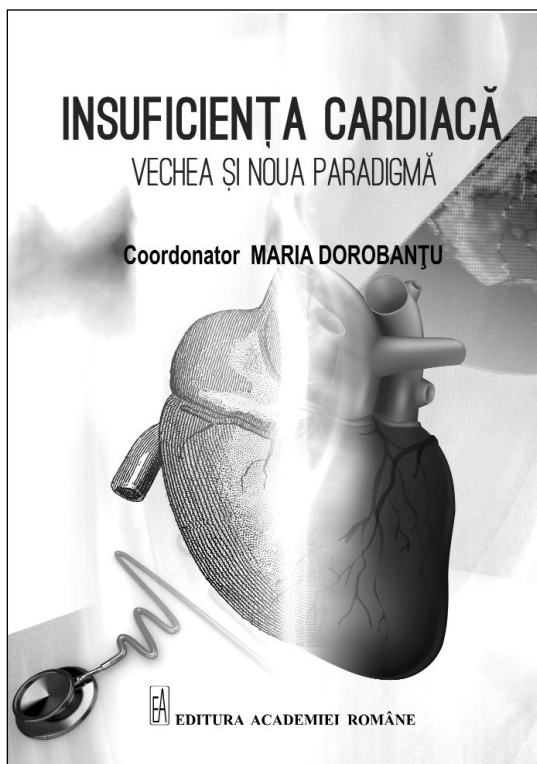

ISTORIA BANATULUI **Studii privind particularitățile** **unei regiuni transfrontaliere**

Victor NEUMANN (coordonator)

Elaborarea unei istorii a Banatului în accepțiune românească, sârbească, ungară, austro-germană și totodată europeană, este posibilă. Sunt mulți cei ce își doresc să citească o istorie a acestei regiuni, să afle informații noi, să descopere oameni, locuri, teme puțin ori deloc cunoscute, să înțeleagă evenimente și fapte, să interogheze și să problematizeze trecutul în relație cu prezentul și cu viitorul.

Sunt istorici cărora li se adresează acest demers științific, acesta fiind necesar nu numai pentru îmbogățirea descrierilor factologice și eveniment-tiale, cât mai ales întru înțelegerea evoluției temporale și spațiale a unei realități social-istorice, din care se vor distinge în speță particularitățile unei regiuni. Pornind de la o astfel de perspectivă novatoare pentru istoriografiile din țările Europei Centrale și de Sud-Est, lucrarea coordonată de Victor Neumann este bine documentată, bazată pe informații noi și reflecții proprii.

INSUFICIENȚA CARDIACĂ **Vechea și noua paradigmă**

Maria DOROBANȚU (coordonator)

Insuficiența cardiacă, acest sindrom clinico-para-clinic complex care poate avea o mare varietate de cauze, continuă să afecteze vârste tinere și să aibă cea mai mare mortalitate, în ciuda progreselor terapeutice care s-au realizat în ultimii 30 de ani.

Prima parte este dedicată evaluării complexe a bolnavilor cu insuficiență cardiacă. Având în clinică aparatură modernă și performantă, a fost prezentat rolul și valoarea diferitelor metode (ecocardiografie, cateterism cardiac, scintigrafie, metode de biologie moleculară) și prin prisma experienței personale, care se regăsește în imagistica acestei cărți.

Preocuparea permanentă a cercetătorilor și a clinicienilor pentru optimizarea tratamentului acestui sindrom derivă și din reducerea dramatică a numărului de donatori în cazurile cu indicație de transplant cardiac, precum și din accesibilitatea redusă la implantarea dispozitivelor de asistare circulatorie care presupun costuri foarte ridicate.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

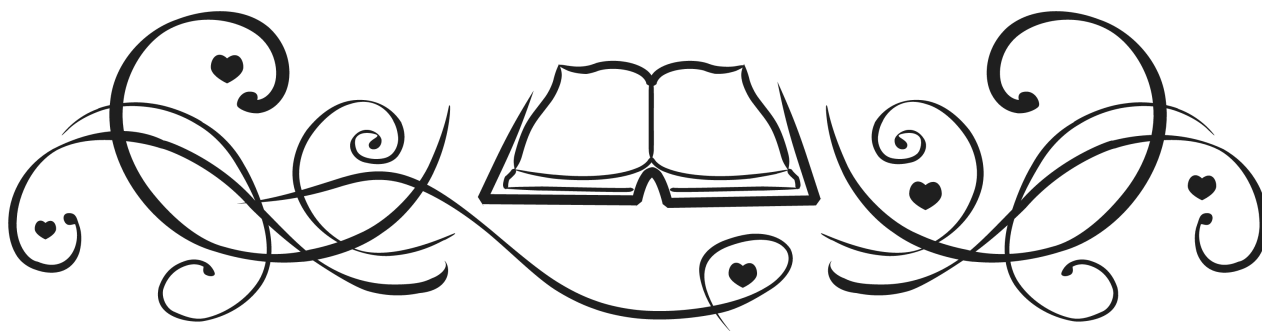
- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 98 PAGINI

PREȚUL 6 lei